

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกร
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Rice Culture Changing of Farmers in Northeast of Thailand

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประกอบ มีโคตรทอง
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ.๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610758022

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวเกษตรกร
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Rice Culture Changing of Farmers in Northeast of Thailand

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประกอบ มีโคตรกอง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ.๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610758022

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Rice Culture Changing of Farmers in Northeast of Thailand

By

Assistance Professor Prakob Meekotkong

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khonkaen campus

B.E.2558

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610758022

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ผู้วิจัย:	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประกอบ มีโคตรทอง
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ปีงบประมาณ:	๒๕๕๘
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๒) สาเหตุและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ ๓) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Method) ระหว่างเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ จำนวน ๓๐ รูป/คน และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้เก็บข้อมูลเชิงปริมาณ จำนวน ๔๐๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย พบว่า

๑. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมและรายด้าน มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่มีการเปลี่ยนแปลงสูงสุดคือ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ด้านกระบวนการผลิต ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต และด้านที่มีการเปลี่ยนแปลงต่ำสุดคือ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว

๒. สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมและรายข้อมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงสูงสุดคือ การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูก การเพาะปลูกทำตามขนบธรรมเนียมประเพณีตลอดจนถึงความเชื่อและค่านิยมที่ชุมชนยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ รองลงมา คือ การเพาะปลูกมีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้งานในการเกษตร และข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงต่ำสุดคือ มีการเพาะปลูกโดยใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่น เช่น คันไถ ครกกระเดื่อง

๓. ความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมและรายข้อ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับน้อย

โดยข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงสูงสุดคือ รัฐบาลได้มีการส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม รัฐบาลได้มีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกร รองลงมา คือ รัฐบาลได้มีการเตือนภัยล่วงหน้าสำหรับเกษตรกร เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม และข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงต่ำสุดคือ รัฐบาลมีการแนะนำและให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพที่เหมาะสมกับดิน ฟ้า อากาศ

Research Title : Rice Culture Changing of Farmers in Northeast of Thailand
Authors: Assistance Professor Prakob Meekotkong
Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khonkaen campus
Academic Year: 2558/2015
Funds granted by: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research aims at 1) To study culture change about rice of farmers in the North east 2) Cause and culture change about rice of farmers in the Northeast and 3) To study the relationship of local organizations and the public sector to promote rice culture. The research is mixed between qualitative and quantitative. The sample used to collect qualitative data of 30 people and the sample used to collect quantitative data of 400 people. The instruments used in the research were interview and questionnaire. The statistics used in this research were frequency, percentage, average and standard deviation.

The research found that

1. The Culture change about rice of farmers in the Northeast. Overall and specific, the changes are moderate. The highest change is the reasons for the production process, the beliefs and rituals rice, the exchange Productivity. And the change lowest is the relationship of government and local organizations in promoting a culture of rice.

2. The reasons for the change in culture rice of farmers in the Northeast. Overall and specific, the change is in maximum level. The highest change is applications philosophy used in the cultivation. Cultivation follows traditions as well as faith and community values upheld by the Code of Conduct. Minor is cultivation are adopting new technologies came into use in agriculture. And the lowest change is cultivated using local ingredients such as plow, mortar etc.

3. The relationship of government and local organizations in promoting a culture of rice of farmers in the Northeast. Overall and specific, there is a little bit change. But the highest change is the government has encouraged conservation culture. The government has guaranteed rice price for farmers. The second, the government has an early warning for farmers such as drought, floods. And the lowest

change is the government is introducing and educating about choosing quality rice seeds to suit soil and weather.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยฉบับนี้ได้รับการสนับสนุนโครงการจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ในปีงบประมาณ ๒๕๕๘

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระพรหมบัณฑิต อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และบุคลากรของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุนในการทำผลงานด้านการวิจัยในครั้งนี้

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลในสำนักงานวิจัยของวิทยาเขตขอนแก่นทุกท่าน ที่ได้ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกต่อการทำวิจัย ตลอดทั้งเพื่อนร่วมงานที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

สุดท้ายนี้คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลด้านปริมาณและคุณภาพเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามที่ได้ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการให้ข้อมูล

ผศ.ประกอบ มีโคตรกอง

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญตาราง.....	จ
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย.....	๔
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
๑.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๗
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๗
บทที่ ๒ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม.....	๙
๒.๑.๑ แนวคิดพื้นฐานและความหมายของการเปลี่ยนแปลง.....	๙
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์.....	๑๑
๒.๓ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว.....	๑๓
๒.๓.๑ ด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.....	๑๓
๒.๓.๒ ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี.....	๑๖
๒.๓.๓ ด้านการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม.....	๒๓
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย.....	๒๖
๒.๔.๑ ประวัติและความเป็นมาของข้าว.....	๒๖
๒.๔.๒ ความหมายของวัฒนธรรมข้าว.....	๓๓
๒.๔.๓ องค์ประกอบของวัฒนธรรมข้าว.....	๓๔
๒.๔.๔ คุณลักษณะของข้าว.....	๓๖
๒.๔.๕ พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับข้าว.....	๔๑
๒.๕ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว.....	๕๑
๒.๕.๑ ด้านกระบวนการผลิต.....	๕๑
๒.๕.๒ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต.....	๕๑
๒.๕.๓ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรม.....	๕๑
๒.๕.๔ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง.....	๕๑
๒.๕.๕ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริม วัฒนธรรมข้าว.....	๕๒

๒.๖	บริบทจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม.....	๕๒
๒.๕	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕๕
บทที่ ๓	วิธีดำเนินการวิจัย.....	๕๙
๓.๑	กลุ่มเป้าหมาย / กลุ่มตัวอย่าง.....	๕๙
๓.๒	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๖๐
๓.๓	การสร้างและหาคคุณภาพเครื่องมือ	๖๐
๓.๔	การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๖๑
๓.๕	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๒
๓.๖	สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๓
บทที่ ๔	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๔
	การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ	
๔.๑	สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๔
๔.๒	ขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๔
๔.๓	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๕
	การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ	
๔.๑	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๗๙
๔.๒	สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๘๖
๔.๓	ความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรม เกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๘๗
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ.....	๙๑
๕.๑	สรุปผลการวิจัย.....	๙๑
๕.๒	อภิปรายผล.....	๙๔
๕.๓	ข้อเสนอแนะ.....	๙๗
บรรณานุกรม.....		๙๙
ภาคผนวก.....		๑๐๔
ภาคผนวก ก	บทความวิจัย.....	๑๐๕
ภาคผนวก ข	กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๑๙
ภาคผนวก ค	ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และ กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๒๑
ภาคผนวก ง	แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย.....	๑๒๓
ภาคผนวก จ	การหาค่า IOC แบบสอบถาม.....	๑๓๖
ภาคผนวก ฉ	ค่าอำนาจจำแนกและค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม.....	๑๓๙
ภาคผนวก ช	หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูล.....	๑๔๒
ภาคผนวก ซ	ภาพลงพื้นที่เก็บข้อมูล.....	๑๔๔

ภาคผนวก ฅ ประวัติผู้วิจัย.....๑๔๙

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๔.๑ จำนวนและร้อยละข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	๖๕
๔.๒ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของ ชาวกษัตริย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมและรายด้าน.....	๖๖
๔.๓ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของ ชาวกษัตริย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านกระบวนการผลิต โดยภาพรวมและรายข้อ.....	๖๗
๔.๔ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของ ชาวกษัตริย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต โดยภาพรวมและรายข้อ.....	๖๘
๔.๕ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของ ชาวกษัตริย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยว กับข้าว โดยภาพรวมและรายข้อ.....	๗๐
๔.๖ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของ ชาวกษัตริย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง โดยภาพรวมและรายข้อ.....	๗๑
๔.๗ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาว กษัตริย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่น และภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว โดยภาพรวมและรายข้อ.....	๗๓
๔.๘ ผลการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาว กษัตริย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านกระบวนการผลิต.....	๗๔
๔.๙ ผลการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาว กษัตริย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต.....	๗๕
๔.๑๐ ผลการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาว กษัตริย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว.....	๗๖
๔.๑๑ ผลการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาว กษัตริย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง.....	๗๗
๔.๑๒ ผลการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาว กษัตริย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่น และภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว.....	๗๘

สารบัญภาพ

ภาพประกอบที่	หน้า
๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๗
๔.๑ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๙๐

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในยุคแรกมนุษย์รู้จักเก็บข้าวป่ามาบริโภคตามฤดูกาล เมื่อหมดฤดูก็บริโภคสิ่งอื่นแทน เช่น เผือก มัน เป็นอาหารต่อไป ยุคต่อมาประชากรมนุษย์เพิ่มขึ้น ความอุดมสมบูรณ์ลดลง ข้าวป่าที่หาได้ไม่เพียงพอต่อความต้องการมนุษย์จึงค้นพบวิธีปลูกข้าวโดยการทำให้เลื้อนลอยแล้วเก็บเกี่ยวไว้บริโภค ยุคต่อมามนุษย์จึงค้นพบการปลูกข้าวโดยการปักดำ พบหลักฐานในวัฒนธรรมบ้านเชียง (อุดรธานี) ประเทศไทย เกิดขึ้นไม่น้อยกว่า ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว ยุคปัจจุบันมนุษย์ค้นพบการปลูกข้าวหลายครั้งในรอบปี เกิดขึ้นหลังการปฏิวัติเขียวในทวีปยุโรปเป็นต้นมา การปลูกข้าวในยุคสมัยต่างๆ ตามแบบแผนวิถีชีวิตคนไทยและคนเอเชียทั่วไปแล้ว มุ่งปลูกข้าวเพื่อบริโภคเป็นหลัก เหลือบริโภคก็เก็บไว้ในยุ้งฉางจะนำไปแลกเปลี่ยนกับปัจจัยอื่นๆ บ้าง ก็เฉพาะสิ่งที่จำเป็นจริงๆ เช่น นำข้าวไปแลกกับเสื้อผ้า ยา รักษาโรค หรืออาหารประเภทอื่น แต่ไม่นิยมขายข้าว ไม่แลกเปลี่ยนข้าวกับเครื่องมือประดัดประหาร ทั้งนี้เพราะคนไทยเชื่อว่าข้าวเป็นสิ่งที่มียุคุณ มีจิตวิญญาณ มีเทพธิดา ชื่อว่า "แม่โพสพ" ประจำข้าวสามารถให้คุณโทษแก่มนุษย์ได้ ข้าวเกิดขึ้นเพื่อเป็นอาหารให้มนุษย์บริโภคเท่านั้น หากได้มีวัตถุประสงค์เป็นพืชเศรษฐกิจไม่^๑

ข้าวมีความสำคัญต่อมนุษย์และสัตว์มาก ประชากรมากกว่าครึ่งโลกบริโภคข้าวเป็นอาหารหลักโดยเฉพาะชนชาวเอเชีย ดังนั้นข้าวจึงปลูกมากในเอเชียและใช้บริโภคในเอเชียประมาณ ๙๐% ข้าวที่ปลูกสำหรับบริโภคทั่วโลกมี ๒ ชนิด จำนวนมากกว่า ๑๒๐,๐๐๐ พันธุ์ คือ ข้าวปลูกเอเชีย (*Oryza Sativa* Linn) และข้าวปลูกแอฟริกา (*Oryza Glaberrima* Steud) จากหลักฐานร่องรอย ข้าวเปลือกหรือเกลบที่ฝังอยู่ในหลุมฝังศพหรือในอิฐสันนิษฐานได้ว่าการปลูกข้าวมาแล้วมากกว่า ๕,๕๐๐ ปี และแหล่งปลูกข้าวที่พบว่ามีอายุเก่าแก่ที่สุดคือที่โนนนกทา อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น ข้าวจึงมาความสำคัญต่อชีวิตคนไทยมานานมากกว่า ๕,๕๐๐ ปี จึงอาจกล่าวได้ว่าข้าวคือชีวิตของคนไทยและจากการที่ข้าวอยู่คู่ชีวิตคนไทยมาตลอด มีความผูกพันกับคนไทย จึงเป็นสาเหตุให้เกิด ตำนานวัฒนธรรมข้าวและประเพณีต่างๆ เกี่ยวกับข้าว ทั้งที่มีความเกี่ยวข้องกับข้าวโดยตรง และได้จากการสะสมประสบการณ์ ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านผสมผสานกัน ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดความสุกกาย ความสุขใจ^๒

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวมีทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่เป็นทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมที่มีส่วนสำคัญยิ่งในการกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ในฐานะที่เป็นพืชอาหารประเภทหนึ่งจนข้าวเป็นบ่อเกิดลักษณะต่างๆ ทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและเป็นพื้นฐานรองรับให้สิ่งเหล่านี้วิวัฒนาการมาสู่ปัจจุบัน พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาเป็นปฏิบัติการ (Holding) ประการหนึ่งของ

^๑ข้าวกับคนไทย แหล่งที่มา <http://student.nu.ac.th/48191212/rice1/r32.htm> , สืบค้นวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

^๒สงกรานต์ จิตรกร, ข้าวกับวิถีชีวิตคนไทย, (กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายนิเทศสัมพันธ์สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, ๒๕๔๔) หน้า ๑๔-๑๘.

มนุษย์ที่มีต่อข้าว ซึ่งแสดงให้เห็นวิวัฒนาการทางพฤติกรรมของมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวกับการแสวงหาอาหารเพื่อความอยู่รอดของชีวิตและความสงบสุขของสังคม ซึ่งสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกับวิวัฒนาการของโลกและสรรพสิ่งในโลก กล่าวคือ ปฏิบัติการระหว่างมนุษย์กับข้าวเริ่มเกิดจากพฤติกรรมการแสวงหาอาหารในเชิงเดี่ยว มาสู่พฤติกรรมการแสวงหาอาหารในเชิงซ้อน คือ จากการเก็บรวบรวมข้าวป่าเป็นอาหารมาสู่การปลูกข้าวแบบไร่เลื่อนลอย การปลูกข้าวแบบนาหว่าน การปลูกข้าวแบบนาดำ และการปลูกข้าวหลายครั้งในรอบปี โดยเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป อย่างเป็นระเบียบตามกฎเกณฑ์ของวิวัฒนาการในลักษณะการรวมตัวขึ้นเบื้องต้น ซึ่งเริ่มเกิดขึ้นมาตั้งแต่ยุคการเก็บรวบรวมข้าวป่า จากนั้นจึงแบ่งแยกในท่ามกลาง ซึ่งเริ่มปรากฏตั้งแต่ยุคการปลูกข้าวแบบนาหว่าน จนกระทั่งการปลูกข้าวแบบนาดำ สู้ท้าทายจึงมีการกำหนดหรือนิยัตินขึ้นเพื่อวิวัฒนาการสู่ระดับสูงต่อไป ซึ่งกล่าวได้ว่ายุคการปลูกข้าวหลายครั้ง ในรอบปีที่ปรากฏขึ้นหลังการปฏิวัติเขียวในประเทศตะวันตกและเห็นได้ชัดในประเทศไทย หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา เป็นยุคแห่งการกำหนดหรือนิยัติพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาอย่างกว้างขวาง

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในกระบวนการ เกี่ยวกับข้าวและการทำนาจึงได้เกิดความเชื่อค่านิยมทัศนคติใหม่ อันส่งผลให้เกิดพฤติกรรมใหม่ วิธีการใหม่ ข้าวพันธุ์ใหม่ เทคโนโลยีใหม่ ซึ่งมีประสิทธิภาพมีความคล่องตัวมีความสะดวกรวดเร็วแตกต่างไปจากเดิม สิ่งเหล่านี้กำลังแพร่ขยายไปอย่างกว้างขวางและเกิดเป็นวัฒนธรรมข้าวใหม่ขึ้น^๓ สำหรับคนไทย วิถีชีวิตผูกพันอยู่กับข้าวมาแต่โบราณ ข้าวเป็นพื้นฐานในการสร้างสรรค์เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เลือดเนื้อของคนไทยมาแต่โบราณ พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นฐานดังกล่าวจึงมีความสำคัญยิ่งต่อคนไทย กล่าวคือ พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทยหรือวัฒนธรรมไทย หรือวัฒนธรรมข้าวที่มนุษย์สร้างขึ้น มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นหลักให้เกิดความมั่นคงในการดำเนินชีวิต เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร เพื่อความเป็นสวัสดิมงคลตลอดถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของคนและสิ่งที่เกี่ยวข้อง พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาเป็นปฏิบัติการ ประการหนึ่งในการสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เพื่อให้เกิดสภาวะเหมาะสมทางนิเวศวิทยา (Ecological niches) เพื่อให้การอยู่ร่วมกันของธรรมชาติดังกล่าวนี้ (รวมทั้งมนุษย์) มีสันติสุข มีแต่ผู้ให้และผู้รับ ไม่มีนายไม่มีทาส พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาเป็นเครื่องปลดปล่อยจิตวิญญาณจากพันธนาการต่างๆ อันได้แก่ ความกลัว ความชั่วร้าย ความโหดร้าย ความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมาน ความเศร้าโศก สู้อความ เป็นอริสภาพ เสรีภาพ ภารดรภาพสันติสุข ความร่าเริง ความมั่นคง ความกล้าหาญ ความสุขสบายของชีวิตชาวนา พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาเป็นสัญลักษณ์แสดงวิวัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมส่วนหนึ่งยุคหนึ่งของมนุษยชาติ ซึ่งเป็นหลักฐานให้ศึกษาค้นคว้ากระบวนการต่างๆ ทางพฤติกรรมการแสวงหาอาหารและส่วนหนึ่งของเรื่องราวความเป็นมาของมนุษย์ที่สำคัญยิ่ง^๔

ปัจจุบันการปลูกข้าวในประเทศไทย ภาคกลาง (รวมภาคตะวันตกและภาคตะวันออก) ปลูกข้าวได้มากที่สุด ภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคใต้รองลงมาเป็นลำดับ พื้นที่ภาคกลางเหมาะสมแก่การ

^๓เอี่ยม ทองดี, **ข้าวกับวิถีชีวิตคนไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายนิเทศสัมพันธ์สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, ๒๕๔๑) หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

^๔เอี่ยม ทองดี, **วัฒนธรรมข้าว : พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๗) หน้า ๒๒-๒๓.

ปลูกข้าวมากที่สุด ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคอีสาน รองลงมาเป็นลำดับ ภาคอีสานมีพื้นที่ปลูกข้าวมากที่สุด ในปีเพาะปลูก ๒๕๓๓/๒๕๓๔ ประเทศไทยผลิตข้าวได้ ๑๗,๑๙๓,๐๐๐ ตัน ส่งข้าวไปขายต่างประเทศ มูลค่า ๓๐,๕๑๕,๘๐๙,๐๐๐ บาท จังหวัดอุบลราชธานีมีพื้นที่ปลูกข้าวมากที่สุด (๓,๘๔๐,๙๘๒ ไร่) ผลิตข้าวได้มากที่สุด (๙๑๖,๙๐๑ ตัน) (Statistical Yearbook Thailand, ๑๙๙๒) ในส่วนของการบริโภคข้าว ก็เปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับการเพาะปลูก กล่าวคือ เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่ว่า ข้าวเป็นพืชอาหารชนิดหนึ่ง เช่นเดียวกับพืชอาหารชนิดอื่นๆ ไม่มีเทพธิดาประจำข้าวมนุษย์ ไม่ต้องปฏิบัติอย่างเคารพยกย่อง ประกอบกับวัฒนธรรมการแสวงหาความสุขจากการบริโภคเข้ามามีอิทธิพลมากขึ้น ทำให้มีการแสวงหาความสุขจากรูปรสนลิ้นสีของอาหารมากขึ้น การประดับประดาชุดแต่งอาหารเพื่อเชิญให้ผู้บริโภคลิ้มรส (ซื้อ) ตัดใจมีมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่เกิดขึ้นโดยมีวิสัยทัศน์ว่า “ผู้ที่บริโภคปัจจัยสี่และทรัพยากรมากที่สุด ดีที่สุด คือผู้ที่ดีที่สุด มีความสุขที่สุด” ทำให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น เกิดการแข่งขันเพื่อบริโภคปัจจัยสี่และทรัพยากรอย่างรุนแรง เกิดการทำลายทรัพยากร สิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา จริยธรรม และวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างกว้างขวาง^๕

จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นยังมีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมรวมถึงทรัพยากรอีกด้วย กล่าวคือประสิทธิภาพหรือขีดความสามารถของเครื่องมือที่ทันสมัยได้ทำให้เกิดระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรถูกทำลายลง ปุ๋ยเคมีมีสารเคมีได้ทำลายสิ่งมีชีวิตเล็กๆ ให้สลายไป ขณะเดียวกันน้ำมันควินพิซได้เพิ่มมลพิษแก่สิ่งแวดล้อมมากขึ้นและเกิดภาวะเร่งรีบใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย โดยไม่คำนึงถึงทรัพยากรที่ใช้ไปไม่เป็นประโยชน์แก่หมู่บ้าน ท้องถิ่นและชาติเท่าที่ควร เช่น การนำปุ๋ยเคมีไปใช้ในนาข้าวเพื่อเร่งการเจริญเติบโต เร่งดินเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของข้าวเพื่อให้ได้ผลผลิตและเร่งการจำหน่ายข้าว และเกิดจากการนำค่าใช้จ่ายไปลงทุนเครื่องมือที่ทันสมัยทำให้เกิดสถานะการกักเงินเพื่อนำมาลงทุนในนาข้าวจึงทำให้เกิดผลกระทบมากมาย

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อที่จะศึกษาหาสาเหตุการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรและการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ๑.๒.๒ ศึกษาหาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ๑.๒.๓ ศึกษาความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

^๕ข้าวกับคนไทย แหล่งที่มา <http://student.nu.ac.th/48191212/rice1/r32.htm> , สืบค้นวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Method) โดยการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ และวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งมีขอบเขตการวิจัยดังนี้

๑) ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้ศึกษาอยู่ ๓ ด้านคือ ๑) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๒) ศึกษาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ ๓) ศึกษาความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒) ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการกำหนดกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจงได้แก่ เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม จำแนกเป็นดังนี้

๑) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงนโยบายที่มีมุมมองต่อวัฒนธรรม แบ่งเป็น	
๑.๑ พาณิชย์จังหวัดๆ ละ ๑ คน	รวมเป็น ๒ คน
๑.๒ เกษตรกรจังหวัดๆ ละ ๑ คน	รวมเป็น ๒ คน
๑.๓ ประชาชนท้องถิ่นจังหวัดๆ ละ ๕ คน	รวมเป็น ๑๐ คน
๒) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในท้องถิ่น	
๒.๑ ผู้นำท้องถิ่น	จำนวน ๑๐ คน
๒.๒ กลุ่มเกษตรกร	จำนวน ๑๐ คน
๒.๓ พระสงฆ์ในท้องถิ่น	จำนวน ๑๐ คน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้เก็บข้อมูลเชิงปริมาณได้แก่ เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวใน ๒ จังหวัด คือ จังหวัดๆ ละ ๒ อำเภอๆ ละ ๑๐๐ คน รวมทั้งสิ้น จำนวน ๔๐๐ คน

๓) ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดเขตพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพื้นที่ในการวิจัย ๒ จังหวัด คือ จังหวัดขอนแก่น คือ อำเภอเมือง อำเภอน้ำพอง และจังหวัดมหาสารคาม คืออำเภอเชียงยืน และอำเภอนาโพธิ์

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้การวิจัย

๑. วัฒนธรรมข้าว หมายถึง การผลิตข้าว การบริโภคข้าว การแลกเปลี่ยนผลผลิตข้าว คติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องข้าวและการทำนา ของเกษตรกร

๒. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว หมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นของการผลิตข้าว การบริโภคข้าว การแลกเปลี่ยนผลผลิตข้าว คติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาของเกษตรกร ในอดีตและในปัจจุบัน ประกอบด้วย

๒.๑ ด้านกระบวนการผลิต หมายถึง การเตรียมดินก่อนเพาะปลูกข้าว การวิเคราะห์และคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีความทนทานและเหมาะสมกับสภาพอากาศ มีการบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยตามธรรมชาติ ขั้นตอนการผลิตต่างๆ ใช้แบบวิธีพึ่งพาธรรมชาติ เช่น การเตรียมดิน การใช้ปุ๋ยอินทรีย์

กำจัดแมลงโดยใช้ชีวพิษ การใช้เครื่องมือที่ทันสมัยในการเตรียมดิน การใช้เครื่องมือในการปลูกข้าว การใช้เครื่องมือเก็บเกี่ยวข้าวแทนการใช้แรงงานคน

๒.๒ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต หมายถึง การแลกเปลี่ยนผลผลิตจากพ่อค้าคนกลางมารับซื้อข้าว การแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือขายข้าวให้กับรัฐบาล การแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือขายข้าวโดยคำนึงถึงความสะดวก การวิเคราะห์มูลค่าในการซื้อขาย เช่น กำไร การลงทุน การเปลี่ยนสถานที่ในการแลกเปลี่ยนข้าว การแลกเปลี่ยนผลผลิตจากพ่อค้ารับซื้อข้าว คิดถึงความยุติธรรมเป็นสำคัญการรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์หรือธนาคารข้าวประจำหมู่บ้าน การจัดตั้งกลุ่มในการต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางเพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุด การซื้อขายใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัยในการชั่งตวงผลผลิต และการตลาดหรือโรงสีรองรับการซื้อขายข้าวเปลือกของเกษตรกร

๒.๓ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรม หมายถึง การประกอบพิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก เช่น บวงสรวง บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษ การประกอบพิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษาให้ข้าวเจริญงอกงาม เช่น พิธีรับขวัญแม่โพสพ การประกอบพิธีกรรมในการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มาก เช่น พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ การขอพรจากอำนาจลึกลับให้ช่วยดูแลต้นข้าวให้เจริญงอกงาม การบวงสรวง บูชา เลี้ยงทายก่อนฤดูกาลทำนา การบูชาแม่โพสพเพื่อขอมาให้ดูแลรักษาต้นข้าว พิธีสู่ขวัญข้าวเป็นการบอกกล่าวก่อนที่จะทำการดี หรือนวดข้าวพิธีบุญกลางบ้าน เป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่พระภูมิเจ้าที่เพื่อให้การทำมาหากินได้ผลดี มีความอุดมสมบูรณ์

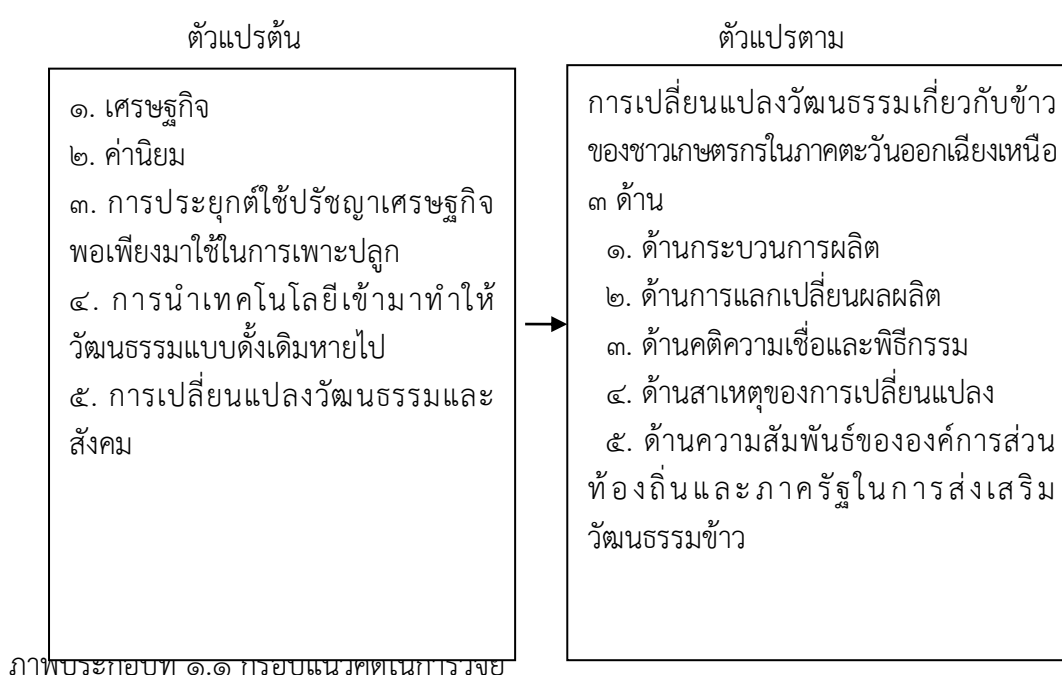
๒.๔ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง หมายถึง การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูก การปลูกข้าวทำตามนโยบายหรือการประกาศของรัฐบาล การปลูกข้าวคำนึงถึงตลาดโลกเป็นสำคัญ การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชวนาตามคณะกรรมการนโยบายข้าวแห่งชาติ การเพาะปลูกมีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้งานในเกษตร การใช้เครื่องจักรกล การเกษตรสำหรับการผลิตข้าว การเพาะปลูกใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่น เช่น คันไถ ครกกระเดื่อง

๒.๕ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว หมายถึง การได้รับคำแนะนำจากรัฐบาลให้ความรู้ในการเตรียมดินในการเพาะปลูก การแนะนำและให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือกเมล็ดข้าวที่มีคุณภาพที่เหมาะสมกับดิน ฟ้า อากาศ การเตือนภัยล่วงหน้าสำหรับเกษตรกร เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม แนะนำในการใช้ปุ๋ยที่มีคุณภาพสำหรับเกษตรกรเมื่อประสบปัญหาภัยแล้งหรือน้ำท่วมรัฐบาลได้ให้ความช่วยเหลือ การประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกร และการส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม

๓. เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หมายถึง ประชาชนที่เป็นเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลักในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น คือ อำเภอมะเมือง อำเภอน้ำพอง และจังหวัดมหาสารคาม คืออำเภอยางชุมน้อย และอำเภอน้ำพอง

๑.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการดำเนินการได้ดังนี้

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ทำให้ทราบการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๖.๒ ได้ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๖.๓ ได้องค์ความรู้ที่เกิดจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทที่ ๒

ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้ศึกษา แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกร ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม
 - ๒.๑.๑ แนวคิดพื้นฐานและความหมายของการเปลี่ยนแปลง
 - ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์
 - ๒.๓ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว
 - ๒.๓.๑ ด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
 - ๒.๓.๒ ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี
 - ๒.๓.๓ ด้านการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม
 - ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย
 - ๒.๔.๑ ประวัติและความเป็นมาของข้าว
 - ๒.๔.๒ ความหมายของวัฒนธรรมข้าว
 - ๒.๔.๓ องค์ประกอบของวัฒนธรรมข้าว
 - ๒.๔.๔ คุณลักษณะของข้าว
 - ๒.๔.๕ พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับข้าว
 - ๒.๕ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว ประกอบด้วย
 - ๒.๕.๑ ด้านกระบวนการผลิต
 - ๒.๕.๒ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต
 - ๒.๕.๓ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรม
 - ๒.๕.๔ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง
 - ๒.๕.๕ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว
- ๒.๖ บริบทจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม

แนวคิด ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพื่อให้ก้าวหน้าขึ้นแต่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงทางบวก เพื่อมุ่งให้บรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ หรือเป้าหมายที่พึงปรารถนา ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ แนวคิดพื้นฐานและความหมายของการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลง (Change) หมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นต่อเนื่องในช่วงเวลาหนึ่งขององค์กรหนึ่งซึ่งยังคงตัวอยู่ได้ในปัจจุบันไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าทุกสิ่งในโลกนี้ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีสภาพมั่นคง หากแต่ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สังคมและวัฒนธรรมก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ไม่มีสังคมและวัฒนธรรมใดหยุดอยู่กับที่ โดยแท้จริงตลอดเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเสมออันเป็นลักษณะธรรมดาของสังคมมนุษย์^๑

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบความสัมพันธ์ของบุคคลที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกันเป็นการเปลี่ยนแปลงในกรอบกำหนดขอบเขตสิทธิและหน้าที่ที่บุคคลจะปฏิบัติต่อกันได้จากที่เคยกำหนดอยู่ก่อนการเปลี่ยนแปลงของสังคมมีทั้งในระดับจุลภาค ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นอยู่เป็นปกติ แต่ในอัตราและความมากน้อยแตกต่างกันตามท้องที่แล้วแต่โอกาสหรือกาลเวลา เช่น ในเรื่องค่านิยมหรือคุณค่าทางจริยธรรม การแต่งกายมารยาท และการใช้ภาษา การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้จะเปลี่ยนไปอย่างช้า ๆ ในระดับมหภาค คือการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของสังคม การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสะสมในระดับจุลภาค^๒

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม มักจะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างหรือของรูปแบบของความสัมพันธ์ และการปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับบทบาท ระเบียบแบบแผน ค่านิยมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ซับซ้อนมาก และเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ ในโครงสร้างสังคม รวมทั้งความสัมพันธ์กับปัจจัยที่ไม่ใช่ทางสังคมด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยา ประชากรและเทคโนโลยีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นได้หลายระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึงระดับโลกทฤษฎีพื้นฐานที่ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบ่งออกได้เป็นทฤษฎีใหญ่ ๆ หลายทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Evolutionary theories of social change) ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นแบบค่อยเป็นค่อยไป ทฤษฎีพัฒนาการ (Developmental theories) อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนาเข้าสู่การพัฒนาเกิดมาจากผลกระทบของโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศตะวันตกที่มีต่อประเทศกำลังพัฒนา ทฤษฎีความขัดแย้งทางสังคม (Conflict theories) อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าเป็นผลมาจากการขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชนชั้นหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม (Structural functional theories) ซึ่งโครงสร้างของสังคมคือรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับกลุ่มสังคม หน้าที่ของสังคมกล่าวถึงผลที่ได้จากรูปแบบของความสัมพันธ์เหล่านั้น ยิ่งสังคมมีขนาดใหญ่เท่าใดความแตกต่างทางด้านโครงสร้างและหน้าที่ของประชากรในสังคมน่าจะมีมากขึ้นด้วย ความแตกต่างนี้หมายถึงความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ศาสนาระดับการศึกษา อายุ ระดับรายได้ ภูมิหลังของครอบครัว เป็นต้น และ ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม (Social psychology theories) มีรากฐานมาจาก

^๑สนิท สมัครการ, การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ, ๒๕๔๒) หน้า ๒.

^๒ผจงจิตต์ อธิคมน์นทะ, การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓) หน้า ๑๑-๑๓.

ทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีความคิดว่าการนำไปสู่ความทันสมัยจะทำได้ โดยผ่านการกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรม แนวความคิดสำคัญของกลุ่มนี้คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล เช่น บุคลิกภาพ ค่านิยมและทัศนคติ จะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม^๓

ในแนวคิดพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงมีความหมายดังนี้

๑. สังคมมีการเปลี่ยนอยู่เสมอ และการเปลี่ยนแปลงนั้นจะเกิดดุลยภาพหรือเกิดความสมดุล

๒. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงทางบวก หรือเปลี่ยนแปลงให้ก้าวหน้าขึ้นแต่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงทางบวก เกิดดุลยภาพขึ้นเช่นเดียวกันและเป็นการทำให้ลดความก้าวหน้าลง

๓. การเปลี่ยนแปลงให้ก้าวหน้าขึ้น มักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อมุ่งให้บรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ หรือเป้าหมายที่พึงปรารถนา และมักจะมีการวางแผนมีการควบคุมการเปลี่ยนแปลง^๔

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงไว้ว่าการเปลี่ยนคือการที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้แปรสภาพจากที่เคยเป็นอยู่มาเป็นสภาพใหม่โดยมีองค์ประกอบของเวลาเป็นเครื่องกำหนด ในขณะเดียวกันก็ได้จำแนกธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงเป็น ๓ ประเภทคือ^๕

๑. การเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการ เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ ผลของการเปลี่ยนแปลงไม่ส่งผลถึงความรู้สึกหรือวิถีชีวิตของคนมากนัก ส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ หรือไม่ได้ตั้งใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

๒. การเปลี่ยนแปลงแบบพัฒนา เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า โดยมีการกำหนดเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลง กำหนดปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดสิ่งใหม่ที่ดีกว่าเดิม ผลของการเปลี่ยนแปลงน่าจะเป็นที่ยอมรับของสังคม หากได้วางแผนตามความต้องการของกลุ่มชนนั้น

๓. การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติ เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบฉับพลันจากระบบหนึ่งไปสู่อีก ระบบหนึ่ง โดยยกเลิกระบบเก่าโดยสิ้นเชิงแล้วมีการจัดระบบใหม่และดำเนินการอย่างรวดเร็วอาจมีการบังคับโดยใช้กำลัง การเปลี่ยนแปลงแบบนี้ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกและจิตใจของประชาชนส่วนใหญ่

จิตยา สุวรรณะชฎ ได้ให้ความหมายของคำว่า “การเปลี่ยนแปลง” ไว้ว่า ความแตกต่างซึ่งเกิดขึ้นระหว่างเวลาหนึ่งกับอีกเวลาหนึ่ง นอกจากนั้นยังหมายถึงความแตกต่างที่เกิดขึ้นทางวัฒนธรรมและนามธรรม จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในนามธรรมเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรม^๖

^๓ นิเทศ ดินณะกุล, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: แอ็คทีฟ พรินท์, ๒๕๔๖) หน้า ๓-๕.

^๔ ดิเรก ฤกษ์หรัาย, การนำการเปลี่ยนแปลง: เน้นกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรม, (กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาญการพิมพ์, ๒๕๒๘) หน้า ๑.

^๕ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแนวทางการศึกษา วิเคราะห์และการวางแผน, (ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๘) หน้า ๒๐.

^๖ จิตยา สุวรรณะชฎ, เอกสารประกอบการบรรยายวิชาแนวคิดทฤษฎีสังคม, ม.ป.ท., ๒๕๔๓, หน้า ๖๒-๖๖.

สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงคือความแตกต่างของช่วงเวลาหนึ่งกับอีกเวลาหนึ่ง ความแตกต่างทางวัฒนธรรมในอดีตซึ่งเป็นเหตุปัจจัยที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์

เมื่อสงครามเย็นสิ้นสุดลง ชัยชนะของอุดมการณ์โลกเสรีได้ทำให้สหรัฐอเมริกากลายเป็นมหาอำนาจหนึ่งเดียวในระบบการเมืองระหว่างประเทศ นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการแผ่ขยายอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมไปยังประเทศต่างๆ ไม่เว้นแม้กระทั่งประเทศที่ปกครองด้วยระบบคอมมิวนิสต์ ผนวกกับการเกิดขึ้นของกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในระดับโลก จึงทำให้เกิดการเชื่อมโยงให้โลกมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัย ดังนั้นจึงมีนักวิชาการได้ให้นิยามความหมายของคำว่ากระแสโลกาภิวัตน์อย่างหลากหลาย ดังนี้

คำว่าโลกาภิวัตน์ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงโลกด้วยกิจกรรมกระทำเพื่อให้โลกดียิ่งขึ้น โดยการกระทำใดๆ เพื่อให้โลกดียิ่งขึ้นหมายความว่า โลกเราทุกวันนี้ยังไม่ดีพอ หรือไม่ดีเลย จึงจำเป็นที่ชาวโลกทั้งหลายจะต้องมาร่วมคิดอ่านกระทำการ อันจะช่วยให้โลกดียิ่งขึ้นไปอีก^๗

โลกาภิวัตน์ หมายถึง ความเชื่อมโยงและการผนวกรวมกันเป็นเนื้อเดียวกันของระบบเศรษฐกิจทั่วโลก ซึ่งโดยส่วนมากระบบเศรษฐกิจทั่วโลกหมายถึงระบบตลาด นอกจากนี้โลกาภิวัตน์ยังหมายถึง ความสำคัญของระบบทุนนิยม การค้าเสรีการแบ่งงานกันทำในระดับสากล (International Division of Labor) การผลิตเพื่อการส่งออก ความคล่องตัวทางการผลิตในระดับโลก หรืออาจเรียกรวมกันว่า “ลัทธิเสรีนิยมใหม่” (Neoliberalism)^๘

ไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ ได้กล่าวถึงค่านิยมของโลกปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นโลกยุคสมัยใหม่ โลกยุคหลังอาณานิคม โลกยุคหลังสงครามเย็น โลกยุคหลังเหตุการณ์ ๑๑ กันยายน ๒๐๐๑ โลกยุคทุนนิยมดอท.คอม โลกยุคสังคมเสี่ยงอันตรายในระดับโลกและโลกของจักรวรรดิยุคใหม่ลักษณะดังกล่าวเป็นการบ่งบอกถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ซับซ้อน รอบด้าน ยุ่งยากและฉับพลัน จนหาข้อยุติที่ลงตัวไม่ได้ อย่างไรก็ตามคำว่า “โลกาภิวัตน์” ก็เป็นคำที่ถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลาย เพราะในยุคหลังสงครามเย็นถือเป็นการสิ้นสุดของการต่อสู้ทางอุดมการณ์ระหว่างประเทศประชาธิปไตยและประเทศคอมมิวนิสต์ทำให้เกิดความคิดที่ว่าต่อจากนี้โลกจะมีความสงบสุขและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะประวัติศาสตร์การพัฒนาระบอบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเท่านั้นซึ่งกระบวนการโลกาภิวัตน์ได้ก่อให้เกิดการกระชับแน่นระหว่างเวลาและสถานที่ ที่ทำให้สถานที่ที่เคยห่างไกลและเข้าถึงได้ยาก กลับกลายเป็นสิ่งที่ใกล้และเข้าถึงได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้เพราะระบบเทคโนโลยีการคมนาคมสื่อสารที่รวดเร็วอำนวยความสะดวกเดินทางและทำให้ระยะห่างของพื้นที่หมดความสำคัญลง ในขณะที่เดียวกันเวลากลับเพิ่มมีความสำคัญ

^๗พิชัย วาสนาส่ง, โลกาภิวัตน์: หมุนตามโลก สารพันสาระที่ควรรู้ เพื่อทันกระแสโลก, (กรุงเทพมหานคร: ปาเจรา, ๒๕๔๙) หน้า ๑๑.

^๘ วีระ สมบูรณ์, โลกาภิวัตน์ สิทธิมนุษยชนและความเป็นธรรมระหว่างประเทศ: ประเด็นและมุมมองทางทฤษฎีการเมือง, (กรุงเทพมหานคร: กรีน พรีน, ๒๕๕๑) หน้า ๒๓.

มากยิ่งขึ้น แม้กระทั่งการกำหนดนโยบายสาธารณะของแต่ละประเทศต้องคำนึงถึงข่าวสารในระดับโลกอีกด้วย เพราะโลกยุคหลังสมัยใหม่ได้ทำให้นโยบายสาธารณะของประเทศถูกระทบจากสภาพการณ์ในระดับโลกยิ่งขึ้น^๙

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ยังได้สรุปความหมายของโลกาภิวัตน์ว่าเป็นกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่นำมาอธิบายรัฐและสังคม โดยทำให้โลกมีลักษณะสากลมากยิ่งขึ้นผ่านค่านิยมของชาติตะวันตก อุดมการณ์ทางการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย ก่อให้เกิดกระแสความร่วมมือเหนือรัฐมากขึ้น เพราะกระบวนการโลกาภิวัตน์ได้เปิดให้โลกกว้างขึ้นเพราะการไหลอย่างเสรีของข้อมูลข่าวสารที่ทั่วถึงทุกมุมโลกและการขนส่ง สื่อสาร คมนาคม ที่มีต้นทุนลดน้อยลงทำให้ผู้คนต่างภาษาและต่างวัฒนธรรมสามารถมีการแลกเปลี่ยนไปมาหาสู่ได้โดยสะดวกยิ่งขึ้น ยุคสมัยของโลกาภิวัตน์ผลของกระบวนการโลกาภิวัตน์ได้ทำให้บทบาทของรัฐ-ชาติลดน้อยลงและมีโอกาสที่จะเป็นกระบวนการที่ข้ามรัฐอีกด้วย^{๑๐}

สรุปได้ว่า โลกาภิวัตน์ คือ การเปลี่ยนแปลงโลก โดยการกระทำใดๆ เพื่อให้โลกดียิ่งขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

๒.๓ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข่าว

๒.๓.๑ ด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข่าวเกิดจากการเกษตรของประเทศไทยได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ดังแผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙) มีรายละเอียดต่อไปนี้^{๑๑}

๑) การเปลี่ยนแปลงภายในประเทศ

สังคมไทยน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในภาคีการพัฒนาต่างๆ อย่างกว้างขวาง ในระยะ ๓ ปีของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๑ การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของภาคีพัฒนากระจายไปทุกภาคส่วน อาทิ ภาครัฐได้ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำทางและขับเคลื่อนนโยบายรัฐบาล สร้างภูมิคุ้มกันด้านการคลังและรักษาเสถียรภาพระบบสถาบันการเงิน ปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้สมดุลระหว่างการผลิตในประเทศกับเศรษฐกิจระหว่างประเทศ การพัฒนาหลักสูตรทั้งระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานและมหาวิทยาลัย ฯลฯ ในส่วนของภาคเกษตร เกษตรกรเน้นการนำ เกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริไปประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มรายได้และลดรายจ่ายของครัวเรือน

^๙ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, รัฐ-ชาติกับ(ความไร้)ระเบียบโลกชุดใหม่, (กรุงเทพมหานคร : วิชาษา, ๒๕๔๙) หน้า ๒-๑๑.

^{๑๐} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, โลกาภิวัตน์กับอนาคตของประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : ผู้จัดการ, ๒๕๓๘) หน้า ๕-๖.

^{๑๑} (ร่าง) แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๕๕ - ๒๕๕๙) หน้า ๑-๓๔.

การเปลี่ยนแปลงสถานะทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ๑) เศรษฐกิจไทยมีภูมิคุ้มกันด้านการเงินจากการพัฒนาระบบบริหารความเสี่ยงอย่างต่อเนื่องหลังจากวิกฤติปี ๒๕๔๐ และเศรษฐกิจไทยในปี ๒๕๕๒ ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจโลกไม่มากนัก เสถียรภาพอยู่ในเกณฑ์ดี ทำให้มีหนี้สาธารณะคงค้างคิดเป็นร้อยละ ๔๕.๕ ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ อยู่ในกรอบเป้าหมายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ ที่กำหนดไว้ไม่เกินร้อยละ ๕๐ อัตราเงินเฟ้อและอัตราการว่างงานอยู่ในระดับต่ำ การเกิดดุลบัญชีเดินสะพัดและจำนวนเงินทุนสำรองระหว่างประเทศอยู่ในระดับสูงโครงสร้างเศรษฐกิจไทยหันมาพึ่งภาคเศรษฐกิจในประเทศมากขึ้น โดยสัดส่วนอุปสงค์ในประเทศต่อภาคเศรษฐกิจระหว่างประเทศคิดเป็นร้อยละ ๗๕.๐๓ บรรลุเป้าหมายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ ที่กำหนดไว้ร้อยละ ๗๕.๐ ก่อนถึงปีสุดท้ายของแผน ๒) เสถียรภาพด้านการคลังและการเงินเป็นปัจจัยเสี่ยงในระยะต่อไป หลังจากประเทศไทยได้รับผลกระทบจากวิกฤตการเงินโลกตั้งแต่ช่วงไตรมาสที่ ๔ ของปี ๒๕๕๑ สภาพเศรษฐกิจของไทยชะลอตัวตามเศรษฐกิจโลก ทำให้การจัดเก็บภาษีไม่ได้ตามที่ประมาณการไว้ ในขณะที่รัฐบาลจำเป็นต้องดำเนินมาตรการด้านการคลังเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและลดผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจ และลงทุนเพื่อวางรากฐานการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในอนาคต ภายใต้แผนปฏิบัติการไทยเข้มแข็ง ฐานะการคลังของประเทศจึงขาดดุลและหนี้สาธารณะเพิ่มขึ้นในขณะที่ภาระการใช้จ่ายของรัฐที่เกิดขึ้นจากนโยบายสังคม การชำระหนี้ และการโอนงบประมาณให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีมากขึ้น จึงเป็นข้อจำกัดด้านการคลังที่ต้องบริหารจัดการเพื่อความยั่งยืนด้านการคลังในระยะยาว และ ๓) ศักยภาพทางเศรษฐกิจต้องพึ่งภาคบริการและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ถึงแม้ประเทศไทยจะยังเป็นผู้ส่งออกสินค้าเกษตร แต่ประสิทธิภาพการผลิตของภาคเกษตรได้รับผลกระทบ

จากฐานทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ระบบการผลิตภาคเกษตรยังต้องพึ่งปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศ ทำให้มีต้นทุนการผลิตสูง ขณะที่พื้นที่การเกษตรมีจำกัดและถูกใช้ไปเพื่อกิจการอื่นรวมทั้งมีปัญหาชาวต่างชาติอาศัยช่องว่างของกฎหมายเข้ามาครอบครองที่ดินเกษตรกรรม ส่งผลให้คนไทยสูญเสียสิทธิการครอบครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน แรงงานภาคเกษตรมีแนวโน้มลดลง ส่วนการเชื่อมโยงผลผลิตเกษตรกับภาคอุตสาหกรรมเกษตรเพื่อเพิ่มมูลค่ายังอยู่ในวงจำกัดและล่าช้า เนื่องจากการพัฒนาเป็นแบบแยกส่วน ขาดการรวมกลุ่มอย่างเป็นระบบ

๒) การเปลี่ยนแปลงสถานะด้านสังคม ประกอบด้วย

(๑) โครงสร้างประชากรไทยมีสัดส่วนประชากรวัยสูงอายุเพิ่มขึ้น ประชากรวัยเด็กและวัยแรงงานลดลง ภาวะอนามัยเจริญพันธุ์รวมอยู่ต่ำกว่าระดับทดแทน

(๒) การพัฒนาประเทศมีแนวโน้มต้องเผชิญกับภาวะถดถอยเนื่องจากผลิตภาพแรงงานต่ำและขาดแคลนกำลังคนในอนาคต

(๓) สังคมไทยโดยเฉพาะสังคมเมืองมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงจากสังคมเครือญาติสู่สังคมปัจเจกมากขึ้น

(๔) คนไทยได้รับการพัฒนาศักยภาพ แต่มีปัญหาด้านคุณภาพการศึกษา

(๕) ประชาชนมีภูมิคุ้มกันในการดำรงชีวิตด้านสุขภาพที่ทั่วถึง

(๖) ครอบครัวไทยทำหน้าที่เป็นโครงข่ายคุ้มครองของสังคมได้ไม่เต็มศักยภาพ

(๗) เด็กและเยาวชนถูกดำเนินคดียาเสพติดมากขึ้น

(๘) วิถีชีวิตไทยมีการเปลี่ยนแปลงเชื่อมโยงวิถีชีวิตไทยเข้ากับวัฒนธรรมจากนานาชาติ อารยประเทศที่มีความหลากหลายมากขึ้น

(๙) สังคมไทยให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อสังคมและระบบธรรมาภิบาลมากขึ้น

(๑๐) ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ของประชากรและโอกาสการเข้าถึงทรัพยากรนำมาสู่ ปัญหาความขัดแย้งในสังคม และ

(๑๑) สังคมไทยเผชิญวิกฤตความเสื่อมถอยด้านคุณธรรมจริยธรรม

๓) การเปลี่ยนแปลงสถานะด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย

(๑) ทนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังเสื่อมโทรม

(๒) การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลซ้ำเติมให้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น

(๓) ภาวะโลกร้อนจะส่งผลกระทบต่อการผลิตภาคเกษตร เกิดความยากจน การย้ายถิ่น และการบุกรุกป่าเพิ่มขึ้น

(๔) ประเทศไทยยังพึ่งพลังงานจากต่างประเทศในสัดส่วนสูง ทำให้ขาดความมั่นคง ทางด้านพลังงาน และ

(๕) ประเทศไทยยังมีความมั่นคงด้านอาหาร แม้จะต้องเผชิญกับความท้าทายจากการ เปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและความต้องการพืชพลังงาน

สวัสดิการชานา

คณะกรรมการนโยบายข้าวแห่งชาติ (กชช.) เห็นชอบในหลักการให้มีการจัดตั้งกองทุน สวัสดิการชานา โดยจัดตั้งกองทุนในรูปแบบพระราชบัญญัติ (พ.ร.บ.) ประกอบด้วย ๗ หมวดที่สำคัญ ได้แก่ ๑) การจัดตั้งกองทุนและลักษณะของกิจการกองทุน ๒) การควบคุมและการบริหารกิจการของ กองทุน ๓) เรื่องสำนักงานกองทุนสวัสดิการชานา ๔) สมาชิกและสิทธิประโยชน์ของสมาชิก ๕) การเงิน การบัญชี และการตรวจสอบ ๖) การควบคุมกำกับการจัดการทุน และ ๗) บทกำหนดโทษใน เจ็ดหมวดประกอบด้วย ๖๐ มาตรา มาตราที่สำคัญ ได้แก่ องค์ประกอบของคณะกรรมการกองทุน สวัสดิการชานา ซึ่งเรียกโดยย่อว่า คณะกรรมการ กชช. ควบคุมและบริหารกิจการของกองทุน ประกอบด้วย ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นประธานกรรมการ ผู้อำนวยการสำนัก งบประมาณเลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อธิบดีกรมบัญชีกลาง อธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตร อธิบดีกรมส่งเสริมสหกรณ์ อธิบดีกรมการข้าว และผู้ทรงคุณวุฒิซึ่ง รัฐมนตรีแต่งตั้ง จำนวน ๓ คน จากผู้มีความเชี่ยวชาญ ด้านข้าว ด้านกฎหมาย และด้านเศรษฐศาสตร์ หรือด้านการเงินการธนาคาร ที่สำคัญคือมีผู้แทนชานา จำนวน ๖ คน โดยมีผู้จัดการสำนักงาน กองทุนสวัสดิการชานาเป็นกรรมการและเลขานุการของคณะกรรมการกองทุนฯ แนวคิดของการ จัดตั้งกองทุนสวัสดิการชานาประกอบด้วย ๕ แนวทางหลัก คือ ๑) เป็นสวัสดิการเพื่อประโยชน์ สำหรับสมาชิกที่ประกอบอาชีพทำนาโดยเฉพาะและมีรายได้แน่นอน ๒) มีการเก็บเงินเข้ากองทุนโดย คำนวณจากฐานรายได้ของการจำหน่ายข้าวเปลือกในอัตราไม่ต่ำ กว่าร้อยละ ๓ แต่ไม่เกินร้อยละ ๗ ๓) จัดให้มีสวัสดิการด้านอื่นๆ เช่น การจัดหาปัจจัยการผลิตและอื่นๆ ให้กับผู้ประกอบอาชีพทำนา ๔) รัฐบาลสามารถพิจารณาเงินที่มาสสมทบจากฐานภาษีรายได้ของผู้ประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับข้าว ซึ่งจะทำ ให้กองทุนมีความมั่นคงและยั่งยืนมากขึ้น และ ๕) เป็นการสร้างแรงจูงใจให้ชานาเห็นว่าอาชีพทำนามี

เกียรติ มีศักดิ์ศรีและมีความมั่นคง ซึ่งจะช่วยให้เยาวชนรุ่นใหม่มีความรักและยึดถือการประกอบอาชีพ ทำนาต่อไป

ทั้งนี้ ในส่วนสาระสำคัญการเข้าเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชาวนา คือต้องเป็นชาวนา เป็นหัวหน้าครอบครัว มีสัญชาติไทย และเป็นสมาชิกด้วยความสมัครใจ ในส่วนของการส่งเงินสะสมเข้ากองทุน สมาชิกจะต้องส่งเงินสะสมเข้ากองทุนในอัตรา ๓ % แต่ไม่เกิน ๗ % จากฐานรายได้ของการจำหน่ายข้าวในแต่ละปีของสมาชิก โดยมีการกำหนดอัตราขั้นต่ำของพื้นที่ที่ใช้คำนวณการส่งเงินสะสมของสมาชิกขั้นต่ำที่ ๕ ไร่ และขั้นสูงไม่เกิน ๑๕ ไร่ เพื่อป้องกันการแสวงหาผลประโยชน์จากกองทุนดังกล่าวด้วย ร่างพระราชบัญญัติสวัสดิการชาวนา เกิดจากแนวคิดที่จะทำให้เกษตรกรชาวนาไทยมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รวมถึงเมื่อเกษียณแล้ว (ไม่มีกำลังที่จะทำนาแล้ว) สามารถที่จะยังชีพได้จากเงินกองทุน ซึ่งสิทธิที่ชาวนาจะได้รับจากกองทุน เช่น เงินบำเหน็จบำนาญ เงินชดเชยกรณีทุพพลภาพและเสียชีวิต เงินสงเคราะห์บุตร รวมทั้งปัจจัยการผลิต โดยไม่ซ้ำซ้อนกับส่วนที่รัฐบาลจัดหาให้อยู่แล้ว โดยที่ชาวนาสมัครใจส่งเงินสะสมร้อยละ ๓ หรือหนึ่งส่วนของรายได้จากการขายข้าวสมทบเข้ากองทุน และรัฐบาลสมทบอีกไม่น้อยกว่า ๑.๕ เท่า จากเงินที่เกษตรกรสะสม ขณะนี้ร่างพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวได้ผ่านความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๕๔ และส่งให้คณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจพิจารณา ก่อนนำเสนอสภาผู้แทนราษฎรต่อไป

สรุปได้ว่า ด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเน้นเกษตรเป็นหลักเพื่อเกษตรกรได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีเป็นไปตามแผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙)

๒.๓.๒ ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

นวัตกรรมและเทคโนโลยีเป็นการนำสิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้ ความคิด และความสามารถของมนุษย์สร้างสรรค์ที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคมนำมาเปลี่ยนแปลงเป็นนวัตกรรมให้ทันสมัยขึ้น ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียด และแบ่งนวัตกรรมเทคโนโลยีดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. แนวคิดเรื่องการยอมรับนวัตกรรม

๑.๑) กระบวนการยอมรับนวัตกรรม ถือเป็นกระบวนการทางจิตใจของบุคคลซึ่งเริ่มตั้งแต่ การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับนวัตกรรมและนำไปใช้อย่างเปิดเผย โดยมีจุดเน้นที่บุคคลเป้าหมายจะต้องมีภาวะ การตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาเมื่อได้รับข่าวสารก็สนใจที่จะหารายละเอียดเพิ่มเติม แล้วประเมินผลจนเกิดการทดลองทำและยอมรับไปปฏิบัติซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการยอมรับนวัตกรรมนี้ต้องนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านพฤติกรรมและทางความคิด ซึ่งจะมีมากขึ้นอยู่กับการรับรู้การเรียนรู้ และการยอมรับของแต่ละบุคคล การขาดแคลนเทคโนโลยีที่ทันสมัยจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการเกษตรกรรมและการพัฒนาชนบท เพราะโดยปกติสิ่งที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาก็คือ เทคโนโลยีกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า เทคโนโลยีและผลของการใช้เทคโนโลยีโดยเฉพาะเครื่องจักรกล เป็นกลไกของการเปลี่ยนแปลงและแพร่กระจายการเปลี่ยนแปลงสังคม

๑.๒) ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรมปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม อาจแบ่งได้ดังนี้^{๑๒}

(๑) ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม เกษตรกรที่มีระดับการศึกษาสูงมีแนวโน้มการยอมรับเทคโนโลยีเร็วกว่า เกษตรกรที่มีอายุน้อยมีแนวโน้มการยอมรับเทคโนโลยีมากกว่า เกษตรกรที่มีที่ทำกินมากมีแนวโน้มการยอมรับเทคโนโลยีแผนใหม่มากกว่า เกษตรกรที่มีรายได้มากกว่ามีแนวโน้มการยอมรับเทคโนโลยีมากกว่าและเร็วกว่า เกษตรกรในพื้นที่ชลประทานมีแนวโน้มการยอมรับเทคโนโลยีมากกว่า และเกษตรกรที่มีปัญหาความต้องการและความสนใจมีแนวโน้มยอมรับนวัตกรรมที่ตอบสนองความต้องการ ของตนได้เร็วกว่าเกษตรกรที่ไม่มีปัญหา

(๒) อิทธิพลของสื่อสารมวลชนมีผลต่อการยอมรับหรือไม่ยอมรับ เมื่อเกษตรกรได้รับคำแนะนำและการปรับตัวในการใช้ พันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ใหม่ๆ มีความสามารถในการควบคุมแมลง โรคระบาดรวมทั้งเชื้อโรค มีความสามารถในการเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับการใช้และการบำรุงดิน มีความสามารถในการจัดการและปรับปรุงเทคนิคการตลาดได้ จะทำให้ผลผลิตของเกษตรกรเพิ่มขึ้น อันจะมีส่วนผลักดันให้เกิดการยอมรับ นอกจากนี้การติดต่อกับบุคคลภายในและนอกชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พัฒนาการ เจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ ของอำเภอเพื่อนบ้านภายในและนอกชุมชน การเป็นสมาชิกของกลุ่มเกษตรกรซึ่งหมายถึงการรวมกลุ่มกันของชาวนาเพื่อทำกิจกรรมด้านการเกษตร เหล่านี้ย่อมมีผลให้เกษตรกรยอมรับหรืออาจไม่ยอมรับ

๑.๒ ปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ชนบทรอบริการ ประเพณี ตลอดจนถึงความเชื่อและค่านิยม ที่ชาวบ้านยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ ซึ่งบางครั้ง ค่านิยมและความเชื่อจะไม่มีเหตุผลตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ และอยู่

นอกเหนือธรรมชาติ ซึ่งไม่สามารถจะอธิบายพิสูจน์ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ได้ เครื่องเทคโนโลยีที่แพร่ขยายเข้าไปในชุมชน ถ้าเกิดขัดกับอุดมการณ์ที่ชาวบ้านเชื่อถืออยู่ ชาวบ้านจะต่อต้านไม่ยอมรับไปใช้ หรือถ้าของใหม่ที่แพร่กระจายเข้าไปนั้น มีวิธีการใช้ที่ซับซ้อนชาวบ้านจะเกิดความงุนงงไม่เข้าใจ ของใหม่นั้นย่อมถูกละเลยเพราะใช้ไม่เป็น ในบางครั้งการเผยแพร่ของใหม่ต่างๆ เข้าไปในชุมชน ในบางกรณีอาจเกิดความขัดแย้งและขัดผลประโยชน์ของชาวบ้านขึ้น หรือชาวบ้านขัดผลประโยชน์กันเอง การยอมรับของใหม่ก็เป็นไปได้ยาก

๒. องค์ประกอบของการถ่ายทอดเทคโนโลยี

องค์ประกอบของการถ่ายทอดเทคโนโลยีประกอบด้วย ๔ องค์ประกอบ คือ^{๑๓}

^{๑๒} ธีรพร อินทุมาร, การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ในการผลิตและการเก็บรักษาข้าว กรณีศึกษา หมู่ที่ ๓ บ้านดอนบุปผาราม ตำบลบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖) หน้า ๑๓-๑๔ ถ่ายเอกสาร.

^{๑๓} ธีรพร อินทุมาร, การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ในการผลิตและการเก็บรักษาข้าว กรณีศึกษา หมู่ที่ ๓ บ้านดอนบุปผาราม ตำบลบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓-๑๔ ถ่ายเอกสาร.

๒.๑) ผู้ให้การถ่ายทอดเทคโนโลยี ได้แก่ ผู้ที่มีเทคโนโลยีซึ่งอาจคิดค้นด้วยตนเองหรือรับการถ่ายทอดมาจากผู้อื่นแล้วนำไปถ่ายทอดต่อ ซึ่งผู้ให้การถ่ายทอดเทคโนโลยีจะต้องมีคุณสมบัติที่ดีสรุปได้ดังนี้ ต้องแน่ใจว่าผู้รับต้องการ สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่ได้จริงมีความพร้อมมากน้อยเพียงใด วัตถุประสงค์สามารถหาได้ในท้องถิ่น จะต้องเปลี่ยนแปลงตามขั้นตอนผู้รับสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

๒.๒) ผู้รับการถ่ายทอด คือ ผู้ที่ประสงค์จะนำเทคโนโลยีที่ตนเองไม่มี ความชำนาญมาปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของตนเองและผู้อื่น การยอมรับการเปลี่ยนแปลงจะง่ายหรือยากนั้นเกิดจากปัจจัย ๖ ประการดังนี้ การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการสื่อสารและขนส่ง การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการเพาะปลูก การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการดูแลและเลี้ยงสัตว์ การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย การเปลี่ยนแปลง เรื่องอาหารการกิน

๒.๓) ตัวเทคโนโลยี คือ การทำกรรมวิธีการผลิตสิ่งของ หรืออาจจะไม่ใช่สิ่งของแต่สนองตอบวัตถุประสงค์ความต้องการของมนุษย์ได้ สามารถสรุปเทคโนโลยีที่เหมาะสมได้เข้ากับวัฒนธรรมสภาพทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมชุมชนในท้องถิ่น และเข้าใจง่ายสามารถดัดแปลงได้ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่มีในท้องถิ่นและสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ควบคุมได้ด้วยคนในท้องถิ่นและส่งผลประโยชน์กลับไปให้ผู้รับ ซึ่งเทคโนโลยีที่เหมาะสมสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ระดับดังนี้

(๑) เทคโนโลยีระดับต่ำหรือพื้นบ้าน (Traditional or low technology) เป็นเทคโนโลยีดั้งเดิมที่ชาวชนบทใช้เพื่อการยังชีพ และถือว่าเป็นเทคโนโลยีระดับต่ำ ผลิตจากวัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรตลอดจนแรงงานในท้องถิ่น เช่น คันไถ ครกกระเดื่อง ลอบดักปลา สมุนไพร เป็นต้น

(๒) เทคโนโลยีระดับกลาง (Intermediate technology) เป็นเทคโนโลยีที่ได้รับการพัฒนามาจากเทคโนโลยีระดับต่ำหรือพื้นบ้าน โดยทำให้ถูกต้องตามหลักวิชาการประหยัด และมีอายุการใช้งานและได้ประโยชน์มากยิ่งขึ้น เช่น การปลูกทุ้งหญ้าเลี้ยงโคโดยใช้หญ้าพันธุ์ต่างๆ ที่มีคุณค่าทางอาหารสูง การสร้างรั้วโดยใช้คลื่นไฟฟ้าแรงต่ำ การผลิตอาหารโดยใช้ผลผลิตเหลือใช้จากการเกษตร เป็นต้น

(๓) เทคโนโลยีระดับสูง (High technology) เป็นเทคโนโลยีที่ได้พัฒนามาโดยอาศัยฐานความรู้และประสบการณ์ระดับสูง ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาเล่าเรียน ในสถาบันการศึกษาชั้นสูง มีการค้นคว้าวิจัย ทดลองอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์สูงสุด

(๔) สภาวะแวดล้อมหรือเงื่อนไข คือ สภาวะแวดล้อมขององค์ประกอบของผู้ให้การถ่ายทอด ผู้รับการถ่ายทอด และตัวเทคโนโลยีเอง ซึ่งมีเงื่อนไขของการยอมรับ ได้แก่ สิ่งแวดล้อม ใเอื้ออำนวย มีความพร้อมด้านทุนทรัพย์ มีประโยชน์เห็นชัด มีอิทธิพลของผู้นำต้องการทำให้ทันและเงื่อนไขของการไม่ยอมรับคือ ขาดทุนทรัพย์ ไม่มีเวลาจะลงมือสร้างเองวิธีการยุ่งยากไม่เข้าใจ รูปแบบไม่ถูกใจ ไม่มีความมั่นใจ ขาดการประชาสัมพันธ์และติดตามผล

การผลิตเครื่องจักรกลการเกษตรสำหรับการผลิตข้าว^{๑๔}

๑. เครื่องมือเตรียมดิน

^{๑๔}สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว, แหล่งที่มา www.ricethailand.go.th/info_riceknowledge.htm, สืบค้นวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

๑) รถไถเดินตาม ใช้เครื่องยนต์ดีเซล ขนาด ๘- ๑๑ แรงม้า กำลังขับเคลื่อนทำหน้าที่พวงลากพานไถ ซึ่งมีทั้งแบบไถหัวหมูและแบบไถจาน ส่วนประกอบของรถไถเดินตาม นอกจากเครื่องยนต์ ต้นกำลังแล้วยังประกอบด้วยระบบเกียร์ซึ่งประกอบด้วยเกียร์เดินหน้า ๒ เกียร์ และถอยหลัง ๑ เกียร์ ล้อเหล็กขับเคลื่อน ๒ ล้อ พวงลากพานไถและคันบังคับทิศทาง ความสามารถในการทำงานของรถไถเดินตาม ๓-๕ ไร่ต่อวัน เมื่อใช้กับใบพานไถแบบหัวหมูมีจานไถ ขนาด ๑๖ นิ้ว ๒ ใบ และ ๗- ๑๐ ไร่ต่อวัน ปัจจุบันสถาบันวิจัยเกษตรวิศวกรรมร่วมมือกับเอกชนได้พัฒนารถไถ ๒ ล้อ ที่ผลิตในประเทศที่สามารถติดกับจอบหมุน ทำให้ประหยัดเวลาในการเตรียมดิน ความสามารถของรถไถเดินตามติดจอบหมุนประมาณ ๑๐ ไร่ต่อวัน

๒) ขลุบหมุนพวงรถไถเดินตาม จากการเตรียมดินโดยรถไถเดินตามขนาดเล็กด้วยพล ๒ ใบ อาจทำงานได้เพียง ๑ ไร่/ชม. ดังนั้นสถาบันวิจัยเกษตรวิศวกรรมจึงได้เพิ่มประสิทธิภาพการเตรียมดิน โดยออกแบบและพัฒนาขลุบหมุนสำหรับพวงรถไถเดินตามเพื่อเตรียมดินขั้นที่หนึ่ง และขั้นที่สอง โดยใช้ต้นกำลัง ๑๔ แรงม้าสำหรับขับเคลื่อนขลุบหมุน ซึ่งแยกอิสระจากเครื่องต้นกำลังรถไถเดินตาม (๘-๑๑ แรงม้า) ซึ่งประสิทธิภาพโดยประมาณ ๒ ไร่/ชม. (เตรียมขั้นที่ ๑ และ ๒) หรือเพิ่มขึ้น ๑ เท่า

๓) รถแทรกเตอร์ ๔ ล้อ ในพื้นที่นาขนาดใหญ่ต้องใช้รถแทรกเตอร์ขนาดใหญ่ ที่มีเครื่องยนต์ขนาด ๕๐ แรงม้าขึ้นไป โดยพวงลากเครื่องมือเตรียมดินชนิดพล (disc tiller) ขนาด ๒๖ นิ้ว ชนิด ๖-๗ ใบ จะทำงานได้รวดเร็วความสามารถในการทำงานประมาณ ๔๐ ไร่ต่อวัน ใช้ในการทำนาหว่านสำรว หลังจากไถเตรียมดิน เกษตรกรจะหว่านข้าวแห้งแล้วคราดกลบรอฟน สำหรับการทำน่าน้ำตม เครื่องมือแบบจอบหมุนจะใช้แทนพลพวงย่อยดินในพื้นที่ที่มีน้ำขัง

๔) รถแทรกเตอร์ ๔ ล้อขนาดเล็ก การทำน่าน้ำตมในปัจจุบัน ต้องใช้รถแทรกเตอร์ ๔ ล้อขนาดเล็ก ที่มีขนาดเครื่องยนต์ไม่เกิน ๔๐ แรงม้า เนื่องจากรถแทรกเตอร์ ๔ ล้อขนาดเล็ก มีน้ำหนักเบาเหมาะสมสำหรับสภาพนาชุ่ม ความสามารถในการทำงานเมื่อใช้เครื่องมือเตรียมดินแบบจอบหมุนขนาดกว้าง ๑.๒ เมตร จะทำได้ ๑๕ ไร่ต่อวัน รถแทรกเตอร์ ๔ ล้อเล็กและจอบหมุนเป็นที่นิยมของเกษตรกรทั้งทำนา ทำไร่ เนื่องจากรถแทรกเตอร์ขนาดเล็กและจอบหมุนต้องนำเข้ามีราคาแพง ดังนั้นทางสถาบันวิจัยเกษตรวิศวกรรม ได้วิจัยพัฒนารถแทรกเตอร์ ๔ ล้อขนาดเล็กใช้เครื่องยนต์ดีเซลสูบเดียว ขนาด ๙-๑๑.๕ แรงม้าขณะนี้อยู่ในระหว่างดำเนินการ ส่วนเครื่องมือเตรียมดินแบบจอบหมุน การวิจัยพัฒนาเสร็จสมบูรณ์แล้ว

๕) ขลุบหมุนติตรรถแทรกเตอร์ขนาดเล็ก ประเทศไทยมีพื้นที่นาข้าวชลประทานราว ๘ ล้านไร่ ซึ่งเกษตรกรนิยมทำนาหว่านน้ำตม ๒-๓ ครั้งต่อปี การเตรียมดินครั้งที่สองเพื่อให้ได้ความเป็นที่ือกที่เหมาะสมและได้ระดับเป็นงาน ที่ต้องใช้เวลามาก ดังนั้นเพื่อความรวดเร็ว ในการเตรียมดินให้ทันต่อความต้องการ ลดปัญหาการขาดแคลนแรงงานภาคเกษตร สถาบันวิจัยเกษตรวิศวกรรมจึงได้ออกแบบและพัฒนาขลุบหมุน สำหรับเตรียมดินขั้นที่สองในนาข้าวชลประทาน โดยใช้รถแทรกเตอร์ขนาด ๒๐-๓๕ แรงม้า เป็นต้นกำลัง กำลังจากเพลลาอำนาจกำลังของรถแทรกเตอร์ จะส่งผ่านไปยังเพลลาขลุบหมุนลักษณะของใบมีดเป็นแบบ Cage Wheel ซึ่งมีลักษณะเป็นใบมีด เชื่อมติดกับกรงเหล็กหมุนวางเรียงสลับกัน ขลุบหมุนสามารถทำที่ือกให้มีความละเอียด และเรียบได้ระดับอย่างมีประสิทธิภาพ

๖) เครื่องพ่นหว่านเมล็ดข้าว การหว่านข้าวเป็นขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งเกษตรกรให้ความสำคัญและพิถีพิถันในการดำเนินการมาก กรมวิชาการเกษตรได้พัฒนาเครื่องพ่นสารเคมีแบบติดเครื่องยนต์ ให้สามารถใช้ในการพ่นหว่านเมล็ดข้าวได้ โดยมีจุดเด่นที่เครื่องสามารถหว่านข้าวได้อย่างรวดเร็ว ลดเวลา แรงงาน ความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าลง เมล็ดที่หว่านมีความสม่ำเสมอมากขึ้น อีกทั้งเกษตรกรยังสามารถนำเครื่องไปใช้ในการหว่านปุ๋ยเม็ดได้

๒. เครื่องมือปลูกข้าว

๑) เครื่องดำนา การปักดำเป็นขั้นตอนที่ต้องใช้แรงงานมาก ดังนั้นสถาบันวิจัยเกษตรวิศวกรรม จึงได้นำต้นแบบเครื่องดำนาแบบต่างๆ จากประเทศมาทดสอบและปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมต่างๆ ไป ในประเทศ เครื่องดำนาที่นำมาใช้ทั้งแบบใช้แรงคนและเครื่องยนต์ เป็นต้นกำลัง สำหรับเครื่องดำนาแบบใช้แรงคนปักดำครั้งละ ๔-๕ แถว ระยะแถว ๓๐ เซนติเมตร มีขีดความสามารถในการทำงาน ๑.๕ ไร่ต่อวัน / คน สำหรับเครื่องดำนาแบบใช้เครื่องยนต์เบนซินขนาด ๓ แรงม้า ปักดำครั้งละ ๔ แถวระยะแถว ๓๐ เซนติเมตร ใช้กล้าแบบเพาะในกระบะเป็นแผ่น ความสามารถในการทำงาน ๖ ไร่ต่อวัน ข้อจำกัดของเครื่องดำนาทั้งสองแบบคือต้องมีการควบคุมระดับน้ำในแปลงนา และการเตรียมกล้าโดยการเพาะในถาด สำหรับเครื่องปักดำทั้งสองแบบจะเห็นว่ายุงยาก และมีราคาแพงจึงไม่ได้รับความนิยมจากเกษตรกร สำหรับหน่วยงานของรัฐมีหน้าที่ผลิตเมล็ดพันธุ์จำหน่ายแก่เกษตรกร เช่นศูนย์ขยายพันธุ์พืช หรือสถาบันวิจัยข้าวให้ความสนใจเครื่องปักดำแบบใช้เครื่องยนต์เพราะนอกจากใช้ลดแรงงาน คนแล้วการปักดำยังช่วยให้การคัดแยกพันธุ์ปลอมปนออกได้ง่าย

๒) เครื่องดำน่านิ่งขับ จากเครื่องดำนาแบบเดินตามข้างต้น ได้มีการขยายตัวการใช้เครื่องจักรกลมากขึ้นโดยปัจจุบันมีการนำเครื่องดำน่านิ่งขับดังกล่าวสามารถดำนาได้ครั้งละ ๖ แถว แต่ละแถวห่างกัน ๓๐ เซนติเมตร มีขีดความสามารถในการทำงาน ๑๕ ไร่/วัน โดยใช้กล้าแบบเพาะในกระบะเป็นแผ่นเช่นเดียวกับเครื่องดำนาแบบเดินตาม จากความยุ่งยากในการเตรียมกล้าแผ่นซึ่งมีเกษตรกรรับจ้างดำนา โดยต้นกล้าเป็นของผู้รับจ้างข้อดีของเครื่องดำนาเป็นแถวนี้ นอกจากจะดูแลง่ายแล้วยังสามารถถอนแยกพันธุ์ปลอมปนออกได้ง่ายอีกด้วย

๓) เครื่องหยอดข้าวแห้ง สถาบันวิจัยเกษตรวิศวกรรม ได้ร่วมมือกับโรงงานผลิตเครื่องหยอดเมล็ดเอกชน และเครื่องหยอดข้าวแห้งแบบโรยเป็นแถวแบบ ๗ แถว และ ๑๑ แถว เพื่อใช้ทดแทนการปลูกข้าวแบบการหว่านสำรวจการปลูกข้าวโดยใช้เครื่องหยอดข้าว ทำให้การเจริญเติบโตของข้าวเป็นแถว สะดวกในการควบคุมศัตรูพืชและการเก็บเกี่ยว ข้าวที่ปลูกด้วยเครื่องหยอดจะทนต่อความแห้งแล้งได้ดีกว่าการปลูกโดยวิธีหว่าน เนื่องจาก เครื่องหยอดเมล็ดข้าวจะมีตัวเปิดร่องทำให้เมล็ดลงในร่องดินรากข้าว ซึ่งจะรับความชื้นในดินมากกว่าวิธีหว่านเมล็ดจะอยู่บนผิวดินที่มีความชื้นน้อยกว่า ความสามารถของเครื่องหยอดข้าวแห้งประมาณวันละ ๓๐-๔๐ ไร่

๔) เครื่องปลูกข้าว ๔ แถวแบบไม่เตรียมดินใช้ไถเดินตาม การปลูกข้าวแบบหยอดเป็นแถวโดยไม่เตรียมดิน เหมาะกับสภาวะอากาศแห้งแล้ง จะได้ผลผลิตต่ำสำหรับการปลูกข้าวโดยการเปิดหน้าดินให้เป็นร่องแล้วโรยเมล็ดข้าวจะทำให้การเจริญเติบโตของต้นข้าวทนความแห้งแล้งได้ดี เพราะรากของต้นข้าวดูดความชื้นได้ดีกว่า นอกจากนั้นหน้าดินส่วนที่ไม่มีการไถพรวนจะมีเศษวัชพืช

หรือ ต่อซึ่งปกคลุมอยู่ช่วยลดการระเหยของน้ำจากดิน สถาบันวิจัยเกษตรวิศวกรรมได้ออกแบบพัฒนา เครื่องปลูกข้าว ๔ แถวแบบไม่เตรียมดิน โดยตัวเปิดร่องเป็นแบบจานเดี่ยวระยะห่างระหว่างแถว ๓๐ เซนติเมตร ใช้เมล็ดพันธุ์ ๙.๕ กิโลกรัมต่อไร่ และใช้รถไถ ๒ ล้อเป็นต้นกำลังในการขุดลาก ความสามารถในการทำงาน ๑.๒ ไร่ต่อชั่วโมง

๓. เครื่องมือเก็บเกี่ยวข้าว

๑) เครื่องเกี่ยวข้าววางราย การจะเพิ่มประโยชน์จากพื้นที่ในการผลิต ทำให้เกษตรกรจึง เลือกใช้เครื่องทุ่นแรงการเกษตรสำหรับพื้นที่ขนาดเล็ก ที่ไม่สะดวกและเหมาะสมในการใช้เครื่องเกี่ยว นวดข้าว ซึ่งมีขนาดใหญ่เกษตรกรเลือกใช้เครื่องเกี่ยวข้าววางราย ซึ่งมีขนาดเล็กใช้เครื่องยนต์เบนซิน ขนาด ๕ แรงม้าเป็นต้นกำลังจะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดเมื่อใช้เกี่ยวข้าวตั้งตรง ความสูง ๘๐-๑๒๐ เซนติเมตร และใช้ไม่ได้เลยเมื่อต้นข้าวล้มติดดิน

๒) เครื่องนวดข้าว ปัจจุบันมีการใช้เครื่องนวดข้าวกันอย่างแพร่หลายแต่ก็ยังมีข้อจำกัด บางประการในเรื่องของลักษณะพื้นที่มีขนาดเล็กการสึกแกของข้าวในพื้นที่เดียวกันไม่พร้อมกัน จึงทำให้ ประสิทธิภาพของเครื่องเกี่ยวนวดข้าวลดลงและมีต้นทุนสูงขึ้น ดังนั้นเกษตรกรจึงนิยมเกี่ยวด้วยมือ หรือเครื่องเกี่ยวข้าววางรายขนาดเล็ก แล้วนำมานวดด้วยเครื่องนวดข้าว เครื่องนวดข้าวที่เกษตรกร นิยมใช้กันทั่วไปมีความยาวลูกนวดขนาด ๕ ฟุต ลักษณะการเคลื่อนที่ของข้าวผ่านลูกนวดเป็นแบบ ไหลตามแกน ใช้เครื่องยนต์ดีเซลขนาด ๗๐ แรงม้า ความสามารถในการทำงานประมาณ ๒.๕ ต้นต่อ ชั่วโมง

๓) เครื่องเกี่ยวนวดข้าว ปัจจุบันเกษตรกรสามารถทำนาได้ตลอดปี โดยเฉพาะพื้นที่ใน เขตชลประทาน โดยเลือกใช้เครื่องเกี่ยวนวดข้าวในการเก็บเกี่ยวข้าวกันมากขึ้น เพราะรวดเร็วทำให้ เกษตรกรสามารถใช้พื้นที่เพาะปลูกข้าวตลอดปีเครื่องเกี่ยวนวดข้าวผลิตโดยโรงงานเอกชน มี สถาบันวิจัยเกษตรวิศวกรรมสนับสนุนให้คำแนะนำในด้านเทคนิค ในการผลิตและพัฒนาความสามารถ ในการทำงาน ประมาณ ๕ ไร่ต่อชั่วโมง ใช้เครื่องยนต์ต้นกำลัง ๑๒๐ แรงม้า

๔. เครื่องมือเก็บรักษาข้าว

๑) เครื่องลดความชื้นแบบเมล็ดพืชบรรจุในกระสอบ ตัวเครื่องประกอบด้วยห้องลมร้อน ที่ด้านบนเจาะช่องไว้สำหรับวางกระสอบเมล็ดพืช มีหลายช่องสามารถวางได้หลายกระสอบ ลมร้อนจะ เป่าผ่านช่องว่างเมล็ดพืชในกระสอบ ใช้อุณหภูมิต่ำ ส่วนใหญ่ไม่เกิน ๔๕ องศาเซลเซียส

๒) เครื่องลดความชื้นแบบกระเบะ ประกอบด้วยกระเบะเมล็ดพืชที่บรรจุอยู่บนตะแกรง ด้านล่างของตะแกรงจะเป็นห้องลมส่วนที่ต่อเข้ากับพัดลมและชุดเตาลมร้อน ลมร้อนจะถูกเป่าผ่านชั้น เมล็ดพืชที่อยู่หนึ่งกับที่จากด้านล่างสู่ด้านบน มีผลทำให้ความชื้นเมล็ดพืชด้านล่างลดเร็วกว่าด้านบน มี อุณหภูมิไม่เกิน ๕๐ องศาเซลเซียส ที่ใช้อยู่ในประเทศส่วนใหญ่จะใช้กับเมล็ดพันธุ์ สามารถลด ความชื้นได้ ๐.๕ เปอร์เซ็นต์ต่อชั่วโมง

๓) เครื่องลดความชื้นแบบถังหมุนเวียน เครื่องลดความชื้นแบบนี้ถังบรรจุเมล็ดพืชทำ ด้วยตะแกรงเป็นรูปทรงกระบอกแนวตั้ง ส่วนกลางถังมีท่อลมทำด้วยตะแกรง เป็นรูปทรงกระบอกวาง ซ้อนอยู่ภายใน ลมร้อนจะถูกเป่าออกจากรูตะแกรงผ่านเมล็ดออกสู่ภายนอก เมล็ดจะหมุนเวียนผ่าน ลมร้อนโดยถูกลำเลียงจากกันถึงสู่ด้านบนของถัง และไหลผ่านลมร้อนกลับสู่กันถึงหลาย ๆ เที้ยว จนกว่าจะแห้ง แต่ไม่ค่อยได้รับความนิยมเนื่องจากฝุ่นละอองที่ฟุ้งกระจายออกมา

๔) เครื่องลดความชื้นแบบคอลัมน์ เครื่องลดความชื้นแบบนี้ภายนอกมีลักษณะเป็นถังบรรจุเมล็ดพีชรูปทรงสี่เหลี่ยมแนวตั้ง สูงมากกว่า ๓ เมตร ถังบรรจุเมล็ดพีชต่อเข้ากับท่อลมร้อนด้านข้าง ซึ่งมีเตาหม้อนและพัดลมเป็นส่วนประกอบส่วนล่างของถังบรรจุเมล็ดพีชจะมีชุดควบคุมการไหลของเมล็ดพีชอุณหภูมิที่ใช้ประมาณ ๕๔ องศาเซลเซียส เครื่องลดความชื้นชนิดนี้แบ่งออกได้เป็น ๒ แบบ คือ แบบเมล็ดพีชไม่ไหลคลุกเคล้า และแบบเมล็ดพีชมีการไหลคลุกเคล้า

๕) เครื่องลดความชื้นเมล็ดพีชแบบเมล็ดไหลคลุกเคล้า หรือแบบแอล.เอส.ยู ลักษณะภายนอกคล้ายกับเครื่องลดความชื้นแบบคอลัมน์ถังบรรจุเมล็ดเป็นถังทรงสี่เหลี่ยมแนวตั้ง เมล็ดพีชจะไหลจากบนลงล่าง โดยมีอุปกรณ์ควบคุมการไหลของเมล็ด ภายในถังประกอบด้วยท่อลมเป็นชั้นๆ มีท่อลมร้อนเข้าและออกสลับกัน ทำให้เมล็ดพีชมีโอกาสสัมผัสกับลมร้อนเข้าและลมขึ้นที่เป่าออกสลับกันเท่ากันตลอดทั้งถังบรรจุเมล็ด อุณหภูมิที่ใช้คือ ๖๖ องศาเซลเซียส

๖) เครื่องลดความชื้นแบบฟลูอิดไดซ์-เบด เครื่องลดความชื้นแบบนี้ใช้งานในลักษณะเมล็ดไหลต่อเนื่อง ส่วนของห้องอบเป็นห้องปิดตะแกรงอยู่ด้านล่าง ที่ปลายทั้งสองด้านมีอุปกรณ์ป้อนเมล็ดเข้าและออกจากห้องอบ ใช้ความเร็วสูงทำให้ชั้นเมล็ดซึ่งหนาไม่เกิน ๑๐ เซนติเมตร ที่อยู่บนตะแกรงลอยตัวได้ใช้อุณหภูมิ ๑๐๐ องศาเซลเซียส เมล็ดเมื่อผ่านเครื่องลดความชื้นนี้เพียงครั้งเดียว ความชื้นจะลดลง ๕-๑๐ เปอร์เซ็นต์ ทำให้มีอัตราการทำงานสูงเหมาะกับช่วงเปลือกความชื้นสูงในปริมาณมาก

สรุปได้ว่า ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี เป็นกระบวนการยอมรับในนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาใช้ เช่น ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ความเป็นอยู่ชนบธรรมเนียมประเพณี การถ่ายทอดเทคโนโลยีที่ทันสมัย สภาวะแวดล้อม และการผลิตเครื่องจักรในการเกษตร

๒.๓.๓ ด้านการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม

๑) ด้านจิตวิทยา-สังคม (Social-psychological theory) จากแนวความคิดด้านจิตวิทยาสังคม เสนอว่า การพัฒนาทางสังคมเกิดจากการทำงานของปัจจัยทางด้านจิตวิทยาที่เป็นแรงขับให้ประชาชน มีการกระทำ มีความกระตือรือร้น มีการประดิษฐ์มีการค้นพบ มีการสร้างสรรค์ มีการแย่งชิง มีการก่อสร้าง และพัฒนาสิ่งต่างภายในสังคม นักสังคมวิทยาที่ใช้ ปัจจัยทางด้านจิตวิทยาอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีดังนี้^{๑๕}

จิตวิทยาสังคมมีรากฐานมาจากทฤษฎีวิวัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเช่นเดียวกับทฤษฎีวิวัฒนาการและยังมีความคิดว่าการนำไปสู่ความทันสมัยจะสำเร็จได้โดยผ่านการกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรม แนวความคิดที่สำคัญของกลุ่มนี้คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล เช่น บุคลิกภาพ ค่านิยมและทัศนคติ จะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งท้ายที่สุดจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ นักทฤษฎีที่สำคัญได้แก่ Everett E. Hagen David C. McClelland เป็นต้น

นิเทศ ตินณะกุล มีแนวความคิดว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีการเริ่มต้นมาจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และเสนอว่า การเปลี่ยนจากสังคมดั้งเดิม(Traditional) ไปสู่สังคมสมัยใหม่ (Modern) จะมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพของบุคคล (Personality) โดยเสนอว่า

^{๑๕}มหาวิทยาลัยบูรพา, สังคมวิทยา, (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.huso.buu.ac.th/>, หลักสูตรวิชาโทสังคมวิทยา_web.doc., ๒๕๕๑) สืบค้นวันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๕๘.

บุคลิกภาพของคนในสังคมดั้งเดิมมีลักษณะตายตัวที่ถูกกำหนดโดยกลุ่มสังคม เป็นบุคลิกของคนที่ต้องการมีการสั่งการด้วยบังคับบัญชาไม่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และไม่มีการประดิษฐ์คิดค้น เพราะคนเหล่านั้นมองโลกตามยถากรรมมากกว่าที่จะมองโลกแบบวิเคราะห์ และต้องการควบคุมให้เป็นไปตามที่คิด ซึ่งเป็นผลทำให้สังคมแบบดั้งเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ส่วนในสังคมสมัยใหม่เฮเกนเสนอว่า บุคลิกภาพของคนที่มีความสร้างสรรค์ อยากรู้ยากเห็น และเปิดรับประสบการณ์ใหม่ ๆ มองโลกที่อยู่รอบตัวเขาอย่างมีเหตุมีผล บุคลิกภาพของคนในสังคมสมัยใหม่จึงเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้สังคม เกิดการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างไรก็ตาม เฮเกน ได้เสนอว่า บุคลิกของคนในสังคมดั้งเดิมสามารถที่จะเปลี่ยนไปสู่บุคลิกของคนในสังคมสมัยใหม่ได้ โดยใช้วิธีการถอดถอนสถานภาพ (Status withdrawal) ด้วยการนำเอาปัจจัยด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจจากสังคมสมัยใหม่เข้าไปแทรกหรือแทนที่ในสังคมดั้งเดิม และเดวิด ซี แม็กคลีแลนด์ (David C. McClelland. ๑๙๖๑) มีแนวความคิดเหมือนกับเฮเกนที่เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เป็นผลมาจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ แต่แนวความคิดของแม็ก-คลีแลนด์ เน้นศึกษาที่ตัวแปรด้านแรงจูงใจในความสำเร็จ (Achievement motivation) ซึ่งหมายถึง ความสำเร็จทางเศรษฐกิจของปัจเจกบุคคล และเสนอแนวความคิดว่า ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจของสังคมในอดีตและปัจจุบันเป็นผลมาจากแรงจูงใจในความสำเร็จของบุคคล หากคนในสังคมมีแรงจูงใจในความสำเร็จมาก การพัฒนาทางเศรษฐกิจก็จะมีความสำเร็จเร็วกว่าหน้าตามไปด้วยและเสนอวิธีการสร้างแรงจูงใจในความสำเร็จด้วยการเรียนรู้ (Learning) โดยสร้างแรงกระตุ้นภายในและภายนอก^{๑๖}

๒) การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (The infusionism) ทฤษฎีการแพร่กระจายมีลักษณะร่วมสมัยกับวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวอเมริกันโดยมีแนวความคิดพื้นฐานของทฤษฎีคือ การประดิษฐ์คิดค้น อย่างอิสระและวิวัฒนาการแบบ ๒๗ คู่ขนาน (Parallel) มีโอกาสเกิดขึ้นยากมาก นักคิดทฤษฎีการแพร่กระจายวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น กลุ่ม คือ^{๑๗}

กลุ่มที่ ๑ เน้นศึกษาองค์ประกอบวัฒนธรรมในโลกทั้งหมดรวมทั้งวัฒนธรรมเผ่าดั้งเดิมที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอียิปต์โบราณอย่างไรรวมถึงวิถีซึ่ง วัฒนธรรมแพร่กระจายไปยังภูมิภาคอื่นๆ ในโลก

กลุ่มที่ ๒ เป็นกลุ่มวงแหวนวัฒนธรรม (Kulturkreislebre) หรือกลุ่มประวัติศาสตร์วัฒนธรรมได้เสนอวิธีการเก็บข้อมูลเพื่อนำไปสร้างทฤษฎี โดยศึกษาประวัติศาสตร์ของภูมิภาคต่างๆ ในโลกนักคิดกลุ่มนี้เห็นว่าในระยะแรกนักมานุษยวิทยามุ่งศึกษาความสำคัญของการประดิษฐ์คิดค้นอย่างอิสระ และลำดับวิวัฒนาการแบบคู่ขนาน มากเกินไป ความแตกต่างระหว่างนักคิดกลุ่มวงแหวนวัฒนธรรม กับนักคิดกลุ่มการแพร่กระจายวัฒนธรรมของอังกฤษ คือกลุ่มวงแหวนวัฒนธรรม เห็นว่าการแพร่กระจายวัฒนธรรม เกิดจากจุดกำเนิดหลายศูนย์กลางแต่ละศูนย์กลางมีองค์ประกอบวัฒนธรรมแตกต่างกันไปแต่ละกลุ่ม เรียกว่า วงแหวนหนึ่ง แต่ละวงแหวนวัฒนธรรมจะมี

^{๑๖}นิเทศ ดินณะกุล, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔) หน้า ๓๙-๔๑.

^{๑๗}ยศ สันตสมบัติ, มนุษย์กับวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔) หน้า ๒๕.

การรักษาคุณภาพอารยธรรมที่ได้รับจากศูนย์กลาง และแพร่กระจายไปยังส่วนต่างๆของโลก ความสัมพันธ์ อันมีเสถียรภาพมั่นคงนี้ ทำให้นักมานุษยวิทยาสามารถกำหนดเขตวงแหวนวัฒนธรรมได้หลายเขตและนำไปสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรมได้ทฤษฎีการแพร่กระจาย นักทฤษฎีวิวัฒนาการวัฒนธรรมเข้าใจว่า วัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันเกิดจากการแพร่กระจายวัฒนธรรม การศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวอเมริกัน เสนอแนวความคิดว่า การแพร่กระจายเป็นขบวนการวัฒนธรรมที่สำคัญ ถึงแม้ว่าจะกำหนดขอบเขตเพื่อการศึกษาการแพร่กระจายวัฒนธรรม ภายในพื้นที่ซึ่งกำหนดไว้แน่นอน ทฤษฎีการแพร่กระจายมีลักษณะร่วมสมัยกับวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ ตามแนวอเมริกัน นอกจากนี้ นักมานุษยวิทยาชาวยุโรป ยังได้พัฒนาทฤษฎี โดยนำผลการแพร่กระจายวัฒนธรรมมา กำหนด ขอบเขตพื้นฐานวัฒนธรรม ในภูมิภาคต่างๆของโลกขึ้น แนวความคิดพื้นฐานของทฤษฎีนี้คือการประดิษฐ์คิดค้นอย่างอิสระ (Independent invention) และวิวัฒนาการแบบคู่ขนาน (Parallel evolution) มีโอกาสเกิดขึ้นยากมาก หมายความว่า วัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน เกิดจากขบวนการแพร่กระจาย(The process of diffusion) กลุ่มนักคิดทฤษฎีการแพร่กระจายวัฒนธรรม คัดค้านผลการศึกษาของทฤษฎีวิวัฒนาการ เพื่ออธิบายการประดิษฐ์คิดค้นอย่างอิสระ และลำดับปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงแบบคู่ขนาน โดยไม่คัดค้านแนวความคิดอื่นๆ ของทฤษฎีวิวัฒนาการวัฒนธรรม^{๑๘}

สรุป ทฤษฎีจิตวิทยา สังคม เป็นการเปลี่ยนของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ที่เป็นผลมาจากปัจจัยทางด้านจิตวิทยา ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ และบุคลิกภาพ โดยการได้รับแรงจูงใจ ในความสำเร็จ เป็นแรงขับให้มีความกระตือรือร้น มีความคิดสร้างสรรค์ มีการประดิษฐ์คิดค้นทำสิ่งใหม่ๆ พัฒนาสิ่งสิ่งเก่าๆ ให้ดีขึ้น

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย

๒.๔.๑ ประวัติและความเป็นมาของข้าว

ข้าว เป็นธัญญาหารหลักของชาวโลก จัดเป็นพืชสายพันธุ์เดียวกับ หญ้าซึ่งนับได้ว่า เป็นหญ้าที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลกและมีความหลากหลายทางชีวภาพ สามารถปลูกขึ้นได้ง่ายมีความทนทานต่อทุกสภาพภูมิ ประเทศในโลกไม่ว่าจะเป็นถิ่นแห้งแล้งแบบทะเลทราย พื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงหรือแม้กระทั่ง บนเทือก เขาที่หนาวเย็น ข้าวก็ยังสามารถงอกงามขึ้นมาได้อย่างทรหดอดทน ข้าวชนิดแรกที่มนุษย์รู้จักนำมากินคือ ข้าวป่า จากหลักฐานที่พบทำให้สันนิษฐานได้ว่าเมื่อประมาณ ๑๖,๐๐๐-๑๓,๐๐๐ ปีที่แล้ว ยุคน้ำแข็งใกล้สิ้นสุดลง สัตว์ใหญ่หลายชนิดเริ่มสูญพันธุ์ไป มนุษย์จึงต้องลดบทบาทการล่าสัตว์แล้วหันมาสะสมข้าวป่า และพืช เพื่อเป็นอาหาร นาย Richard S. Macheish นักโบราณคดีชาวอเมริกัน ผู้ซึ่งทำการศึกษาสถานที่ทาง ประวัติศาสตร์ของจีนแผ่นดินใหญ่ในปี ๒๕๓๖ มีหลักฐานที่ยืนยันได้ว่า ประเทศจีน คือ แหล่งกำเนิด ของการปลูกข้าว เพราะได้พบร่องรอยของข้าวป่าที่มีอายุถึง ๑๖,๐๐๐ ปี และข้าวที่ปลูกอายุกว่า ๙,๐๐๐ ปี โดยพิจารณาจากการขุดพบหลักฐานข้าวใหม่ที่ติดอยู่กับเศษภาชนะรวมทั้งเศษต้นข้าวสมัยโบราณ ที่ขุดได้จากถ้ำ ๒ แห่งในหุบเขาเมืองหนานชาง (Nanchang) เมืองหลวงของมณฑลเจียงซี (Jianxi) ซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีน จุดเริ่มต้น

^{๑๘}มหาวิทยาลัยบูรพา, สังคมวิทยา, (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.huso.buu.ac.th/>,หลักสูตรวิชาโทสังคมวิทยาweb.doc., ๒๕๕๑) สืบค้นวันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๕๘

ของการเพาะปลูกข้าวของมนุษย์ จากวัฒนธรรมลุ่มชาน ของประเทศจีน และวัฒนธรรมฮั้วบีเนียนของประเทศเวียดนามบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำตอนเหนือของอินเดีย ตอนล่าง ด้านตะวันออกของเชิงเขาหิมาลัย ซึ่งการเพาะปลูกใช้วิธีการปลูกคล้ายกับการทำไร่เลื่อนลอย

หลังจากนั้นวิวัฒนาการปลูกข้าวจากการทำไร่เลื่อนลอย มาเป็นการทำนาหว่าน ประมาณ ๙,๐๐๐ ปีก่อน และพัฒนาสู่การทำนาแบบปักดำ ซึ่งพบหลักฐานในวัฒนธรรมบ้านเชียงของไทย เมื่อราว ๕,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา หลักฐานการค้นข้าวที่ค้นพบ ข้าวป่าในช่วงแรกจะมีก้าน และใบเดี่ยวแต่ที่ปลูกใหม่มีถึง ๕ ก้านเป็นการแสดงให้เห็นว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว มนุษย์เริ่มเข้าใจว่าหากปลูกข้าวลงดินเองจะเพิ่มขึ้นถึง ๕ เท่า แสดงให้เห็นถึงความเป็นมนุษย์ในการพัฒนาการเกษตรเพื่อดำรงชีวิต สายพันธุ์ของพืชตระกูลข้าว ที่มีอยู่บนโลกนี้มีมากถึง ๑๒๐,๐๐๐ สายพันธุ์ แต่พันธุ์ที่รู้จักและนำมาปลูกสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ชนิดคือ *Oryza Savita* ที่นิยมเพาะปลูกในทวีปเอเชีย และ *Oryza glaberrina* ที่นิยมเพาะปลูก ในทวีปแอฟริกา แต่ข้าวที่ปลูกและซื้อขายกันในตลาดโลกเกือบทั้งหมดจะเป็นข้าวจากทวีปเอเชีย แบ่งเป็น ๓ กลุ่มตามลักษณะและพื้นที่ปลูกได้ดังนี้

๑. ข้าวอินดิกา (Indica) หรือข้าวเจ้า เป็นข้าวที่มีลักษณะเมล็ดเรียวยาวรี ลำต้นสูง ตั้งชื่อมาจาก แหล่งที่ ค้นพบครั้งแรกในประเทศอินเดีย เป็นข้าวที่นิยมเพาะปลูกในทวีปเอเชียเขตร้อนตั้งแต่ จีน เวียดนาม ฟิลิปปินส์ ไทย อินโดนีเซีย ไปจนถึงอินเดียและศรีลังกา และแพร่กระจายไปทั้งเขตอุษาคเนย์ตั้งแต่หลัง พ.ศ. ๑๐๐๐ ทั้งเขตลุ่มน้ำอิรวดี และต่อมาแพร่ขยายเพาะปลูกในทวีปอเมริกา เฉพาะในเมืองไทย ข้าวอินดิกานิยมเพาะปลูก ในบริเวณที่ราบลุ่มตอนใต้ของแม่น้ำเจ้าพระยาเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็ว แทนข้าวเหนียวที่เคยปลูก ซึ่งคนไทยสมัยนั้นเรียกข้าวอินดิกาที่มาจากต่างประเทศว่า “ข้าวของเจ้า” แล้วเรียกกันสั้นลงเหลือเพียง “ข้าวเจ้า” มาถึงทุกวันนี้

๒. ข้าวจาปอนิกา (Japonica) เป็นข้าวเหนียวเมล็ดป้อม กลมรี มีแหล่งกำเนิดจากทางภาคเหนือ แล้วผ่าน มาทางลุ่มแม่น้ำโขง ในสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๐ หลังจากนั้นลดจำนวนลงไปแพร่หลาย ในเขตตอนใต้ ญี่ปุ่น เกาหลี รัสเซีย ยุโรป และอเมริกา

๓. ข้าวจาวานิกา (Javanica) เป็นข้าวลักษณะเมล็ดป้อมใหญ่สันนิษฐานว่า เป็นข้าวพันธุ์ผสม ระหว่าง ข้าวอินดิกาและจาปอนิกา นิยมเพาะปลูกใน อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ไต้หวัน หมู่เกาะริวกิว และญี่ปุ่น แต่ไม่ ค่อยได้รับความนิยมนักเพราะให้ผลผลิตต่ำ ประเทศต่างๆในโลกต่างก็มีการพัฒนาสายพันธุ์ข้าวใหม่ เพิ่มพื้นที่การเพาะปลูกข้าวและวิธีการปลูกข้าวให้ได้ปริมาณผลผลิตเพิ่มขึ้น ในขณะที่ตำนานเกี่ยวกับข้าวของแต่ละชาติต่างก็มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน^{๑๔}

หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับข้าว

๒๓๐-๖๐๐ ล้านปี สันนิษฐานว่าข้าวป่าสกุล *Oryza* กำเนิดขึ้นในทวีปGondwanaland

๑๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว มนุษย์เก็บข้าวป่ามาบริโภค

๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว มนุษย์เริ่มปลูกข้าว

๗,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล เกิดชุมชนชานนา

^{๑๔}ประวัติความเป็นมาของข้าวไทย, แหล่งที่มา ออนไลน์ <http://www.arda.or.th/kasetinfo/rice/rice-histories.html>, สืบค้นวันที่ ๖ เมษายน ๒๕๕๘

๔,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ยุคหินใหม่ แหล่งอารยธรรมเมโสโปเตเมีย แหล่งอารยธรรมลุ่มน้ำฮวงโหและที่ราบตอนเหนือ

๒,๕๐๐-๕,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ยุคหินใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดวัฒนธรรมการปลูกข้าว

๓,๕๐๐-๓,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล อายุหลักฐานรอยแกลบข้าว ซึ่งเป็นส่วนผสมของกินที่ใช้เป็นภาชนะดินเผา พบที่โนนนกทา ตำบลบ้านโคก อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น

๓,๕๐๐-๓,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาลอายุหลักฐานแกลบข้าว พบที่แก้วปุงสูง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๓,๕๐๐-๓,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล อายุหลักฐานแกลบข้าวผสมกับดินที่นำมาปั้นกับภาชนะดินเผาที่บ้านเชียงในช่วงเวลาเดียวกันนี้ คนโบราณได้จารึกเรื่องราวในรูปของภาพเขียนบนผนังหิน ที่ผาหมอนน้อย อ.โขงเจียม แสดงการปลูกธัญพืชลักษณะคล้ายข้าว และภาพควาย^{๒๐}

ความเป็นมาของการทำนาปลูกข้าว

สถาบันไทยศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้แบ่งลักษณะพฤติกรรมมนุษย์ที่มีต่อข้าวไว้ในข้าวกับวิถีชีวิตไทย โดยแบ่งออกเป็น ๕ ลักษณะดังต่อไปนี้^{๒๑}

๑. พฤติกรรมการเก็บรวบรวมข้าว

พฤติกรรมกรรมการเก็บรวบรวมข้าวของมนุษย์ปรากฏร่องรอยหลักฐานเก่าแกในวัฒนธรรมฮั้วบินเนียนในประเทศเวียดนามโดยสันนิษฐานว่า มนุษย์รู้จักเก็บรวบรวมข้าวเป็นอาหารแล้วในสมัยนั้น ซึ่งเกิดขึ้นไม่น้อยกว่า ๑๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว โดยในระยะต้นนี้ข้าวยังไม่เป็นอาหารหลัก แต่คงจะเป็นตามฤดูกาลเท่านั้น เมื่อถึงฤดูข้าวสุกก็เก็บรวบรวมเมล็ดข้าวปามาบริโภค ฤดูกาลอื่นก็แสวงหาอาหารอื่น เช่น ลำสัตว์ ขูดเปลือกมัน และเนื่องจากเมล็ดข้าวป่าเมื่อสุกจะร่วงง่าย ดังนั้นเมล็ดส่วนหนึ่งจึงตกลงพื้นและงอกงามขึ้นในฤดูฝนต่อไป ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงต้องเรียนรู้วิธีเก็บเมล็ดข้าวได้มาก ดังนั้น ก่อนข้าวสุกก็รวบข้าวหลายๆ ต้นมาผูกรวมไว้ เมื่อเมล็ดข้าวสุกก็จะร่วงลงค้างอยู่ตรงข้อที่รวบไว้ ทำให้ได้เมล็ดข้าวมากขึ้น ซึ่งวิธีนี้ชาวอินเดียนที่ยากจนในภาคใต้ของประเทศยังใช้อยู่ในปัจจุบัน พวกเขาปลูกข้าวพันธุ์โอริซา ออฟฟิเซียนนาลิส ข้าวพันธุ์นี้เมื่อสุกจะร่วงง่าย พวกเขาจึงรวบต้นข้าวมามัดไว้ด้วยกันเป็นกลุ่มๆ ก่อนข้าวสุก เพื่อป้องกันเมล็ดข้าวร่วงลงพื้น พฤติกรรมดังกล่าวนี้น่าจะเป็นที่มาของพิธีกรรมการรวบข้าวของชาวนาไทยในภาคใต้ ซึ่งก่อนเริ่มต้นเก็บเกี่ยวข้าวที่ได้นั้นเป็นขวัญข้าวหรือข้าวขวัญเป็นเชื่อในการเพาะปลูกปีต่อไป พิธีรวบข้าวจึงน่าจะเกิดขึ้นในยุคนี้

๒. พฤติกรรมการทำไร่เลื่อนลอย

พฤติกรรมการทำไร่เลื่อนลอย ปรากฏร่องรอยหลักฐานเก่าแกในวัฒนธรรมลุงซานประเทศจีน และวัฒนธรรมฮั้วบินเนียนประเทศเวียดนาม ซึ่งสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นไม่น้อยกว่า ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว โดยเชื่อว่า เนื่องจากการที่มนุษย์ให้ความสนใจธรรมชาติมากขึ้น ได้เรียนรู้ถึงขั้นตอนต่างๆ ของธรรมชาติที่เกิดขึ้น และใช้ความสามารถของตนปฏิบัติการที่จะดึงเอาสิ่งแวดล้อมมาใช้ประโยชน์แก่ตน

^{๒๐}เยาวนุช เวศร์ภาดา และคณะ, ข้าว: วัฒนธรรมแห่งชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๑)

^{๒๑}สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ข้าวกับวิถีชีวิตไทย, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๖)

ให้มากที่สุด มีการถาง โคน เผาป่า ใช้ไม้แทงดินให้เป็นรูหยอดเมล็ดข้าวตามจังหวะเวลาที่ได้สัดส่วนกับดิน ฤดูกาลและวัฏจักรการเจริญเติบโตของพืช (เช่นเดียวกับการเดินรำข้าวร้องที่ให้เข้ากับจังหวะของคนตรี) ซึ่งการทำให้เรื่อยล่อยนี้ยังคงปรากฏอยู่ทั่วไปทั้งในพื้นที่ราบและที่สูงในปัจจุบัน

๓. พฤติกรรมการทำนาหว่าน

พฤติกรรมการทำนาหว่านปรากฏร่องรอยหลักฐานเก่าในวัฒนธรรมยางเซา กลุ่มแม่น้ำเหลือง วัฒนธรรมลุ่มชานประเทศจีน และฮัวบินเนียนประเทศเวียดนามซึ่งสันนิษฐานกันว่าเกิดขึ้นไม่น้อยกว่า ๕,๐๐๐-๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้วและเชื่อกันว่าในยุคนี้มีพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการเพาะปลูกเพิ่มขึ้น เนื่องจากมนุษย์มีมากและตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งถาวร เทคโนโลยีจึงน่าจะเจริญก้าวหน้าแต่ก่อน ดังจะเห็นได้ว่ามีเรื่องราวเกี่ยวกับไถปรากฏในจารึกเมโสโปเตเมียและภาพไถในประเทศอียิปต์ซึ่งเข้าใจกันว่าอยู่ในสมัยเดียวกัน

๔. พฤติกรรมการทำนาดำ

พฤติกรรมการทำนาดำปรากฏร่องรอยหลักฐานเก่าในวัฒนธรรมบ่างเซียง ซึ่งสันนิษฐานกันว่าเกิดขึ้นไม่น้อยกว่า ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว การทำนาดำนี้เชื่อว่ามีพิธีกรรมมากขึ้นเนื่องจากประชากรมากขึ้น สังคมมีความสลับซับซ้อน และมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ มากขึ้น ระบบต่างๆ พัฒนาการมากขึ้นโดยพิจารณาจากพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาดำที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ซึ่งนอกจากต้องจัดพิธีกรรมที่สืบต่อมาจากการทำนาหว่านแล้ว ยังมีพิธีกรรมอื่นๆ อีกมากมาย เช่น พิธีแรกหว่านกล้า พิธีแรกดำนา พิธีเลี้ยงผีขุบน้ำ เป็นต้น

๕. พฤติกรรมการทำนาหลายครั้งในรอบปี

พฤติกรรมการทำนาหลายครั้งในรอบปีของประเทศไทยเริ่มปรากฏมากขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นไป เนื่องจากประเทศมหาอำนาจดันให้ประเทศต่างๆ ในเขตร้อนขึ้นผลิตข้าวและพืชอื่นๆ บรรเทาทุกข์แก่ชาวโลก ซึ่งขาดแคลนอาหารเป็นจำนวนมาก และเกิดการปฏิวัติเขียวขึ้นในประเทศตะวันตก คือ การนำเอาเครื่องจักรกลและความรู้ทางวิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการเกษตร เช่น การปรับปรุงพันธุ์พืชให้มีผลผลิตต่อไร่สูง การนำเครื่องจักรกลมาใช้แทนแรงงานสัตว์ และผลิตปุ๋ยเคมี เป็นต้น

ในพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาที่เชื่อว่าเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ ๑๕,๐๐๐ ปี และพัฒนามาในฐานะที่เป็นเทคโนโลยีประการหนึ่ง ให้มนุษย์ได้ใช้เป็นเครื่องสร้างความสัมพันธ์กับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จนทำให้มนุษย์ก้าวพ้นจาก อนารยะ มาเป็น อารยะ นั้นแม้ว่าพฤติกรรมของมนุษย์ในการทำให้เรื่อยล่อย ในการทำนาหว่านและในการทำนาดำจะยังคงอยู่ แต่ดูเหมือนว่าปัจจุบันวิวัฒนาการพฤติกรรมของมนุษย์เกี่ยวกับการหาอาหารในชั้นตอนนี้กำลังถูกกำหนดไว้กับโลกในลักษณะที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้อีกต่อไป

การทำนาในสยามประเทศ

๑. ลักษณะการทำนา

ข้าวที่ปลูกในประเทศไทยแบ่งตามสภาวะของการเจริญเติบโตเป็น ๓ ประเภท คือ ข้าวนาไร่ ข้าวนาสวน และข้าวนาเมือง รายละเอียดดังนี้^{๒๒}

ข้าวนาไร่ คือ ข้าวที่ไม่ต้องการน้ำหล่อเลี้ยงมากหากมีน้ำขังอยู่นานจะตายแต่อาศัยความชุ่มชื้นของพื้นดินนิยมปลูกกันตามไหล่เขาหรือที่ราบสูงในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมักปลูกเป็นแปลงเล็กๆ พอกินในครัวเรือน

ข้าวนาสวน คือ ข้าวที่ต้องการน้ำหล่อเลี้ยงในระหว่างเจริญเติบโต จึงต้องปลูกในที่ราบลุ่มน้ำท่วมไม่เกินหนึ่งเมตร ปลูกในนาดำซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ

ข้าวนาเมือง คือ ข้าวที่ปลูกในแหล่งที่มีน้ำสูงเกินกว่าหนึ่งเมตร เป็นข้าวพันธุ์พิเศษที่เรียกว่า ข้าวนาขึ้น หรือ ข้าวลอย หรือ ข้าวฟางลอย เพราะมีลำต้นยาวทอดออกไปแตกแขนง และออกรากตามข้อ เจริญเติบโตได้รวดเร็วเมื่อระดับน้ำสูงขึ้นจนโตหนึ่งน้ำได้จึงนิยมปลูกกันมากในบริเวณภาคกลางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำป่าสักในอดีต ก่อนที่จะมีระบบชลประทานจำกัดน้ำธรรมชาติตามฤดูกาลให้มีปริมาณตามที่กำหนด ทำให้ข้าวพันธุ์นี้อาจสูญพันธุ์ไปแล้ว

การทำนา

ฤดูกาล น้ำเป็นปัจจัยสำคัญอันขาดเสียมิได้ในการทำนา ข้าวไร่ซึ่งขึ้นในที่ดอนไม่มีน้ำขังในพื้นที่ปลูกได้อาศัยน้ำจากฟ้าเป็นหลัก การปลูกข้าวไร่จึงทำได้เฉพาะในฤดูกาลเพาะปลูกเท่านั้นโดยเริ่มปลูกพร้อมๆ กับการมาเยือนของฤดูฝน ต้นข้าวจะงอกและเจริญเติบโตโดยอาศัยสายฝนที่โปรยลงมาตลอดช่วง และจะออกรวงแก่ให้เก็บเกี่ยวได้ในปลายฤดูฝนพอดี ข้าวไร่ นั้นต้องการน้ำขังโลมลงอาบดินให้มีความชื้นก็ขึ้นได้ แต่สำหรับข้าวนาสวน และข้าวนาเมืองต้องการน้ำหล่อเลี้ยงโดยตลอด ข้าวทั้งสองประเภทนี้ขึ้นเฉพาะในพื้นที่น้ำขังเท่านั้น

ดังนั้นข้าวทุกประเภทสามารถปลูกได้ดีในฤดูอันเป็นช่วงเวลาที่มียาน้ำอุดมสมบูรณ์ เมื่อสิ้นฤดูฝน ลมหนาวเริ่มโหมมาก็ประจวบในช่วงเวลาที่ข้าวแก่จัดเพื่อให้เก็บเกี่ยวได้ ฤดูฝนจึงเป็นฤดูกาลนำนาปี ซึ่งจะเริ่มราวเดือนมิถุนายนเป็นต้นมา ข้าวที่ปลูกตามฤดูกาลทำนาจะเริ่มแตกรวงออกดอกในเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคมหากเป็นข้าวเบา สำหรับข้าวหนักการแตกรวงออกดอกจะล่าไปอยู่ในเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคม^{๒๓}

ประวัติศาสตร์ข้าวไทย^{๒๔}

ข้าวของไทยเป็นพืชอาหารประจำชาติที่มีตำนานประวัติศาสตร์มายาว นานปรากฏ เป็นร่องรอยพร้อมกับอารยธรรมไทยมาไม่น้อยกว่า ๕,๕๐๐ ปี ซึ่งมีหลักฐานจากเมล็ดข้าวที่เป็นส่วนผสมของดินใช้เครื่องปั้นดินเผาที่บ้าน เชียง อำเภอนอนนทหา ตำบลบ้านโคก อำเภอกุเวียง อีสานนิชฐาน

^{๒๒}วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, ภูมิปัญญาไทย: วิถีไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนา อินเตอร์พรีนท์, ๒๕๔๗) หน้า ๒๙-๓๑.

^{๒๓}วิระ อินพั้งทั้ง, สถาปัตยกรรมเนื่องในวัฒนธรรมข้าว(ตะวันตก), (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗) หน้า ๕๒-๕๓.

^{๒๔}ความเป็นมาของข้าว, แหล่งที่มา <http://www.arda.or.th/kasetinfo/rice/rice-histories.html> สืบค้น ๒ เมษายน ๒๕๕๘

ได้ว่าเป็น เมล็ดข้าวที่แก่แก่ที่สุดของไทยรวมทั้งยังพบหลักฐานเมล็ดข้าวที่ขุดพบที่ถ้ำ ปุงสูง จังหวัดแม่ฮ่องสอนโดยแถบข้าวที่พบนี้มีลักษณะของข้าวเหนียวเมล็ด ใหญ่ที่เจริญงอกงามในที่สูง

นอกจากนี้ยังมีการค้นพบเมล็ดข้าว ถ้ำถ่านในดินและรอยแถบข้าวบนเครื่องปั้นดินเผาที่โคกพนมดี อำเภอพนสนธิคม จังหวัดชลบุรี แสดงให้เห็นถึงชุมชนปลูกข้าวสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในแถบชายฝั่งทะเล รวมทั้งยังหลักฐานคล้ายดอกข้าวป่าที่ถ้ำเขาทะเล จังหวัดกาญจนบุรี อายุประมาณ ๒,๘๐๐ ปี ซึ่งอยู่ในช่วงรอยต่อของยุคหินใหม่ตอนปลายกับยุคโลหะตอนต้น

ภาพเขียนบนผนังถ้ำหรือผนังหินอายุประมาณ ๖,๐๐๐ ปี ที่ผาหมอนน้อย บ้านตากุ่ม ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะคล้ายบันทึกการปลูกข้าวอย่างหนึ่งที่มีลักษณะเหมือนข้าว ภาพควาย แปลงพืชคล้ายข้าว แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ได้รู้จักการเพาะปลูกข้าวเป็นอย่างดีแล้ว

นักวิทยาศาสตร์ชาวญี่ปุ่น ๓ คน คือ Tayada Natabe, Tomoya Akihama และ Osamu Kinoshita แห่งมหาวิทยาลัย Tottri และ กระทรวงเกษตรและกรมป่าไม้ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องข้าวไทย ดูแถบจากแผ่นอิฐโบราณจากโบราณสถาน ๑๐๘ แห่งใน ๓๙ จังหวัดทั่วทุกภาคของประเทศไทย ทำให้สันนิษฐานได้ว่า การปลูกข้าวในไทยมีมานานนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖ โดยข้าวที่ปลูกจะเป็นข้าวเหนียวนาสวนเมล็ดป้อม และข้าวเหนียวไร่เมล็ดใหญ่ ต่อมาการปลูกข้าวเหนียวไร่ค่อยลดลง แล้วเริ่มมีการปลูกข้าวนาสวนเมล็ดเรียวยิ่งขึ้น

การศึกษานี้ทำให้ทราบว่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๒๐ มีข้าวชนิดต่างๆ จำนวน ๓ ชนิด คือ ข้าวเมล็ดใหญ่ ได้แก่ ข้าวเหนียวที่งอกงามในที่สูง ข้าวเมล็ดป้อม ได้แก่ ข้าวเหนียวที่งอกงามในที่ลุ่ม (ทั้งสองชนิดมีการเพาะปลูกก่อนสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖) และเมล็ดข้าวเรียวย ได้แก่ ข้าวเจ้า พบในสมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘) ซึ่งข้าวแต่ละชนิดพบมากหรือน้อยแตกต่างกันไปตามระยะเวลา

ประมาณ พ.ศ. ๕๔๐-๕๗๐ ไทยได้รับอิทธิพลด้านกสิกรรมและการค้าจากจีน ซึ่งคาดว่ามาตามลำน้ำโขงสู่ดินแดนอีสานตอนล่าง ที่นิยมปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อม และเมล็ดใหญ่กันอย่างแพร่หลาย เช่นเดียวกับภาคกลางในยุคทวารวดี

ในช่วงเวลานั้นเริ่มมีการเพาะปลูกข้าวเจ้าเมล็ดยาวเรียวยิ่งขึ้นแล้ว สันนิษฐานว่านำมาจากอาณาจักรขอม ซึ่งในยุคนั้นถือว่าเป็นชนชั้นปกครอง การหุงต้มข้าวเมล็ดยาวนี้แตกต่างจากข้าวของชาวพื้นเมือง จึงเชื่อว่าเป็นสาเหตุให้ข้าวชนิดนี้ถูกเรียกว่า “ข้าวเจ้า” และเรียกข้าวเหนียวว่า “ข้าวไพร่” บ้างก็เรียกว่า “ข้าวบ่าว” หรือ “ข้าวนี้้ง” ซึ่งข้าวในสมัยนั้นเรียกกันเป็นสิ่งบ่งบอกชนชั้นได้อีกด้วย

ในสมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ. ๑๗๔๐-๒๐๔๐) ข้าวที่ปลูกในสมัยนี้ยังเป็นข้าวเหนียวเมล็ดป้อม และเมล็ดยาวเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็เริ่มปลูกข้าวเจ้าเมล็ดยาวเรียวยิ่งขึ้นตามลำดับ ในยุคนั้นพระมหากษัตริย์ทรงทำนุบำรุงการกสิกรรม ได้ผลิตลิตอุดมสมบูรณ์ ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” มีการหักล้างถางพงและถือครองเป็นที่ทำกิน และที่ดินนั้นจะสืบทอดเป็นมรดกตกทอดแก่ลูกหลาน การสร้างหลักปักฐานเพื่อประกอบอาชีพกสิกรรมเช่นนี้ ก่อให้เกิดระบบการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมขึ้น ดังนั้น ระบบศักดินาซึ่งเป็นการแบ่งระดับชนชั้นตามจำนวนของพื้นที่นาจึงน่าจะเริ่มใน ยุคนี้

ต่อมาเข้าสู่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น บ้านเมืองมีความมั่งคั่งเป็นอู่ข้าวอู่น้ำที่สำคัญ อีกทั้งหัวเมืองในอาณาจักรจำนวนมาก เริ่มระบบการปกครองแบบจตุสดมภ์มี “กรมนา” ดูแลและส่งเสริมและสนับสนุนการทำนาอย่างจริงจัง เพราะข้าวเป็นอาหารหลักของประชากรและเป็นเสบียงสำรองในยามเกิดศึกสงคราม โดยข้าวที่ปลูกส่วนใหญ่ยังคงเป็นข้าวเหนียวเมล็ดป้อม และเมล็ดยาว แต่การปลูกข้าวเจ้าเมล็ดยาวเรียวมากขึ้นด้วย

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย-กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นในต้นรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้มีการเก็บอากรข้าวในภาคกลาง ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ข้าวที่ทางราชการแนะนำ หรือพันธุ์พื้นเมืองที่มีคุณภาพ ส่วนภาคเหนือตอนบนนิยมปลูกข้าวเหนียว แต่ในภาคเหนือตอนล่างและภาคใต้เน้นปลูกข้าวเจ้าเป็นหลักในช่วงนี้เองที่ประเทศตะวันตกได้ออกล่าอาณานิคม และเมืองไทยเป็นหนึ่งในเป้าหมาย แต่ด้วยพระปรีชาญาณ และวิเทโศบายอันชาญฉลาดของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ไทยจึงรอดพ้นเงื้อมมือของต่างชาติ และดำรงเอกราชอยู่ได้ ซึ่งส่วนหนึ่งคือ การเปิดเสรีการค้ากับต่างประเทศมากขึ้น ส่งผลให้ข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของไทย รัฐบาลต้องขยายพื้นที่เพาะปลูก เพิ่มปริมาณผลผลิตข้าวในเขตพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุด

๒.๔.๒ ความหมายของวัฒนธรรมข้าว

ความหมายของวัฒนธรรมข้าว มี ๒ ส่วนคือ^{๒๕}

๑. ส่วนที่เกี่ยวกับชาวนา หมายถึง แบบแผน การประพฤติปฏิบัติ วิธีการดำเนินชีวิต การแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ ที่เป็นความเข้าใจซาบซึ้งร่วมกัน ซึ่งได้สั่งสมเลือกสรรปรับปรุงแก้ไขจนถือว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือ เป็นแนวทาง เป็นมาตรการในการแก้ปัญหา ตลอดถึงนำพาชีวิตไปสู่เป้าหมายตามความต้องการของชาวนา หรือสังคมชาวนา

๒. ส่วนที่เกี่ยวกับข้าว หมายถึง ลักษณะทางกายภาพ รูปแบบ วิธีการกระบวนการ เครื่องมือเครื่องใช้ ประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อ ความรู้ ภูมิปัญญา สภาพแวดล้อมการเปลี่ยนแปลง และผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นมาจากรากอดีต จนกลายเป็นเอกลักษณ์ทางสังคมของชาวนาชาวไร่สืบมา ทั้งนี้เนื่องจาก ข้าวมีบทบาทสำคัญต่อชาวไร่ชาวนาเป็นอย่างยิ่ง ชาวไร่ชาวนาเห็นว่าข้าวเป็นองค์รวมของธรรมชาติ (ดิน น้ำ ลม ไฟ) ที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับมนุษย์ทั้งร่างกาย และจิตใจ

วัฒนธรรมข้าว นั้นเป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชาวนาและเกี่ยวข้องกับข้าว วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชาวนา เป็นแบบแผนของการประพฤติปฏิบัติ วิธีดำเนินชีวิตการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นความเข้าใจซาบซึ้งร่วมกันที่มีการเลือกสรรแก้ไขปรับปรุงอย่างเหมาะสมตามสภาพแวดล้อมและได้นำมาใช้เป็นแนวทาง เครื่องมือ มาตรการในการแก้ไขปัญหา เพื่อบรรลุตามจุดมุ่งหมายของชาวนาหรือสังคมชาวนา ส่วนวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวมีลักษณะทางกายภาพ รูปแบบ วิธีการ กระบวนการ เครื่องมือที่ใช้ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ความรู้ ภูมิปัญญา สภาพแวดล้อมเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบในอดีต และต่อมาได้กลายเป็นเอกลักษณ์ทางสังคมของชาวนา ที่มีความสัมพันธ์ทางด้านร่างกายที่ช่วยในการหล่อเลี้ยงให้มีความ

^{๒๕}สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, วัฒนธรรมข้าว, ๒๕๕๑, (ออนไลน์). แหล่งที่มา <http://www.thaitopic.com/mag/soc/khaw.htm>., สืบค้นวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๕๘

เจริญเติบโต และด้านจิตใจที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์และสร้างสายใยร้อยรัดอย่างลึกซึ้งระหว่างมนุษย์กับสัตว์ ดินฟ้าอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ^{๒๖} ที่มนุษย์มีอำนาจในการตัดสินใจในการเพาะปลูกอย่างเต็มที่เกี่ยวกับการเพาะปลูก ซึ่งการเพาะปลูกนี้อาจจะทำกิจกรรมอื่นๆ ร่วมไปกับการทำนาอยู่ด้วย เช่น มีการเลี้ยงปลา หรือ เลี้ยงเป็ด โดยการทำนานั้นจะต้องอาศัยอยู่ตามธรรมชาติและมีการเจริญเติบโตไปพร้อมๆ กับต้นกล้าในนา หรือมีต้นหมากรากไม้ พืชผลอยู่บริเวณริมคันนาเป็นส่วนประกอบของพื้นที่ทำนา โดยทั่วไปการทำนาของชาวนามีวัตถุประสงค์หลักที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน หรือเป็นไปเพื่อการค้าขาย หรืออาจจะเป็นทั้งเพื่อการค้าขาย และบริโภคก็เป็นได้ ซึ่งการปลูกข้าวของชาวนาก็ไม่จำเป็นจะต้องเป็นเจ้าของที่ดินเสมอไป อาจจะเป็นผู้ที่เช่าที่ดิน ที่ดินส่วนหนึ่งมาจากการเช่า และอีกส่วนหนึ่งเป็นที่ดินของชาวนา หรือ การทำนาโดยไม่เสียค่าเช่า หรือการเสียค่าเช่า^{๒๗}

ความคิดที่ว่า “วัฒนธรรมข้าวคือรากฐานของสังคมและวัฒนธรรมไทย” หรือ “วัฒนธรรมข้าวคือวัฒนธรรมไทย” ได้รับการเน้นย้ำมาอย่างต่อเนื่อง โดยหน่วยงานและสถาบันวิชาการทางด้านวัฒนธรรมหรือไทยศึกษา และถูกผลิตซ้ำอย่างกว้างขวางโดยหน่วยงานราชการ สื่อมวลชน โรงเรียน และสถาบันการศึกษาในทุกระดับ ความคิดนี้สัมพันธ์แนบแน่นกับความเป็นไทยหรือความเป็นชาติ ทำให้วัฒนธรรมข้าวเป็นมรดกความภาคภูมิใจของคนไทยและเป็นสมบัติล้ำค่าของชาติ ที่จะต้องหวงแหนและรักษาไว้ นอกจากนี้ วัฒนธรรมข้าวยังนับว่าเป็นสิ่งที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย เป็นสิ่งที่แสดงถึงความแตกต่างไปจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่มีได้กินข้าวหรือปลูกข้าวเป็นหลัก^{๒๘}

สรุปได้ว่า ความหมายของวัฒนธรรมข้าว คือ ส่วนที่เกี่ยวกับชาวนา และส่วนที่เกี่ยวข้องกับข้าว และวัฒนธรรมข้าวมีทั้งที่เป็นนามธรรมและที่เป็นรูปธรรม

๒.๔.๓ องค์ประกอบของวัฒนธรรมข้าว

องค์ประกอบของวัฒนธรรมข้าว คือการดำเนินวิถีชีวิตของชาวนา และเพื่อสร้างกรอบแนวคิดในการทำความเข้าใจในการศึกษาวัฒนธรรมข้าว ผู้วิจัยได้แบ่งองค์ประกอบเพื่อทำการศึกษาดังมีรายละเอียดต่อไปนี้^{๒๙}

๑. โครงสร้างและหน้าที่ในสังคม เป็นส่วนประกอบสำคัญในการศึกษาความสัมพันธ์และการกระทำระหว่างกันแม้เวลาจะเปลี่ยนไปสถาบันทางสังคมก็ยังคงดำรงอยู่ เช่น พฤติกรรมในทางครอบครัวระหว่าง พ่อ แม่ กับลูก สามี ภรรยา บิดา บุตร มารดา บุตร ครู ศิษย์ หลิง ชาย ฯลฯ

๒. หน่วยงาน หรือองค์กรที่จัดกิจกรรมเพื่อให้การสนับสนุน ส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวรวมถึงการปลูกข้าว การดูแลรักษาข้าว การเก็บเกี่ยวข้าว และการจัดจำหน่ายข้าว

^{๒๖}เอี่ยม ทองดี, ข้าว: วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพมหานคร: มติชน,๒๕๓๘) หน้า ๑๒-๑๓.

^{๒๗}งามพิศ สัตย์สงวน, วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕) หน้า ๖.

^{๒๘}ประคอง นิมมานเหมินทร์ และสุกัญญา สุจฉายา, “วัฒนธรรมข้าว”, ในสุกัญญา สุจฉายา (บรรณาธิการ) ข้าว ขวัญของแผ่นดิน, มุลนิธิข้าวไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, (บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๗) หน้า ๓๙.

^{๒๙} สุกัญญา สุจฉายา, ข้าว ขวัญของแผ่นดิน, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิข้าวไทย, ๒๕๔๗) หน้า ๓๙-๕๑.

๓. พิธีกรรม และความเชื่อเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำมาหากินที่เกี่ยวกับข้าวหรือการเพาะปลูกของชาวนาเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ โดยจุดประสงค์หลักของพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว เป็นการแสดงให้เห็นถึงวิธีการแก้ไขปัญหาของชาวนาที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวนา ในการเผชิญปัญหาเรื่องปาก เรื่องท้อง เรื่องความอยู่รอดโดยเชื่อมโยงกับความเชื่อทางหลักศาสนาทั้งฮินดู พุทธ หรือความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องขวัญโดยผ่านวิธีการกรรมการปลูกข้าวตั้งแต่ขั้นตอนก่อนการเพาะปลูก เพื่อเป็นการบวงสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษให้ความคุ้มครองป้องกันอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สิน เช่น พิธีแห่นางแมว สวดคาถาปลาช่อน ขั้นตอนการเพาะปลูกเพื่อบวงสรวงบอกกล่าวแก่เทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้การเพาะปลูกเป็นไปด้วยดี เช่น พิธีแรกไถนา ตกกล้าพิธีแรกดำนา พิธีบุญบังไฟ ขั้นตอนการบำรุงรักษาเพื่อให้ข้าวปลอดภัยจากสัตว์ต่างๆ เช่น พิธีรับขวัญแม่โพสพ พิธีไล่หนู ไล่นก ไล่แมลง และอื่นๆ พิธีสวดสังคหะ และขั้นตอนการเก็บเกี่ยวข้าวฉลองผลผลิต เป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นในช่วงการเก็บเกี่ยว เช่น พิธีรวข้าว พิธีแรกเกี่ยวกับการนวดข้าว พิธีทำขวัญข้าว พิธีปิดยุ้ง นอกจากนั้นเมื่อได้เก็บเกี่ยวข้าวเป็นผลผลิตแล้วข้าวที่ผ่านขั้นตอนจนกระทั่งเก็บเกี่ยวกับจนสำเร็จจะมีทั้งข้าวเปลือก ข้าวสาร ข้าวสุก ข้าวตอกเมล็ด ข้าวเปลือกที่คว้งจนแตก จะนำมาใช้ในพิธีกรรมต่างๆ เช่น การนำข้าวสุกเพื่อใช้ในการบวงสรวงเครื่องสังเวทเวทดา หรือ นำมาเพื่อการเฉลิมฉลอง เช่น บายศรีสมโภช ส่วนพิธีกรรมที่ใช้ข้าวตอกเพื่อให้เกี่ยวกับพิธีกรรมให้กับคนตายในงานศพ ชาวบ้าน เมื่อเคลื่อนศพออกจากบ้านไปวัด

๔. คติชาวบ้าน คติชนวิทยา หรือ วัฒนธรรมชาวบ้าน ที่ใช้กับวัฒนธรรมข้าวที่ออกมาในรูปของวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ นิยาย นิทาน เพลงภาษา สุภาษิต ปริศนา ศิลปะ สถาปัตยกรรม โขลกลาง ยาพื้นบ้านตลอดจนการเล่นอื่นๆ^{๓๐}

๕. ค่านิยม เป็นสิ่งที่ชาวนาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติด้วยการให้คุณค่าด้วยการปลูกฝังให้สมาชิกของสังคมยึดถือเป้าหมายในการดำเนินชีวิต

๖. การสืบทอดวัฒนธรรมข้าวเป็นการเรียนรู้การสืบทอดวัฒนธรรมข้าวอย่างมีคุณค่าจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของวัฒนธรรมข้าว นั่นคือ การดำเนินวิถีชีวิตของชาวนาในการสืบทอดวัฒนธรรมข้าวอย่างมีคุณค่าจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งตามคติความเชื่อและการดำเนินชีวิต

๒.๔.๔ คุณลักษณะของข้าว^{๓๑}

ระยะพักตัวของเมล็ด (Seed dormancy)

^{๓๐} Taylor, R.W. Basic principle of curriculum and instruction. Chicaco: The University of Chicaco Press, 1969.p 37

^{๓๑}ความเป็นมาของข้าว, แหล่งที่มา <http://www.arda.or.th/kasetinfo/rice/rice-histories.html>) สืบค้น ๒ เมษายน ๒๕๕๘

เมล็ดที่เก็บเกี่ยวมาจากต้นใหม่ๆ เมื่อเอาไปเพาะมักจะไม่งอกทันที มันจะต้องใช้เวลาสำหรับพักตัวอยู่ระยะหนึ่ง ประมาณ ๑๕-๓๐ วัน จึงจะมีความงอกถึง ๘๐ หรือ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ ระยะเวลาหลังจากเก็บเกี่ยวที่เมล็ดไม่งอกนี้ เรียกว่า ระยะพักตัวของเมล็ด ข้าวพวกอินดิคาแทบทุกพันธุ์มีระยะพักตัวของเมล็ด แต่ข้าวพวกจาปอนิคานั้น ไม่มีระยะพักตัว ระยะพักตัวมีประโยชน์มาก โดยเฉพาะเป็นประโยชน์สำหรับชาวนาในเขตร้อน ซึ่งมีฝนตกและมีความชื้นของอากาศสูง ในฤดูเก็บเกี่ยวเพราะข้าวที่ไม่มีระยะพักตัวของเมล็ดจะงอกทันทีเมื่อได้รับความชื้น หรือเมล็ดเปียกน้ำฝน ส่วนข้าวที่มีระยะพักตัวมันจะไม่งอกในสภาพดังกล่าว ซึ่งชาวนาจะได้รับผลผลิตเต็มที่ตามที่เก็บเกี่ยวได้ ระยะพักตัวของเมล็ดข้าวส่วนใหญ่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยาในเมล็ด ยังไม่สมบูรณ์ ฉะนั้น เมื่อได้เก็บเกี่ยวมาแล้ว เมล็ดจึงไม่งอกและต้องรอไปจนกว่าเมล็ดนั้นได้มีการเปลี่ยนทางสรีรวิทยาครบ สมบูรณ์เสียก่อน มันจึงจะงอก สำหรับข้าวปานันมีระยะพักตัวนานกว่าพันธุ์ข้าวที่ชาวนาปลูก บางครั้งเป็นเวลานานประมาณ ๕-๖ เดือน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะระยะพักตัวใน ๓๐ วันแรกเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยา และหลังจากนั้นเนื่องมาจากเปลือกนอกใหญ่ที่ห่อหุ้มเมล็ดประสานกันแน่นมากจน อากาศและน้ำเข้าไปไม่ได้ ฉะนั้น จะต้องแกะเปลือกนอกใหญ่ออกเสียก่อน แล้วจึงเอาเมล็ดไปเพาะในจานแก้วเพื่อให้งอกตามปกติ ดังนั้น ระยะพักตัวของเมล็ดข้าวอาจเกิดขึ้นได้ด้วยสาเหตุทางสรีรวิทยา และลักษณะทางกายภาพของเมล็ด

ความไวต่อช่วงแสง (Sensitivity to photoperiod)

ระยะความยาวของกลางวันมีอิทธิพลต่อการออกดอกของต้นข้าว ดังนั้น พันธุ์ข้าวจึงแบ่งออกได้เป็น ๒ ชนิด โดยถือเอาความไวต่อช่วงแสงหรือระยะความยาวของกลางวันเป็นหลัก คือ ข้าวที่ไวต่อช่วงแสง และข้าวที่ไม่ไวต่อช่วงแสง

๑) ข้าวที่ไวต่อช่วงแสง ข้าวพวกนี้ออกดอกเฉพาะในเดือนที่มีความยาวของกลางวันสั้นปกติเราถือว่ากลางวันมีความยาว ๑๒ ชั่วโมง และกลางคืน มีความยาว ๑๒ ชั่วโมง ฉะนั้น กลางวันที่มีความยาวน้อยกว่า ๑๒ ชั่วโมง ก็ถือว่าเป็นวันสั้น และกลางวันที่มีความยาวมากกว่า ๑๒ ชั่วโมง ก็ถือว่าเป็นวันยาวและพบว่า ข้าวที่ไวต่อช่วงแสงในประเทศไทยมักจะเริ่มสร้างช่อดอกและออกดอกในเดือนที่มี ความยาวของกลางวันประมาณ ๑๑ ชั่วโมง ๔๐ นาที หรือสั้นกว่านี้ ดังนั้น ข้าวที่ออกดอกได้ในเดือนที่มีความยาวของกลางวัน ๑๑ ชั่วโมง ๔๐-๕๐ นาทีจึงได้ชื่อว่า เป็นข้าวที่มีความไวต่อช่วงแสง (Less sensitive to photo period) และพันธุ์ที่ออกดอกเฉพาะในเดือนที่มีความยาวของกลางวันประมาณ ๑๑ ชั่วโมง ๑๐-๒๐ นาที ก็ได้ชื่อว่าเป็นพันธุ์ที่มีความไวมากต่อช่วงแสง (Strongly sensitive to photoperiod) ดังนั้น นักวิทยาศาสตร์ จึงเรียกข้าวว่า พืชวันสั้น (Short-day plant) พันธุ์ข้าวในประเทศไทยที่เป็นพันธุ์พื้นเมือง ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ที่มีความไวต่อช่วงแสง โดยเฉพาะข้าวที่ปลูกเป็นข้าวนาเมืองหรือข้าวขึ้นน้ำ ข้าวกำลังสร้างช่อดอก

การปลูกข้าวพวกที่ไวต่อช่วงแสงจะต้องปลูกในฤดูนาปี (โดยอาศัยน้ำฝน บางครั้งจึงเรียกว่า ข้าวหน้าน้ำฝน) เพราะในฤดูนาปีกลางวันมีความยาวกว่า ๑๒ ชั่วโมง เดือนที่มีกลางวันสั้นที่สุด ได้แก่ เดือนธันวาคม และเดือนที่มีกลางวันยาวที่สุด ได้แก่ เดือนมิถุนายน ความยาวของกลางวันจะเริ่มสั้นจนมากพอที่จะทำให้ข้าวพวกไวต่อช่วงแสงออกดอก ได้นั้น คือ วันในเดือนกันยายน ตุลาคม พฤศจิกายน และธันวาคม ข้าวที่มีความไวต่อช่วงแสงจะออกดอกในเดือนกันยายน ตุลาคม ซึ่งเรียกว่า ข้าวเบา ข้าวที่ออกดอกในเดือนพฤศจิกายน เรียกว่าข้าวกลาง และข้าวที่ออกดอก

ในเดือนธันวาคม มกราคม เรียกว่า ข้าวหนัก ด้วยเหตุนี้ ข้าวพวกที่ไวต่อช่วงแสงจะออกดอกในเดือนดังกล่าวนี้เท่านั้น ไม่ว่าจะปลูกในเดือนอะไรก็ตามมันจึงมีระยะเวลาการเจริญเติบโตมากพอสมควร

เนื่องจากข้าวพวกไวต่อช่วงแสงจะออกดอก เฉพาะในเดือนที่มีความยาวของกลางวันที่ต้องการเท่านั้น ข้าวพวกไวต่อช่วงแสงจึงมีประโยชน์สำหรับชาวนาในบางท้องที่ เช่นในจังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีฝนตกไม่สม่ำเสมอ ซึ่งหมายความว่า บางปีฝนก็มาเร็วและบางปีฝนก็มาล่า แต่การสิ้นสุดของฤดูฝนนั้นค่อนข้างแน่นอน ปกติในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะหมดฤดูฝนในต้นเดือนพฤศจิกายน เพราะฉะนั้น การปลูกข้าวด้วยพันธุ์ที่ไวต่อช่วงแสง และเป็นข้าวเบาหรือข้าวกลาง ถึงแม้จะปลูกล่ากว่าปกติ มันก็จะออกดอกให้เก็บเกี่ยวได้ แต่ผลผลิตอาจลดต่ำลงบ้าง นี่คือข้อดีของข้าวที่มีความไวต่อช่วงแสง

๒) ข้าวที่ไม่ไวต่อแสง การออกดอกของข้าวพวกนี้ไม่ขึ้นอยู่กับความยาวของกลางวัน เมื่อต้นข้าวได้มีระยะเวลาการเจริญเติบโตครบตามกำหนด ต้นข้าวก็จะออกดอกทันทีไม่ว่าเดือนนั้นจะมีกลางวันสั้นหรือยาว พันธุ์ข้าว กข.๑ เป็นพันธุ์ที่ไม่ไวต่อช่วงแสง เมื่อมีอายุเจริญเติบโตนับจากวันตกกล้าครบ ๙๐-๑๐๐ วัน ต้นข้าวก็จะออกดอก ฉะนั้น พันธุ์ข้าวที่ไม่ไวต่อช่วงแสง จึงใช้ปลูกได้ผลดีทั้งในฤดูนาปรังและนาปี อย่างไรก็ตาม พวกที่ไม่ไวต่อช่วงแสงมักจะให้ผลผลิตสูงเมื่อปลูกในฤดูนาปรัง ปกติระยะเวลาเจริญเติบโตของต้นข้าวทั้งไวและไม่ไวต่อช่วงแสง แบ่งออกได้เป็น ๒ ระยะ ดังนี้

(๑) ระยะเวลาเจริญเติบโตทางลำต้น (Basic vegetative growth phase) เป็นระยะเวลานับตั้งแต่วันตกกล้าจนถึงวันที่แตกกอและต้นสูงเต็มที่ ในระยะนี้ ต้นข้าวมีการเจริญเติบโตทางความสูงและแตกเป็นหน่อใหม่จำนวนมาก

(๒) ระยะเวลาสร้างช่อดอก (Panicle initiation phase) เป็นระยะเวลาที่ต้นข้าวเริ่มสร้างช่อดอกจนถึงรวงข้าวเริ่มโผล่ออกมาให้เห็น ซึ่งใช้เวลาประมาณ ๓๐ วัน สำหรับพันธุ์ข้าวที่ไวต่อช่วงแสง อาจเรียกระยะนี้ว่า ระยะที่มีความไวต่อช่วงแสง (Photoperiod sensitive phase) ดังนั้น ข้าวที่ไวต่อช่วงแสงเมื่อได้ครบระยะเวลาเจริญเติบโตทางลำต้นแล้ว ต้นข้าวจะไม่สร้างช่อดอกจนกว่าต้นข้าวจะได้รับช่วงแสงที่มันต้องการ ส่วนข้าวที่ไม่ไวต่อช่วงแสง จะเริ่มสร้างช่อดอกทันที หลังจากที่ต้นข้าวได้ครบระยะเวลาเจริญเติบโตทางลำต้นแล้ว ดังนั้น การปลูกในระยะเวลาที่ไม่เหมาะสมจึงทำให้พันธุ์ที่ไวต่อช่วงแสงมีเวลามากหรือ น้อยเกินไป สำหรับการเจริญเติบโตทางลำต้นโดยเฉพาะการใช้พันธุ์ที่ไวต่อช่วงแสงปลูกล่า กว่าปกติจะทำให้ต้นข้าวมีระยะเวลาน้อยไป ทำให้ได้ผลผลิตต่ำ

ความสามารถในการขึ้นน้ำและการทนน้ำลึก (Floating ability and tolerance to deep water)

ข้าวที่ปลูกในประเทศไทย ชนิดข้าวไร่และข้าวนาสวน ไม่จำเป็นต้องมีความสามารถในการขึ้นน้ำหรือการทนน้ำลึก เพราะพื้นที่ปลูกนั้นไม่มีน้ำลึก แต่พันธุ์ข้าวที่ปลูกเป็นข้าวนาเมืองนั้นจำเป็นต้องมีความสามารถในการขึ้นน้ำและต้องทนน้ำลึกด้วย เพราะระดับน้ำในนาเมืองในระยะต้นข้าวกำลังเจริญเติบโตทางลำต้นและออกรวง มีความชื้นประมาณ ๘๐-๓๐๐ เซนติเมตร โดยเฉพาะในระหว่างเดือนกันยายนและต้นเดือนธันวาคม ปกติชาวนาที่ปลูกข้าวนาเมือง จะต้องลงมือไถนาเตรียมดินและหว่านเมล็ดพันธุ์ในเดือนเมษายนหรือพฤษภาคม เพราะในระยะนี้ดินแห้งน้ำไม่ขังในนา ซึ่งเหมาะสำหรับการเตรียมดินและหว่านเมล็ดพันธุ์ เมื่อฝนตกลงมาหลังจากที่ได้หว่านเมล็ดแล้ว เมล็ดข้าวที่หว่านลงไปจะงอกเป็นต้นกล้า และเจริญเติบโตในดินที่ไม่มีน้ำขังนั้น จนถึงเดือนกรกฎาคมหรือ

สิงหาคม ฉะนั้น ข้าวพวกนี้จึงมีสภาพคล้ายข้าวไรในระยะแรกๆ ต่อมาในเดือนสิงหาคมฝนจะเริ่มตกหนักขึ้นๆ และระดับน้ำในนา ก็จะสูงขึ้นๆ จนมีความลึกประมาณ ๘๐-๓๐๐ เซนติเมตร ในเดือนกันยายนแล้วระดับน้ำลึกนี้ก็จะมีอยู่ในนาอย่างนี้ไปจนถึงกลางเดือน ธันวาคม หลังจากนั้นระดับน้ำก็จะเริ่มลดลงกระทั่งแห้งในเดือนมกราคม ด้วยเหตุนี้ ต้นข้าวจะต้องเจริญเติบโตทางความสูงในระยะที่ระดับน้ำเพิ่มสูงขึ้น เพื่อให้มีส่วนของลำต้นและใบจำนวนหนึ่งอยู่เหนือระดับน้ำ ความสามารถของต้นข้าวในการเจริญเติบโตให้มีส่วนสูง เพื่อหนีระดับน้ำที่เพิ่มขึ้นนี้ เรียกว่า ความสามารถในการขึ้นน้ำของต้นข้าว เนื่องจากต้นข้าวจะต้องอยู่ในน้ำที่มีความลึกมากอย่างนี้เป็นเวลา ๒-๓ เดือนก่อนที่ต้นข้าวจะออกรวงจนแก่เก็บเกี่ยวได้ในต้นหรือกลางเดือนมกราคม ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ระดับน้ำในนาได้ลดลงเกือบแห้ง ฉะนั้น ความสามารถของต้นข้าวที่เจริญเติบโตอยู่ในน้ำลึกจนกระทั่งเก็บเกี่ยวนี้จึง เรียกว่า การทนน้ำลึก ดังนั้น การขึ้นน้ำและการทนน้ำลึก จึงเป็นลักษณะที่จำเป็นยิ่งของพันธุ์ข้าวนาเมืองหรือข้าวขึ้นน้ำ

คุณภาพของเมล็ด (Grain quality)

คุณภาพของเมล็ดแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทด้วยกัน คือ คุณภาพเมล็ดทางกายภาพ ซึ่งหมายถึง ลักษณะรูปร่างและขนาดของเมล็ดที่มองเห็นได้ และคุณภาพทางเคมี ซึ่งหมายถึงองค์ประกอบทางเคมีที่รวมกันเป็นเม็ดแป้งของข้าวที่หุงต้มเพื่อบริโภค

๑) คุณภาพเมล็ดทางกายภาพ เป็นลักษณะที่เกี่ยวกับ ความยาว ความกว้าง และความหนาของเมล็ดข้าวกล้อง ตลอดจนจนถึงการมีท้องไข่ของข้าวเจ้า นอกจากนี้คุณภาพในการสีเป็นข้าวสารก็ถือว่าเป็นคุณภาพทางกายภาพของเมล็ดด้วย เมล็ดข้าวที่ตลาดต้องการ และถือว่าเป็นเมล็ดได้มาตรฐานนั้น เมล็ดข้าวกล้องจะต้องมีความยาวประมาณ ๗-๗.๕ มิลลิเมตร ความกว้างและความหนาประมาณ ๒ มิลลิเมตร และมีหน้าตัดของเมล็ดค่อนข้างกลม ถ้าเป็นข้าวเจ้าเมล็ดจะต้องใส ไม่มีท้องไข่ การมีท้องไข่ของเมล็ดข้าวกล้องนั้นทำให้เมล็ดหักง่ายเมื่อเอาไปสีเป็นข้าว สาร ซึ่งทำให้ได้เมล็ดข้าวสารที่หักมาก ดังนั้น พันธุ์ข้าวที่รัฐบาลไทยส่งเสริมให้ชาวนาปลูกจะต้องมีคุณภาพเมล็ดได้มาตรฐาน ซึ่งเรียกว่า ข้าวพันธุ์ดี

๒) คุณภาพเมล็ดทางเคมี เป็นลักษณะขององค์ประกอบของแป้งในเมล็ดข้าวกล้องข้าวเหนียวและข้าวเจ้าแตกต่างกันในชนิดของแป้งที่รวมกันเป็นเอ็นโดสเปิร์ม เมล็ดข้าวเหนียวประกอบด้วยแป้งชนิดอะมิโลเพกทินเป็นส่วนใหญ่ และมีแป้งอะมิโลสน้อยมาก คือ ประมาณ ๕-๗ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ส่วนเมล็ดข้าวเจ้าประกอบด้วยแป้งชนิดอะมิโลส ประมาณ ๑๕-๓๐ เปอร์เซ็นต์ เปอร์เซ็นต์ของอะมิโลสในเมล็ดข้าวเจ้าของพวกอินดิกาและจาปอนิกาก็แตกต่างกัน ด้วย ข้าวอินดิกามีแป้งอะมิโลสประมาณ ๒๐-๓๐ เปอร์เซ็นต์ ส่วนข้าวพวกจาปอนิกามีเพียง ๑๕-๒๐ เปอร์เซ็นต์ ข้าวไทยที่มีเปอร์เซ็นต์ของแป้งอะมิโลสต่ำ ได้แก่ ข้าวดอกมะลิ ๑๐๕ (๒๒ เปอร์เซ็นต์) ส่วนข้าวไทยที่มีเปอร์เซ็นต์แป้งอะมิโลสสูง ได้แก่ กข.๑ (๓๐ เปอร์เซ็นต์) เปอร์เซ็นต์แป้งอะมิโลสในเมล็ดของข้าว มีความสัมพันธ์กับคุณภาพในการหุงต้มและการบริโภค ข้าวเหนียวมีแป้งอะมิโลสน้อยกว่าข้าวเจ้าข้าวเหนียวจึงหุงสุกเร็วกว่าข้าวเจ้า และข้าวเหนียวที่หุงสุกแล้วจะเหนียวกว่าข้าวเจ้าด้วย ในจำพวกข้าวเจ้าด้วยกัน เมล็ดของพันธุ์ที่มีปริมาณแป้งอะมิโลสสูง เมื่อหุงสุกแล้ว เมล็ดข้าวสุกจะแข็งกว่าข้าวที่มีปริมาณแป้งอะมิโลสต่ำ ดังนั้น ผู้บริโภคที่ขอรับประทานข้าวที่อ่อนนุ่ม จะต้องเลือกพันธุ์ที่มีปริมาณแป้งอะมิโลส ประมาณ ๒๐-๒๕ เปอร์เซ็นต์

นอกจากชนิดของแป้งอะมิโลสเพกทิน และแป้งอะมิโลส ที่เป็นองค์ประกอบทางเคมีของแป้งเอ็นโดสเปิร์มแล้ว ปริมาณโปรตีนในเมล็ดข้าวสารก็มีความสำคัญด้วย เพราะโปรตีนเป็นชนิดของอาหารที่ร่างกายต้องการมาก สำหรับการเจริญเติบโต ปกติเมล็ดข้าวจะมีปริมาณโปรตีนประมาณ ๗-๑๐ เปอร์เซ็นต์ และปริมาณของโปรตีนนี้จะผันแปรไปตามสภาพแวดล้อมที่ปลูกข้าว เช่น การใส่ปุ๋ยทำให้มีปริมาณโปรตีนในเมล็ดเพิ่มขึ้น และรวงข้าวที่มีจำนวนเมล็ดต่อรวงน้อยเมล็ดก็มักจะมีปริมาณโปรตีนสูง

ลักษณะรูปต้น (Plant type)

รูปต้นของข้าวมีความสัมพันธ์กับความสามารถในการให้ผลผลิตและการให้ผลผลิตของข้าว ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ อย่าง คือ จำนวนรวงต่อกอจำนวนเมล็ดต่อรวงและน้ำหนักข้าวเปลือก ๑๐๐ เมล็ด การที่จะได้องค์ประกอบที่ดีทั้งสามอย่างนี้อยู่ในต้นเดียวกันนั้นเป็นการยากมาก เพราะองค์ประกอบเหล่านี้ขึ้นอยู่กับสรีรวิทยาภายในต้นข้าว และสิ่งแวดล้อมภายนอก เช่น การเปลี่ยนแร่ธาตุอาหารให้เป็นแป้งแล้วส่งไปสร้างส่วนต่าง ๆ ของต้นข้าวที่กำลังเจริญเติบโต อาหารจำนวนหนึ่งจะต้องเปลี่ยนเป็นจำนวนรวง จำนวนเมล็ดและน้ำหนักของเมล็ด

ลักษณะต้นข้าวพันธุ์ดี มีความสูงประมาณ ๑๑๐ เซนติเมตรใบสีเขียวตั้งตรง ไม่โค้งงอถ้าอาหารส่งไปเลี้ยงและสร้างจำนวนรวงเป็นส่วนใหญ่ อาหารที่เหลือสำหรับสร้างจำนวนเมล็ดและน้ำหนักเมล็ด ฉะนั้น ต้นข้าวต้นนี้จึงมีจำนวนรวงมาก จำนวนเมล็ดต่อรวงน้อยและน้ำหนักข้าวเปลือกของเมล็ดเบา จึงเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ที่จะให้มีต้นข้าวที่มีเมล็ดในรวงมากและเมล็ดข้าวเปลือกมี น้ำหนักมาก ทำได้เพียงให้ได้อย่างใดอย่างหนึ่งในจำนวนที่พอดีๆ เท่านั้น

ต่อมานักวิชาการเรื่องข้าวได้ศึกษาพบว่า ต้นข้าว จะให้ผลผลิตสูงหรือต่ำนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะรูปต้นของข้าว เพราะรูปต้นของข้าวมีความสัมพันธ์กับการใช้ปุ๋ย หรือที่เรียกว่า การตอบสนองต่อปุ๋ยและการเปลี่ยนแร่ธาตุอาหารจากปุ๋ยให้เป็นแป้ง ซึ่งใช้ในการสร้างส่วนต่างๆ ของต้นและเมล็ดข้าว พันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูงจะต้องมีลักษณะรูปต้นที่สำคัญๆ ดังนี้

๑) ใบมีสีเขียวแก่ ตรง ไม่โค้งงอ แผ่นใบไม่กว้าง และไม่ยาวจนเกินไป ลักษณะใบอย่างนี้ทำให้ทุกใบในต้นข้าวได้รับแสงแดดตลอดเวลา และเป็นปริมาณเท่าๆ กัน นอกจากนี้ ใบสีเขียวแก่ก็จะมีจำนวนคลอโรฟิลล์ (Chlorophyll) ในใบมากกว่าใบสีเขียวอ่อนด้วย จึงทำให้มีการสังเคราะห์แสงเพื่อเปลี่ยนแร่ธาตุเป็นแป้งได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าใบที่โค้งงอ ดังนั้น ต้นข้าวที่มีลักษณะใบดังกล่าวจึงมีปริมาณอาหารไปสร้างส่วนต่างๆ ของต้นและเมล็ดมาก จนทำให้ได้ผลผลิตสูง

๒) ความสูงของต้นประมาณ ๑๐๐-๑๓๐ เซนติเมตร ความสูงของต้นเป็นระยะตั้งแต่พื้นดินถึงปลายของรวงที่สูงที่สุด ต้นข้าวที่มีความสูงขนาดนี้จะไม่ล้มง่าย และมีขนาดของใบพอเหมาะกับการสังเคราะห์แสง

๓) ลำต้นแข็ง ไม่ล้มง่าย เมื่อใส่ปุ๋ยลงในนามากขึ้น ต้นข้าวที่ไม่ล้มจะมีการสร้างอาหารและเมล็ดได้ตามปกติ จึงทำให้มีผลผลิตสูง

๔) แตกกอมากและให้รวงมาก ต้นข้าวที่แตกกอมากและตอบสนองต่อการใส่ปุ๋ย จะมีจำนวนรวงต่อกอมาก จึงทำให้มีจำนวนรวงต่อเนื้อที่ปลูกมาก ซึ่งเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของการให้ผลผลิตสูง

ความต้านทานต่อโรคและแมลงศัตรูข้าว (resistance to diseases and insects)

พันธุ์ข้าวที่มีลักษณะรูปต้นดี ตอบสนองต่อการใช้ปุ๋ยสูงก็ไม่สามารถที่จะให้ผลิตผลสูงได้ ถ้าพันธุ์นั้นไม่มีความต้านทานต่อโรคและแมลงศัตรูที่ระบาดในขณะนั้น ด้วยเหตุนี้ ลักษณะต้านทานต่อโรคและแมลงจึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง ความต้านทานต่อโรคและแมลงศัตรูของต้นข้าว นั้น เป็นผลที่เกิดจากปฏิกิริยาทางพันธุศาสตร์ระหว่างพันธุกรรมของต้นข้าวและ เชื้อโรคหรือแมลง ซึ่งเป็นวิชาการอีกแขนงหนึ่งที่แตกต่างไปจากเรื่องอื่น

สรุปได้ว่า คุณลักษณะของข้าว เนื่องจากข้าวมีความสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ซึ่งสามารถสรุปคุณลักษณะของข้าวคือ ระยะพักตัวของเมล็ด ระยะความยาวของกลางวันมีอิทธิพลต่อการออกดอกของต้นข้าว ดังนั้น พันธุ์ข้าวจึงแบ่งออกได้เป็น ๒ ชนิด ข้าวที่ไวต่อช่วงแสง และข้าวที่ไม่ไวต่อช่วงแสง ข้าวยังสามารถในการขึ้นน้ำและการทนน้ำลึก และข้าวที่ปลูกในประเทศไทย ชนิดข้าวไร่ และข้าวนาสวน ไม่จำเป็นต้องมีความสามารถในการขึ้นน้ำหรือการทนน้ำลึก เพราะพื้นที่ปลูกนั้นไม่มีน้ำลึก ส่วนคุณภาพของเมล็ด แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทด้วยกัน คือ คุณภาพเมล็ดทางกายภาพ และคุณภาพทางเคมี มีลักษณะรูปต้น ของข้าวมีความสัมพันธ์กับความสามารถในการให้ผลิตผลและการให้ผลิตผลของข้าวขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญ

๒.๔.๕ พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับข้าว

ประเทศไทยมีลักษณะของผู้คนที่อยู่อย่างกระจายไม่หนาแน่น ดังนั้น ลักษณะของความเชื่อที่พบในสังคมไทยจะไม่ได้มีลักษณะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในแง่ที่ว่าแต่ละภูมิภาคก็มีระบบความเชื่อของตัวเองโดยทั่วไปพิธีกรรมอันเนื่องด้วยข้าว มักจัดทำขึ้นโดยมีเป้าหมาย ๔ ประการ คือ

๑. เป็นการขอร้องอ้อนวอนผี หรืออำนาจลึกลับ ให้ช่วยดูแลให้ต้นข้าวเจริญงอกงามมีผลิตผลจำนวนมากตามความต้องการ

๒. เป็นการขออนุญาตผี หรือเทพที่ประจำสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ เพื่อขออนุญาตใช้สอยสิ่งนั้นๆ

๓. เป็นการขอขมาต่อธรรมชาติ หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ เมื่อได้ล่วงเกิน

๔. เป็นการเสี่ยงทาย

พิธีกรรมอันเนื่องด้วยข้าว ที่จัดขึ้นแต่ละครั้ง มักจะมีเป้าหมาย หรือ วัตถุประสงค์ไม่แตกต่างกันมากนัก นอกจากนี้พิธีกรรมบางอย่าง อาจมีเป้าหมายหลายประการ ในขณะเดียวกันพิธีกรรมอันเนื่องด้วยข้าว ของคนไทย แบ่งตามขั้นตอนกระบวนการผลิตได้เป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๑. พิธีกรรมก่อนการปลูก

๒. พิธีกรรมในช่วงเพาะปลูก

๓. พิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยว-ฉลองผลผลิต

ในสังคมกสิกรรมทุกสังคมมีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบวงสรวง บูชา อ้อนวอน เทพเจ้าเกี่ยวกับพืชพันธุ์ธัญญาหารและเทพเจ้าที่เกี่ยวกับ ดิน น้ำ ลม ไฟ ตลอดถึงธรรมชาติอื่นๆ อันเป็นหลักปฏิบัติที่เชื่อว่า จะก่อให้เกิดอาหารอุดมสมบูรณ์ เกิดสวัสดิมงคลและความปลอดภัยมั่นคงแก่ชีวิต ทรัพย์สินและสิ่งที่เกี่ยวข้อง เช่น พิธีบูชาเทพธิดาโพสพเทวีอิตีมีสเตอร์ของชาวกรีกโบราณ พิธีไหว้ฟ้าดินของชาวจีน พิธีสู่วัณูแม่โพสพของชาวบาหลีประเทศอินโดนีเซียพิธีเชิญขวัญข้าวโพดของชาวอินเดียนแดง เป็นต้น^{๓๒}

^{๓๒}เอี่ยม ทองดี, วัฒนธรรมข้าว : พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๗) หน้า ๒๐.

วัฒนธรรมข้าวจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับข้าวและชาวนาซึ่งการผลิตข้าวในแต่ละสังคมมีระบบความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์แตกต่างกันไปทั้งนี้อาจเป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลทางศาสนา หรือความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือมนุษย์ และต่อมามนุษย์ได้ใช้เป็นแบบแผน และแนวทางในการปฏิบัติเพื่อแสดงออกถึงพฤติกรรมการผลิตข้าวในสังคมนั้นๆ ในสังคมไทยมีระบบความเชื่อพิธีกรรมกับการผลิตข้าว เช่น การบวงสรวง บูชา เลี้ยงทายก่อนฤดูทอ หรือ ก่อนเริ่มต้นการทำนา เป้าหมายเพื่อการเพาะปลูกโดยตรงโดยเริ่มตั้งแต่การไถนา การปักดำเพื่อการขอโอกาสกระทำหรือล่วงเกิน พิธีกรรมเกี่ยวกับการบำรุงรักษาเมื่อปลูกข้าวไปแล้ว พิธีกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อการเก็บเกี่ยว พิธีกรรมเพื่อการเฉลิมฉลองหลังฤดูทอ ซึ่งความเชื่อ และพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ในกลุ่มทางสังคมไทย ความนิยม และเคารพนับถือเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการประกอบอาชีพทำนาที่เป็นรากฐานทางอาชีพในสังคมไทย เช่น การให้ความเคารพแม่โพสพ ผี เทวดา ฯลฯ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวของชาวนาเกี่ยวกับการผลิตข้าวแท้จริงแล้วก็เพื่อขอความสมบูรณ์ และปกป้องคุ้มครองทั้งคน และพืชซึ่งความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการผลิตข้าว และการทำนาสามารถแบ่งออกเป็นประเภทได้ดังนี้

๑. ประเภทของพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับข้าว

พิธีกรรมและความเชื่อที่เป็นการแสดงออกถึงการอ้อนวอนผี การขออนุญาตเทพเจ้า อำนาจลี้ลับเหนือธรรมชาติ การเคารพและบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับการผลิตข้าวของชาวนาในสังคมไทยมีทั้งที่เป็นพิธีราษฎร์ที่จัดทำเฉพาะในครอบครัว และพิธีหลวงที่เรียกว่า ราชพิธี เป็นกิจกรรมที่กำหนดให้มีขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายหลักๆ ในแต่ละขั้นตอนของการผลิตข้าว ๕ ประการ ดังนี้^{๓๓}

(๑) กลุ่มพิธีกรรมก่อนฤดูทอ หรือ ก่อนเริ่มต้นทำนา เป็นพิธีกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นการบวงสรวง อ้อนวอน บูชา เลี้ยงทายก่อนฤดูทอ หรือก่อนเริ่มต้นที่จะมีการทำนาเป็นการขออนุญาตแก่เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องในการช่วยปกป้องคุ้มครองตลอดจนรักษาความปลอดภัยต่างๆ อันอาจจะเกิดขึ้น เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง เกิดโรคระบาด ฯลฯ

(๒) กลุ่มพิธีกรรมที่มีเป้าหมายช่วงการเพาะปลูกโดยตรง ต้องการบวงสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษให้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สินให้มีความสุขสวัสดิมงคล มีความอุดมสมบูรณ์ขอโอกาสและความเชื่อมั่นในการดำรงชีวิตในรอบปีนั้นๆ

(๓) กลุ่มพิธีกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อการบำรุงรักษา เมื่อมีการปลูกข้าวเสร็จแล้ว ทั้งคนและข้าวจะต้องได้รับการบำรุงรักษาดูแลอย่างดี เพื่อให้ข้าวงอกงามปลอดภัยจากสัตว์ต่างๆ หนอน เพลี้ย พิธีกรรมประเภทนี้จะมีการจัดขึ้นในช่วงระหว่างการเพาะปลูกจนกระทั่งเก็บเกี่ยว อาทิ พิธีไล่น้ำ พิธีปักตาเหลว พิธีสวดสังคหะ พิธีรับขวัญแม่โพสพ พิธีไล่หนู ไล่นก ไล่เพลี้ย ไล่แมลงและอื่นๆ โดยใช้ น้ำมันต์ ผ้ายันต์ ภาวนาโดยหว่านทรายหรือเครื่องราง

(๔) กลุ่มพิธีกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อการเก็บเกี่ยว เป็นพิธีกรรมที่มุ่งให้ทั้งคน ข้าว และสัตว์ตลอดจนสิ่งที่เกี่ยวข้องดำเนินการเก็บเกี่ยวด้วยความสะดวกปลอดภัยและขออนุญาตล่วงเกินต่อแม่โพสพขอให้แม่อย่าได้ตกใจ พิธีกรรมประเภทนี้จัดขึ้นในช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยว อาทิ พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ พิธีปลงข้าว พิธีขนข้าวขึ้นยุ้ง พิธีตั้งลอมข้าว พิธีปิดยุ้ง พิธีเปิดยุ้ง

^{๓๓}เอี่ยม ทองดี, ข้าว: วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๓๘) หน้า ๔๘-๖๒.

(๕) กลุ่มพิธีกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อการเฉลิมฉลองหลังฤดูกาล เป็นพิธีกรรมที่มีการทำกันขึ้นในช่วงที่เสร็จสิ้นการดำเนินงานในรอบปีหนึ่งๆ ด้วยการตอบแทนด้วยการเช่นส่งเวทย์ที่ให้การคุ้มครองคนสัตว์ตลอดฤดูกาลการผลิตข้าวพร้อมกับการขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้มีการคุ้มครอง

๒. กลุ่มพิธีกรรมก่อนฤดูกาล หรือ ก่อนเริ่มต้นทำนา

ก่อนฤดูกาลหรือก่อนเริ่มต้นการเพาะปลูก ชาวนาไทยในแต่ละภูมิภาคจะมีการบวงสรวงบูชาบรรพบุรุษให้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สินให้มีความเจริญสวัสดิมงคลมีความอุดมสมบูรณ์ ขอโอกาสและความเชื่อมั่นในการดำรงชีวิตในรอบปี อาทิ พิธีกรรมการบูชาแม่โพสพ การบวงสรวงเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีแห่นางแมว พิธีแห่นางดั่ง เป็นต้น

(๑) การบูชาแม่โพสพ

เป็นพิธีกรรมที่มีความนิยมในหมู่ชาวนาไทย ลาว และบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาเป็นอย่างมาก ทั้งสามารถศึกษาได้จากการให้คำนิยามหรือบันทึกข้อมูลรวมถึงฐานคติและความเชื่อเดิมที่มีการอธิบายไว้ เช่น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๔^{๓๔} ได้ให้คำนิยามไว้ว่า เป็นเทพธิดาประจำพืชพันธุ์ธัญญาหารทั้งปวง นอกจากนั้นฐานคติเดิมยังคงเชื่อว่า แม่โพสพ คือผีหรือเทวดาผู้หญิงประจำพืชหรือต้นข้าวที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือโคลบ (ขวัญข้าว) สถิตอยู่กับแม่โพสพมีหน้าที่ทำให้ข้าวแข็งแรงได้เมล็ดข้าวมาก เพื่อให้เป็นอาหารของมนุษย์ การทำขวัญข้าวและการบูชาแม่โพสพจึงมีบุญคุณต่อมนุษย์ ทำให้เกิดความงอกงามอุดมสมบูรณ์ของพืชที่ปลูกตามฤดูกาล แต่ด้วยการที่แม่โพสพมักจะขึ้นน้อยใจถ้าปฏิบัติแม่ไม่ดี กระทำรุนแรงแม่ก็จะหนีจากไปทำให้มีความอดอยากกันทั้งพิภพ มวลมนุษย์ชาติจึงได้มีความเชื่อถือและมีการกราบไหว้บูชากันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ การบูชาแม่โพสพนั้นจะมีการทำขวัญข้าวก่อนการเพาะปลูก หรือ ก่อนเริ่มต้นทำนาจนกระทั่งไถคราดเก็บรวงข้าวด้วยเหล็ก ขึ้นยุง โดยเชื่อว่า ถ้าพระแม่โพสพได้รับเครื่องสังเวยแล้วจะไม่ทำให้เมล็ดข้าวล้ม หนอน สัตว์ต่างๆ มากถ้ากราย ได้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ตลอดจนถวายแก่พระสงฆ์เมื่อข้าวนาสุกดีแล้ว ซึ่งการทำพิธีจะต้องมีการเซ่นบูชาแม่โพสพทุกระยะที่เรียกว่า แรกนา โดยชาวนาจะหาฤกษ์ในการแรกนาเสียก่อน จากนั้นมีการปลุกศาลเพียงตาสูงระดับสายตาค้นขึ้น ณ ที่ใดที่หนึ่งที่กำหนดไว้เป็นที่แรกนา เตรียมเครื่องสังเวยเพื่อบูชาแม่โพสพอันประกอบไปด้วยกล้วย อ้อย ถั่ว งา ส้ม บุหรี่และหมากพลูจิบอย่างละ ๑ คำ ใส่ลงในตระกร้าสานการเริ่มพิธีจะมีการตั้งมะโน ๓ จบ แล้วกล่าวว่า “โพสพะวะโกชะนัง อุตตะมะ ลากังมัยหัง สัพพะ สิทธิที่ตั้ง โหตุ” พร้อมทั้งกล่าวคำขวัญเป็นถ้อยคำไพเราะ อ่อนนวยพระแม่โพสพให้คุ้มครองรักษาต้นข้าวขอให้ปีนี้จึงทำนาได้ผลไม่ว่าจะเป็นนาหว่าน นาดำ ซึ่งการทำมีพิธีการแรกนาจะมีการทำบ่อยๆ ในขั้นตอนก่อนปลูกหรือเริ่มต้นทำนาจนกระทั่งไถคราดเก็บรวงข้าวทั้งนี้เนื่องจากแม่โพสพเป็นหญิงขวัญอ่อนง่าย จึงต้องมีการทำพิธีเรียกขวัญเสมอ

ลักษณะของแม่โพสพจากฐานคติชาวบ้าน

เรื่องความเชื่อในการกราบไหว้บูชาต่อแม่โพสพ ชาวบ้านยังได้มีการอธิบายเพิ่มเติมถึงลักษณะของแม่โพสพว่า เป็นสตรีเพศ ร่างงาม แต่งกายด้วยผ้าผ่อนแพรพรรณสมัยโบราณห่มสไบเฉียงจากขวาไปซ้าย นุ่งผ้าจีบชายกรอม ลงมาถึงปลายหน้าแข้งทรงเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ตระการตา ไว้ผม

^{๓๔} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๔, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖) หน้า ๘๗๗.

ยาวสลายปะปามีกระจังกรอบหน้าคล้ายมงกุฎและงอนหูนงอนชดช้อย มือข้างหนึ่งชูรวงข้าวประทับนั่งพับเพียบเรียบร้อยแบบแพนงเชิงอย่างไทยโบราณ

(๒) การแห่นางแมว

เป็นประเพณีที่สร้างขึ้นเมื่อปีใดมีฝนแล้งไม่ตกต้องตามฤดูกาล หรือฝนมาล่าช้าหรือแล้งผิดปกติอันจะทำให้ชาวบ้านเกิดความเดือดร้อนพืชผลในไร่นาให้ผลไม่เต็มที่อาจถึงกับเกิดภาวะข้าวยากหมากแพงได้ ชาวบ้านในภาคกลาง ภาคอีสาน ภาคเหนือ จึงได้มีการแห่นางแมวเกิดขึ้นเพื่อเป็นการอ้อนวอนขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล เช่น การแห่นางแมวภาคกลาง เริ่มจากการที่ชาวบ้านได้มีการประชุมปรึกษากันเพื่อทำพิธีแห่นางแมวตามที่ทำสืบทอดตามประเพณีต่อกันมาโดยชาวบ้านเชื่อว่าแมวเป็นสัญลักษณ์ของความแห้งแล้งถ้าได้มีพิธีกรรมด้วยการแห่นางแมวแล้วไม่ช้าฝนก็จะตกลงมา โดยชาวบ้านจะนำแมวมาใส่ตะข่อง หรือ ชะลอม หรือ เข่ง ตะกร้า สุดแต่จะหาได้เอาไม้คานสอดเข้าไปในตะข่อง แล้วพากันแห่ตระเวนไปทั่วหมู่บ้านในขณะที่แห่นางแมวไปก็จะมีขบวนแห่ตามมาด้วยในขบวนแห่ก็จะมีคนตีกลอง เคาะไม้ตีกรับ ตีฆ้อง หรือตีฉิ่ง และจะร่วมกันร้องเพลงแห่นางแมวโดยมีคำร้องสั้นๆ ง่ายแต่สัมผัสคล้องจองกันดังนี้^{๓๔}

“...นางแมวเอ๋ย มาร้องแจ้วแจ้วนางแมวขอไก่ ขอไม่ได้ ร้องไห้ขอฝนขอน้ำมนต์
รดแมวข้าที่มีแก้วนัยน์ตา ออกมาเดือนหก ฝนตกทุกทีมาปีนี้ไม่มีฝนเลยพ้อตา
ลูกเขยนอนก่ายหน้าผากพ้อหม้ายลูกมากมันยากเพราะข้าวคนหนุ่มสาว
คนเฒ่า หัวห้อยพาเด็กน้อย มาเล่นนางแมวมาร้องแจ้วฝนก็ตกลงมา ฝนก็ตกลงมา”

และเมื่อเคลื่อนขบวนแห่ไปทเพลงการแห่นางแมวก็ร้องตามไปด้วย การร้องเพลงแห่นางแมวจะมีข้อความติดพันกันไปแล้วแต่ท้องถิ่นบางครั้งถึงขนาดให้ถ้อยคำที่ค่อนข้างหยาบและเมื่อการแห่ผ่านหน้าบ้านของเจ้าของบ้านก็จะเอาขันตักน้ำสาตลงไปในชะลอม หรือ ตะกร้าที่ขังแมวอยู่ จากนั้นเจ้าของบ้านนั้นๆ ก็จะให้รางวัลแก่พวกแห่ด้วยการนำข้าว ปลา อาหารมาให้ ส่วนมากมักให้เงินเล็กน้อยๆ แก่คนถือพานนำหน้ากระบวณแห่ จากนั้นกระบวณก็แห่ไปยัง สุดเขตของหมู่บ้านแล้วหันกลับมาชุมนุมเพื่อเลี้ยงดูกันเป็นที่ครึกครื้นพร้อมทั้งปล่อยแมวให้เป็นอิสระ

๓. การทำขวัญข้าวในทุ่งในระยะเวลาที่ต้นข้าวตั้งท้อง

เป็นพิธีกรรมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำขวัญ หรือขอบคุณแม่โพสพเทพธิดาแห่งต้นข้าว คือทำขวัญในระยะเวลาที่ต้นข้าวสร้างช่อดอกอ่อน แต่ช่อดอกอ่อนนั้นยังไม่ได้โผล่พ้นกาบใบธงออกมาต้นข้าวปล้องสุดท้ายจะป่องกลางเรียกว่าข้าวอุ้มท้องหรือข้าวกลัดหางปลาหู หรือข้างแตงตัว ซึ่งชาวนาจะเชื่อว่าแม่โพสพกำลังตั้งท้องก็จะทำพิธีสู่ขวัญซึ่งจะทำประมาณเดือน ๑๑ ไปจนถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ จะเลือกทำวันศุกร์ โดยถือเคล็ดเอาเสียงของชื่อวันซึ่งเชื่อว่าผู้ทำจะเกิดความมั่งมีศรีสุขจะกระทำในช่วงบ่ายตอนเย็นๆ ประมาณ ๓ โมงเย็นถึง ๕ โมงเย็น โดยมากจะทำในแปลงนาที่ได้ทำพิธีแรกนา หรือเป็นพื้นที่นาที่ชาวนาได้ปลูกข้าวเป็นแห่งแรก พิธีการจะนำไม้ไผ่มาสานเป็นเฉลวรูปห้าเหลี่ยม นำมาผูกติดกับปลายหลักไม้ไผ่ บางรายอาจใช้ไม้สะแกสดที่มีใบติดมาเป็นหลักปักโดยเชื่อว่าสามารถป้องกันแมลงที่จะมาทำลายในนาข้าวได้ ส่วนด้านบนของเฉลวจะปักด้วยธงสีสามเหลี่ยม ด้านกลางของเฉลวผูกติดด้วยชะลอมสานด้วยไม้ไผ่เครื่องสังเวศ สำหรับตัวเฉลว

^{๓๔}ส. พลายน้อย, *เกร็ดโบราณคดีประเพณี*, (กรุงเทพมหานคร: อักษรพิทยา, ๒๕๓๙) หน้า ๖๑.

ชวานาบางรายเชื่อว่าเป็นเวทย์นตร์ป้องกันภัยพิบัติต่างๆ ที่จะเข้ามาในพื้นที่นาได้หรือบางรายต้องการให้เป็นสัญลักษณ์ว่าได้ทำขวัญข้าวเรียบร้อยแล้วชวานาบางรายอาจจะไม่ใช่เฉลวใช้แต่ชะลอมไม้ไผ่ ใส่เครื่องสังเวศผูกติดกับไม้หลักบนปากชะลอม ปักด้วยธงสีสามเหลี่ยม ผู้ประกอบพิธีกรรมนิยมใช้ผู้หญิง โดยห่มผ้าสไบเฉียง เครื่องสังเวศประกอบพิธีกรรมจะประกอบไปด้วยผลไม้ประเภทส้ม อาจจะเป็นส้มเขียวหวาน หรือมะขามเปียก กล้วยน้ำว้า อ้อยควั่น มะพร้าวอ่อน เกลือ ขนมะกระยาบวชที่พอจะหาได้ อุปกรณ์อื่นๆ อาทิ กระจกส่องหน้า หวี แบ่งหอม น้ำมันใส่ผม กรรไกรตัดผม ด้ายเข็ม ผ้าชิ้น หมากพลูและดอกไม้ รูปเทียนพร้อมกับน้ำมันต์ธรรมสาร เครื่องสังเวศอย่างน้อยจะต้องมีส้มเปรี้ยว อันเป็นเครื่องแพ้ท้อง ซึ่งเชื่อว่าแม่โพสพกำลังแพ้ท้อง เครื่องสังเวศต่างๆ จะนำมาจัดใส่พาน หรือถาดวางไว้บริเวณหัวเรือที่ใช้เป็นพาหนะไปประกอบพิธี การประกอบพิธีผู้ประกอบพิธีจะเลือกบริเวณต้นข้าวที่เจริญเติบโตดี มีจำนวนต้นข้าวหนาแน่น จะรวบต้นข้าวเข้าหากัน หรืออาจจะใช้ด้ายแดงหรือด้ายสายสิญจน์ ผูกรวบ นำแบ่งน้ำหอมมาประพรม นำน้ำมันใส่ผมมาทา นำหวีมาหวีไปมา นำกระจกมาส่อง นำผ้าชิ้นมาวางพาดเป็นพิธีว่าได้แต่งตัวให้กับแม่โพสพ แล้วพรมด้วยน้ำมันต์ธรรมสาร หรือบางรายจะสมมติตนเองว่าเป็น แม่โพสพจะทำการผัดหน้าทาแป้งส่องกระจกแต่งตัว จากนั้นจะประนมมือบอกกล่าวรับขวัญ ให้แม่โพสพมารับเครื่องสังเวศซึ่งจะใช้คำพูดแตกต่างกับไป เช่น “เวลานี้ข้าวหรือแม่โพสพเริ่มตั้งท้อง จึงนำเครื่องกระยาบวช มาสังเวศ และแต่งตัวให้ของจงเจริญสมบูรณ์โตงอกงาม อย่ามีภัยอันตรายใดๆ มากล้ำกรายรบกวน” “แม่ศรี แม่โพสพ แม่เทพธิดา แม่จันทวี แม่ศรีสุดา เชิญแม่มา มาสังเวศเครื่องกระยาบวช อยู่บ้านนอกบ้านนา อยู่เขาคิชกูฏขอเชิญให้แม่มา แพ้ท้องแพ้ไส้ อยากกินเปรี้ยวกินหวาน กินมันกินเค็ม”

จากนั้นจึงแบ่งเครื่องสังเวศใส่ชะลอมผูกกับเฉลว แล้วให้สามลา แล้วกล่าวต่อ “นานอกนาใน นาข้าวนาขวา ขอเชิญแม่มาสังเวศ เครื่องกระยาบวช” บางคนอาจใช้วิธีการพูดแต่สิ่งที่ติงามเช่น “ขอให้ข้าวงามดี ไม่มีภัยเบียดเบียน ขอให้ต้นเท่ากระบอง ท้องเท่ากระบุง รวงเท่าดอกข่า ให้ดีทั่วไร่นานา” หลังจากกล่าวเสร็จก็จะนำ เครื่องสังเวศใส่ชะลอมผูกติดกับเฉลว หรือไม้หลักปักไว้บริเวณที่ประกอบพิธี เป็นอันว่าเสร็จพิธีการทำขวัญข้าวในระยะนี้ ชวานาบางคนเรียกว่า การเยี่ยมท้องข้าว หรือพิธีลูบท้องข้าว วัตถุประสงค์ของการทำพิธีกรรมนี้ก็เพื่อต้องการให้ได้ต้นข้าวที่เจริญเติบโตทรงใหญ่

ช่วงเก็บเกี่ยว ได้แก่การเชิญขวัญข้าว หมู่บ้านบางแห่งในจังหวัดอยุธยาและราชบุรีเมื่อขนข้าวไปที่ลาน จะจัดพิธีเชิญขวัญข้าว หรือขวัญแม่โพสพ เข้าสู่ลานสู่บ้าน มักทำพิธีในวันศุกร์ตอนเย็น โดยนำเครื่องสังเวศบูชาไปถึงที่นาแล้วนำซังต้นข้าวผูกเป็นรูปคนเล็กๆ ถือไว้แล้วกล่าวคำอัญเชิญแม่โพสพให้กลับเข้าไปอยู่ในที่ร่มเย็นคือลานบ้าน จากนั้นนำหุ่นนั้นกลับไปทีลานนวดข้าวทิ้งเครื่องเช่นให้แก่นกกา ในที่นี้ขอยกตัวอย่างพิธีกรรมในช่วงเก็บเกี่ยว เช่น^{๓๖}

(๑) แรกเกี่ยว เมื่อข้าวออกรวงเหลืองอร่ามถึงคราวจะเก็บเกี่ยวแล้ว ชวานาจะทำพิธีแรกเกี่ยวโดยมากจะเลือกวันศุกร์ หรือวันดีตามปฏิทินหลวง โดยนำเคียวทั้งหมดมาวางไว้แล้วกล่าวเชิญแม่โพสพ ขอขมาว่า “จะขอเก็บเกี่ยวข้าวขออย่าได้โกรธหรือลงโทษ” เสร็จแล้วจะถือเคียวออกไปนา เพื่อแรกเกี่ยว เมื่อจะเกี่ยวข้าวจะประนมมือไหว้สวดมนต์ชุมนุมเทวดาหรืออบทคาถาต่างๆ ตามความเชื่อ

^{๓๖}เอี่ยม ทองดี, วัฒนธรรมข้าว : พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๗) หน้า ๕๒.

ของตน และกล่าวขอขมาต่อแม่โพสพ เวลาเกี่ยวอย่าให้แม่โพสพตกอกตกใจจากนั้นจึงลงมือเกี่ยวโดยเลือกข้าวที่ใกล้จะสุกใช้มือซ้ายจับต้นข้าวมือขวาถือเคียว แล้วกลั่นใจกล่าวแต่สิ่งดีหรือบทความต่างๆ ที่ตนนับถือหรือกล่าวว่า “กำหนดข้าพเจ้าจะทำบุญ กำหนดจะทำทานร้อยกำพันกำ ข้าพเจ้าจะขอไว้รับประทาน” จะเกี่ยวข้าวใกล้สุกมาจำนวน ๓ กำใหญ่ จากนั้นจะยกพลาตไหล่แบกกลับบ้าน ส่วนหนึ่งจะแขวนเก็บๆ ไว้เป็นตัวอย่าง บางส่วนจะนำมาวัดตาเป็นข้าวเม่า นำมาถวายพระ และบริโภคเอง บางส่วนนำมาวัดนำไปเป็นทาน

(๒) หลังเกี่ยว เป็นพิธีกรรมหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จ ชาวนาบางรายจะทำพิธีหลังเก็บเกี่ยวซึ่งชาวนาเรียกว่า ข้าวเทวดาเต็นรำ โดยหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จจะเลือกมูมใดมูมหนึ่งของแปลงนาที่ต้นข้าวเจริญเต็มโตงอกงามดี วันที่เกี่ยวไว้ประมาณครึ่งตารางวา พร้อมกับเกี่ยวข้าวทิ้งไว้ประมาณ ๒-๓ กำ คนเกี่ยวจะเกี่ยวไปเดินไป วัตถุประสงค์ทิ้งไว้เพื่อเป็นทานไว้ให้เจ้าที่เจ้าทางหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์

(๓) การรับขวัญข้าว การรับขวัญข้าวจะกระทำ ๒ ตอนด้วยกัน คือ^{๓๗}

๓.๑ การรับขวัญข้าวเข้าลาน ชาวนาจะทำพิธีกรรมรับขวัญข้าว หรือรับขวัญแม่โพสพจากไร่เข้าสู่ลานนวด ซึ่งถือว่าแม่โพสพได้จากไปสู่ไร่ในระยะเวลาหนึ่งแล้วกลับเข้าสู่บ้านลานนวดจะนิยมกระทำบริเวณที่ว่างของบ้าน เป็นพิธีกรรมรับวิญญาณแม่โพสพกลับมา พิธีกรรมมักจะกระทำหลังจากที่ขน ฟ่อนข้าวนำมาเก็บไว้ในลานนวด ซึ่งใช้ล้อเลื่อนหรือกระทะหรือเกวียนที่ยาวสุดท้ายหรือวันศุกร์ จะทำตอนเย็น พิธีกรรมจะกระทำโดยเอาฟางมามัดเป็นหุ่นแม่โพสพ อาจจะทำหุ่นด้วยเสื้อผ้าสวยงาม สวมสร้อยแหวน เครื่องประดับพร้อมกับเตรียมเครื่องสังเวย เช่นรับขวัญทั่วไป จากนั้น ผู้รับขวัญนิยมใช้ผู้หญิง จะบอกเล่าเชิญแม่โพสพมารับเครื่องสังเวย จากนั้นผู้รับขวัญก็จะเก็บรวงข้าวที่ตกอยู่มา รวง หรือเมล็ดข้าวที่ตกอยู่พร้อมกับเก็บดินในแปลงนา ๓ ก้อนใส่ในกระบุง ระหว่างเก็บบางคนอาจจะพูดว่า “แม่ศรีแม่โพสพแม่พันดาแม่จันทวี แม่ศรีสุดา ฉีดมิ่งมาขวัญมาไปเข้าเกียรติแก้วและลานทอง แม่เข้ามาเถิด นีนกนินหนู นินปูหนีไฟ อยู่ในรูปูประแหง ให้ตะแคงเข้ามา เข้าบ้านให้หมด นินเถิดแม่มาอยู่กับลูก ไปเลี้ยงลูกหลาน อยู่กับลูก กับเต้า ไปจนแก่จนเฒ่า” แล้วภูให้ฮิ้ว ๓ ลา หลังจากนั้นจะนำผ้าชิ้น ผ้าถุงอาจจะเป็นผ้าไหม หรือผ้าม่วงคลุมปากกระบุง แล้วนำคั้นฉวยหาคอนกระบุงดังกล่าวเข้าบ้านนำมาเก็บไว้ที่พละข้าว (ลอมข้าว) ที่กองไว้ในลานนวด ระหว่างหาคอนมาผู้ประกอบพิธีจะไม่มองย้อนกลับไปข้างหลังหรือชาวนาบางคนอาจจะเก็บรวงข้าวหรือเมล็ดข้าวรวงห่อใส่ผ้า นำมาเสียบติดกับไม้คานหลาวที่ปักอยู่บนฟ่อนข้าวที่บรรทุกอยู่บนพาหนะขนฟ่อนข้าว พร้อมกับปักธงขาวหรือแดงหรืออาจใช้ผ้าขาวม้าเป็นเครื่องแสดงให้ทุกคนทราบว่าได้ขนข้าวเสร็จเป็นเที่ยวสุดท้ายแล้ว

๓.๒ การรับขวัญข้าวเข้ายุ้ง พิธีกรรมรับขวัญข้าวเข้ายุ้ง จะกระทำหลังจากที่นวดข้าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะขนข้าวเข้ายุ้ง ชาวนาบางคนจะขนข้าวเข้ายุ้งวันศุกร์ หรือวันอังคารโดยยึดถือคำพูดที่ว่า วันศุกร์เข้าลาน วันอังคารเข้ายุ้ง พิธีกรรมจะกำหนดขึ้นที่ยุ้งข้าว โดยจะบอกเล่ายุ้งข้าวก่อนพร้อมกับตั้งเครื่องสังเวยเช่นเดียวกับการทำขวัญข้าวทั่วไป แล้วผู้ประกอบพิธีกรรมจะออกไปสู่ลานนวด โยกข้าวเข้ากระบุงมาเป็นพิธี ๑ กระบุง และอัญเชิญรวงข้าวหรือเมล็ดข้าวพร้อมด้วย หุ่นฟางแม่

^{๓๗} งามพิศ สัตย์สงวน, *ข้าวกับวิถีชีวิตไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา, ๒๕๔๑) หน้า ๑๐๓-๑๐๕.

โพสพมาพร้อมกัน นำไว้ในยุง พร้อมกับกล่าวอัญเชิญแม่โพสพมารับเครื่องสังเวย ที่บริเวณยุง ชาวนา บางรายจะนำใบของต้นใบเงินใบทองมาวางไว้โดยถือเคล็ดว่าจะเกิดความมั่งมีศรีสุข

(๔) การทำขวัญข้าวในลานนวด^{๓๘}

การทำขวัญข้าวในลานนวดจะกระทำหลังจากได้ขนฟ่อนข้าวมากองไว้ในลานเรียบเรียบร้อยแล้ว จะทิ้งช่วงไว้ระยะหนึ่ง จนกว่าจะหายเหน็ดเหนื่อยจากการเก็บเกี่ยวข้าวและขนข้าว จะกระทำเมื่อต้องการที่จะนวดข้าว โดยมากจะทำในตอนเย็นของวันศุกร์ จะจัดเครื่องสังเวย เครื่องกายาบวช มีขนมต้มแดงขนมต้มขาว ขนมหูช้าง กล้วยน้ำว่าหวิงาม ไข่ต้ม ข้าวปากหม้อ นำใบตองมาทำบายศรีปากชามผ้าถุงใหม่ๆ ธงสีสามเหลี่ยม สร้อยแหวนเงินทอง น้ำมันต์ธณีสสาร หรือน้ำมันต์ที่นำมาจากวัดต่างๆ ที่ชาวนานับถือ การประกอบพิธีจะนำผ้ามาปูกับพื้น นำเครื่องสังเวยมาตั้ง และนำธงสีสามเหลี่ยมมาปักตามพละข้าว (ลอมข้าว) นำผ้าถุง ที่เตรียมไว้ และสร้อยแหวนมาแขวนไว้ตรงบริเวณที่ปักธง ผู้ประกอบพิธีจะนิยมใช้ผู้หญิงห่มผ้าสไบเฉียงนั่งพนมมือขอเชิญแม่โพสพมารับเครื่องสังเวยเสร็จแล้วจะแบ่งส่วนต่างๆ ของเครื่องสังเวยใส่กระทง หรือแผ่นใบตองนำไปวางไว้ตามพละข้าวแต่ละกองจนครบแล้วนำน้ำมันต์ที่เตรียมไว้ประพรมลอมข้าวทิ้งไว้ช่วงระยะหนึ่ง พอเสร็จพิธี ผู้ประกอบพิธีจะกล่าวลาแม่โพสพขอเครื่องสังเวยให้กับลูกช้างซึ่งเป็นลูกหลานของชาวนาเพื่อบริโภคร่วมไป ลูกหลานของชาวนาก็จะจงหรือจับฉลาก หรือจับไม้สั้นไม้ยาวว่าตนจะได้กองใด หรืออาจใช้วิธีวิ่งแย่งกันว่าใครจะได้มากกว่ากัน ซึ่งสร้างความสนุกสนานให้กับลูกหลานของชาวนาเป็นอย่างยิ่ง ชาวนาที่มีฐานะอาจจะมีการแจกเงินให้กับลูกหลานหลังจากเสร็จพิธี หลังจากนั้นจะทิ้งช่วงเวลาไว้สามวัน จึงจะลือพละกองข้าว เพื่อนำ ฟ่อนข้าวมานวด ก่อนที่จะลือฟ่อนข้าวต้องพรมน้ำมันต์ธณีสสาร เวลาลือฟ่อนข้าวออกมาขนาดชาวนาบางคนจะพูดว่า “ฟ่อนหนึ่งเป็นเงิน ฟ่อนสองเป็นทอง ฟ่อนสามให้รำให้รวย เป็นเศรษฐีมหาเศรษฐี”

(๕) พิธีปิดยุง เป็นพิธีกรรมที่กระทำหลังจากนวดข้าว ขนข้าวเข้ายุงเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะนิยมทำกันในเย็นวันศุกร์ โดยหลังจากขนข้าวเข้ายุงเสร็จเรียบร้อยแล้วจะเหลือเมล็ดข้าวไว้ที่ลานนวดจำนวนหนึ่งเพื่อไว้ประกอบพิธีเปิดยุง ผู้ประกอบพิธีจะนิยมใช้ผู้หญิงหรือเด็กผู้หญิงพรหมจารีที่เกิดในปีนักษัตย์ที่ไม่กินข้าว เช่น ปีมะโรง จะจัดเครื่องสังเวย สังเวยเมล็ดข้าวในลานนวด แล้วผู้ประกอบพิธีจะนำทัพพีมาตักข้าวใส่ลงในขัน พร้อมกับกล่าวขอขมา “ให้แม่โพสพจงดลบันดาลให้ข้าวมากมาย ตักตวงไม่รู้หมดสิ้น” หลังจากนั้นจึงนำข้าวที่ใส่ในขันนำมาใส่ในยุงเก็บข้าว แล้วปิดประตูยุง พร้อมกับนำกิ่งก้านยอดไผ่มาสมปิดประตูยุงอีกครั้งหนึ่ง (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต. ๒๕๕๑ : ออนไลน์)

(๖) พิธีเปิดยุงข้าว เป็นพิธีกรรมที่ก่อนที่จะตวงข้าวขาย โดยถือเคล็ดไม่ตวงข้าวขายในวันศุกร์ เพราะเกรงว่าขายความสุขไป โดยยึดถือคำที่ว่า “วันศุกร์เอาเข้า วันเสาร์เอาออก” บางที่เรียกว่า ตักยุง โดยปกติจะทำพิธีประมาณเดือนสี่ที่จะมีการขายข้าว จะประกอบพิธีในวันดีตามที่ฤกษ์หลวง

^{๓๘}งามพิศ สัตย์สงวน, *ข้าวกับวิถีชีวิตไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา, ๒๕๔๑) หน้า ๑๐๓-๑๐๕.

กำหนด หรือวันศุกร์ที่น้ำขึ้น ผู้ประกอบพิธีจะต้องเป็นผู้ที่เกิดในปีนักษัตรที่ไม่กินข้าว เวลาตักข้าวจะใช้ทัพพีตักใส่ขัน พร้อมกับกล่าวขอโทษแม่โพสพ ขออนุญาตขายข้าวและขอให้ดวงข้าวขาย ได้จำนวนมาก ๆ เช่น “ตักอย่ารู้ยก จกอย่ารู้พร่อง ให้เต็มยั้งเต็มฉาง” พร้อมกับกล่าวว่า “ชาติหน้าฟ้าใหม่ ขอให้แม่โพสพมาอยู่ในยั้งฉางนี้ใหม่” เวลาตักจะถือเคล็ดจะตักใส่กระบุง ๓ ชั้นแล้วตักคืนจากกระบุง ๔ ชั้น ที่เหลือนำเก็บไว้ที่แท่นบูชา หรือถวายเป็นข้าวสารหุงถวายพระ หรือนำไปเป็นทานให้กับนก ไก่หลังจากเปิดยั้งแล้วชาวนาจึงจะขายข้าวได้เมื่อดวงข้าวขายชาวนาจะดวงเหลือข้าวทิ้งไว้ ที่ยั้งเพื่อเป็นเชื้อในปีต่อไป และเมื่อดวงข้าวขายเสร็จผู้ซื้อจะหยิบข้าวที่ซื้อใส่กำมือหรือใส่ภาชนะเล็กๆ เช่น ขัน หรือกะลาตักคืนให้กับผู้ขายเป็นข้าวเก็บไว้รับที่รับน้อง พร้อมกับกล่าวให้ศีลให้พรกับผู้ขาย

(๗) ประเพณีลงแขก การเก็บเกี่ยวข้าว ปกติจะเริ่มเก็บเกี่ยวราวปลายเดือนพฤศจิกายน เพื่อให้การเก็บเกี่ยวข้าวรวดเร็วขึ้น ชาวนาจะใช้วิธีลงแขกอันเป็นการเอาแรงผลัดกันช่วยทำงานช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยชาวนาจะส่งลูกหลานในครอบครัวไปช่วยครอบครัวอื่นที่นาข้าวสุก พร้อมทั้งจะเก็บเกี่ยวได้ในโอกาสต่อไป เมื่อข้าวในนาของตนเองสุก ชาวนาที่เคยไปเอาแรงก็จะส่งบุคคลในครอบครัวมาช่วยกันตามจำนวนที่เอาแรงกัน ผู้ที่มาช่วยเกี่ยวเรียกว่าแขก ส่วนใหญ่จะเป็นการเอาแรงกันในพื้นที่ละแวกเดียวกัน หรืออาจจะเป็นเครือญาติซึ่งกันและกัน จำนวนแขกที่มาเกี่ยวก็ขึ้นอยู่กับจำนวนพื้นที่นาที่ข้าวสุกพร้อมที่จะเก็บเกี่ยวได้ หรืออำนาจบารมีของเจ้าของนาว่าจะมีผู้ให้ความเคารพนับถือมากน้อยแค่ไหนการเกี่ยวข้าวมักเกี่ยวแต่เช้า โดยเกี่ยวข้าวเรียงกันเป็นหน้ากระดาน ใครเกี่ยวได้แนวจดคันทนาแล้วก็หยุดพัก รอคอยคนอื่นซึ่งเกี่ยวแนวของตนมายังไม่ถึงเมื่อเกี่ยวเสร็จทุกคนแล้วจึงจะไปเกี่ยวตอนอื่นๆ ต่อไปเพราะฉะนั้นถ้าใครเกี่ยวช้าก็มาเป็นที่หลัง จะมีการแก่งล้อกันโดยคนที่อยู่ใกล้คนที่เกี่ยวช้าจะแก่งล้อให้แนวของตนเฉออกไป เพื่อให้แนวของคนเกี่ยวช้าขยายเนื้อที่ออกไปกว้างต้องเสียเวลาเกี่ยวมากขึ้นเรียกว่า “เกี่ยวอ้อมเกาะ” ใครต้องเกี่ยวอ้อมเกาะจะถูกเพื่อนทั้งหญิงชายหัวเราะเยาะเล่นสนุกอย่างที่ร้องกันว่า “คว่าเถิดหนาแม่คว่า รีบตะบั้งให้ถึงคันทนา จะได้พูดจាកันเออย” เวลาเย็นเลิกเกี่ยวข้าวแล้ว จะเล่น “เพลงเกี่ยวข้าว” เรียกว่า “เต็นกำรำเคียว” คือถือกำข้าวมือหนึ่ง ถือเคียวอีกมือหนึ่ง เวลาร้องก็ออกท่าทางรำและเต็นเป็นจังหวะของทำนองที่ร้องระหว่างที่ร้องเต็นกำรำเคียวกันอยู่นี้เจ้าของนาจะมัดรวมกำข้าวที่กองๆ อยู่ให้เป็นพอนและรวบรวมเข้าห่มู่เข้ากองแล้วหาขนไปสู่ลานบ้านเรือนของตน เมื่อขนข้าวไปสู่ลานเสร็จแล้วต้องเก็บรวงข้าวที่ตกอยู่ในนา เรียกว่า “อัญเชิญ ข้าวแม่โพสพ” เวลาเก็บข้าวจะกล่าวว่า “แม่โพสพเจ้าข้า เชิญมาขึ้นยั้งฉาง อย่างหลงอยู่ในทุ่งในทางในนาในไร่ ให้หนูกัदनกคาบ เชิญไปอยู่ที่สำราญ เป็นสุข เลี้ยงลูกเลี้ยงหลานให้เจริญ มาเถิดมากุ”

(๘) ประเพณีบุญข้าวจี่ คือข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว นำมาปั้นขนาดประมาณกำมือ บางครั้งจะมีการใส่ใส่น้ำอ้อย(น้ำตาลแดง) หรือทาเกลือให้ทั่วก่อน นำไปปิ้งไฟให้สุกด้วยวิธีวางบนถ่านไฟ(การจี่) จนสุกเหลือง ทาด้วยไข่จนทั่ว แล้วปิ้งไฟต่อให้สุกทั่ว มีกลิ่นหอม “บุญข้าวจี่” เป็นงานบุญประเพณีของชาวอีสาน ทำกันในเดือนสาม หรือเรียกว่า บุญเดือนสาม เมื่อถึงวันทำบุญข้าว บ้านจะทำการจี่ข้าวกันตั้งแต่เช้ามีตจากบ้านของตน บางแห่งอาจนำข้าว และฟืนไปรวมกันที่วัด แล้วทำการจี่ข้าวร่วมกัน เป็นการร่วมกันทำบุญ เสริมสร้างความสามัคคีกัน

เมื่อนำข้าวจี่มารวมกัน ครั้นถึงเวลาพระภิกษุ สามเณรจะมานั่งที่อาสนะ ประธานในพิธีนำ ญาตีโยมอาราธนาศีล พระภิกษุให้ศีล ญาตีโยมรับศีล แล้วกล่าวคำถวายข้าวจี่ จากนั้นจะนำข้าวจี่ไปใส่ บาตรพระ ซึ่งตั้งบาตรเรียงแถวไว้ตามจำนวนพระ และถวายภัตตาหารพระ เมื่อพระฉันท์เสร็จ จะให้ พรญาตีโยมเป็นอันเสร็จพิธี

ความเชื่อเรื่องเหตุของประเพณีบุญข้าวจี่นั้น เนื่องจากในเดือนสาม เป็นเวลาที่ชาวนาหมด ภาระการทำนา จึงอยากร่วมกันทำบุญข้าวจี่ถวายพระสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีมูลเหตุที่เป็นเรื่องเล่ากันว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังมีพระชนมายุอยู่ครั้งหนึ่งได้เสด็จไปประทับที่กรุงราชคฤห์ มีนางทาสีคนหนึ่งชื่อนางปุลณณา นางต้องไปตักน้ำไกลจากบ้านทุกวัน นางจึงต้องเตรียมอาหารไปด้วย โดยนำข้าวผสมรำ อ่อน ปั่นเป็นก้อนย่างไฟจนสุกเกรียม วันหนึ่งขณะนางเดินไปตักน้ำ เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จผ่านมา นาง เกิดศรัทธาอยากถวายสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่นางยากจนมีเพียงปั้นข้าวจี่ติดมือมา จึงได้ถวายปั้นข้าวจี่ ด้วยใจ ห้วนเกรงว่า พระพุทธเจ้าจะโยนทิ้งเสีย แต่ตรงกันข้าม พระพุทธองค์รับปั้นข้าวจี่แล้วทรงเสวยจนหมด ต่อหน้านาง เพราะทรงทราบดีว่าการทำบุญขึ้นอยู่กับศรัทธา ไม่ใช่ราคาของสิ่งที่ทำบุญ แล้วจึงทรง เทศณีโปรดนางปุลณณา นางปุลณณาซาบซึ้งรสพระธรรมมาก จนบรรลุโสดาปัตติผล ตั้งแต่นั้น ศาสนิกชน ก็ทำบุญข้าวจี่สืบมา

สรุปได้ว่า พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับข้าว เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาซึ่ง มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวนา เนื่องจากทำนาแล้วต้องหวังผลผลิตในการทำนา และวิถีการ ดำเนินชีวิตเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องการทำนา เช่น พิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก การบวงสรวง บูชาสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษให้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สิน พิธีกรรมช่วงเพาะปลูก เพื่อบวงสรวง หรือการเพาะปลูกแก่เทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขอให้การเพาะปลูกข้าวดำเนินไปได้ด้วยดี ปราศจากอันตรายต่างๆ พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษา เพื่อให้ข้าวออกงาม ปลอดภัยจากสัตว์ต่างๆ และ พิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยว เพื่อให้ได้ผลผลิตมาก และเพื่อแสดงความอ่อนน้อมกตัญญูต่อข้าว

๒.๕ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวเป็นการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรม มาเป็นสังคม อุตสาหกรรมก็ดี หรือการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชาวนามาเป็นสังคมกรรมกรก็ดี เป็นไปในลักษณะที่ผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมปรับตัวไม่ทัน เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีค่านิยมทางวัฒนธรรมที่เน้นการทำตัวเอง ให้กลมกลืนกับ จักรวาล และการสร้างดุลยภาพระหว่างความต้องการทางวัตถุกับทางจิตใจ ที่มีผลทำให้ผู้คน ต้องพึ่งพากันเอง และร่วมมือกันอนุรักษ์ทรัพยากร และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งมีส่วนประกอบ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว ๕ ด้านคือ

๑. ด้านกระบวนการผลิต หมายถึง การเตรียมดินก่อนเพาะปลูกข้าว การวิเคราะห์และคัดเลือก เมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีความทนทานและเหมาะสมกับสภาพอากาศ การบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยตามธรรมชาติ เช่น มูล สัตว์ ปุ๋ยหมัก การปลูกข้าวใช้วัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น การลงแขกดำนา นวดข้าว (ตีข้าว) ขั้นตอนการผลิตต่างๆ ใช้แบบวิธีพึ่งพาธรรมชาติ เช่น การเตรียมดิน การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ กำจัดแมลงโดยใช้วัชพืช การใช้เครื่องมือที่ ทนสมัยในการเตรียมดิน เช่น รถไถ การใช้เครื่องมือในการปลูกข้าว เช่น รถดำนา การใช้เครื่องมือเก็บเกี่ยว ข้าวแทนการใช้แรงงานคนและการใช้เครื่องมือเก็บรักษาและลดความชื้นเมล็ดพันธุ์ข้าว

๒. ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต หมายถึง การแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือขายข้าวโดยมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อข้าว การแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือขายข้าวให้กับรัฐบาล การแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือขายข้าวโดยคำนึงถึงความสะดวก การวิเคราะห์มูลค่าในการซื้อขาย เช่น กำไร การลงทุน การเปลี่ยนสถานที่ในการแลกเปลี่ยน การแลกเปลี่ยนผลผลิตจากพ่อค้ารับซื้อข้าว คิดถึงความยุติธรรมเป็นสำคัญ การรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์หรือธนาคารข้าวประจำหมู่บ้าน การจัดตั้งกลุ่มในการต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางเพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุด การซื้อขายใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัยในการชั่งตวงผลผลิต และการตลาดหรือโรงสีรองรับการซื้อข้าวเปลือกของเกษตรกร

๓. ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรม หมายถึง การประกอบพิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก เช่น บวงสรวง บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษ การประกอบพิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษาให้ข้าวเจริญงอกงาม เช่น พิธีรับขวัญแม่โพสพ การประกอบพิธีกรรมในการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้น เช่น พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ ข้าวเป็นสิ่งที่มิบุญคุณต่อมนุษย์ เราควรแสดงความกตัญญูต่อข้าว ข้าวถือว่าเป็นสิ่งสูงไม่ควรกินแบบทิ้งๆ ขว้างๆ หรือเหยียบย่ำ การขอพรจากอำนาจลี้ลับให้ช่วยดูแลต้นข้าวให้เจริญงอกงาม การบวงสรวง บูชา เลี้ยงทายก่อนฤดูกาลทำนา การบูชาแม่โพสพเพื่อขอขมาให้ดูแลรักษาต้นข้าว พิธีสูขวัญข้าวเป็นการบอกกล่าวก่อนที่จะทำการตี หรือนวดข้าว พิธีบุญกลางบ้านเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่พระภูมิเจ้าที่เพื่อให้การทำมาหากินได้ผลดี มีความอุดมสมบูรณ์

๔. ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง หมายถึง การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูก การปลูกข้าวทำตามนโยบายหรือการประกาศของรัฐบาล การปลูกข้าวคำนึงถึงตลาดโลกเป็นสำคัญ การปลูกข้าวคำนึงความปลอดภัยเป็นสำคัญ โดยการนึกถึงสุขภาพของผู้บริโภค ชวนนาเข้าร่วมเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชานาตามคณะกรรมการนโยบายข้าวแห่งชาติ การเพาะปลูกเปลี่ยนไปตามเศรษฐกิจ เช่น บางปีต้องลดต้นทุนการผลิตเพื่อให้ได้ผลกำไรให้มากขึ้น การเพาะปลูกมีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้งานในเกษตร การใช้เครื่องจักรกลการเกษตรสำหรับการผลิตข้าว การเพาะปลูกใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่น เช่น คันไถ ครกกระเดื่อง การเพาะปลูกทำตามขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนจนถึงความเชื่อและค่านิยม ที่ชุมชนยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ

๕. ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว หมายถึง การได้รับคำแนะนำจากรัฐบาลให้ความรู้ในการเตรียมดินในการเพาะปลูก รัฐบาลมีการแนะนำและให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือกเมล็ดข้าวที่มีคุณภาพที่เหมาะสมกับดิน ฟ้า อากาศ รัฐบาลได้มีการเตือนภัยล่วงหน้าสำหรับเกษตรกร เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม รัฐบาลได้แนะนำในการใช้ปุ๋ยที่มีคุณภาพสำหรับเกษตรกรเมื่อประสบปัญหาภัยแล้งหรือน้ำท่วมรัฐบาลได้ให้ความช่วยเหลือ รัฐบาลได้มีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกร และรัฐบาลได้มีการส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม

สรุปได้ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว คือ เกิดจากกระบวนการผลิต การแลกเปลี่ยนผลผลิต คติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว รวมทั้งสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

๒.๖ บริบทจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

๑. ประวัติจังหวัดขอนแก่น^{๓๙}

จังหวัดขอนแก่น เป็นจังหวัดขนาดใหญ่ ที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นอีกจังหวัดหนึ่งของภูมิภาค นอกจากนี้ จะมีทำเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์อยู่ในบริเวณศูนย์กลางของภาคอีสานแล้ว ยังเป็นจังหวัดศูนย์กลางทางการศึกษาและเทคโนโลยีของภูมิภาค เนื่องจากเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยขอนแก่น และมีระบบสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ภายในอำเภอเมืองครบครัน ทั้งที่พักหลายระดับและบริการต่างๆ จำนวนมาก มีทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และด้านอื่นๆ หลากหลายรูปแบบ และที่สำคัญคือเป็นที่ตั้งของสนามบินทั้งหมดนั้นล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมศักยภาพทางการท่องเที่ยว ของจังหวัดได้เป็นอย่างดี จึงทำให้ขอนแก่นในปัจจุบัน เป็นเมืองที่มีความสำคัญ ในฐานะเมืองท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของประเทศไทย

จังหวัดขอนแก่นมีเนื้อที่ประมาณ ๑๐,๘๘๕ ตารางกิโลเมตร หรือ ๖,๘๐๓,๑๒๕ ไร่ เป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๑๕ ของประเทศ มีพื้นที่อยู่ในเขตของกลุ่มน้ำหลัก ๒ กลุ่มน้ำ คือ กลุ่มน้ำมูลและกลุ่มน้ำชี ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ภูเขาสูงทางทิศตะวันตก ในเขตของเขากุกระดิงและเทือกเขาเพชรบูรณ์ ส่วนทางทิศตะวันออกและทิศตะวันออกเฉียงใต้มีลักษณะสูงต่ำสลับกันเป็นลูกคลื่นลาดเทไปทางทิศตะวันออกและทิศใต้ของจังหวัด พื้นที่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง ๑๐๐-๒๐๐ เมตร มีแม่น้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำชีและแม่น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๒๐ อำเภอ ๕ กิ่งอำเภอ

ทิศเหนือ ติดกับ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดเลย และจังหวัดหนองบัวลำภู

ทิศตะวันออก ติดกับ จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดมหาสารคาม

ทิศใต้ ติดกับ จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดบุรีรัมย์

ทิศตะวันตก ติดกับ จังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดเพชรบูรณ์

สภาพภูมิอากาศในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น

จังหวัดขอนแก่นจัดอยู่ในประเภท “ฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดู (Tropical Savannah : Aw)” กล่าวคือ ในรอบปีหนึ่งๆ มีระยะเวลาฝนตกชุกช่วงหนึ่งสลับกับช่วงแล้งอย่างเห็นได้ชัด อากาศร้อนชื้น และมีอุณหภูมิค่อนข้างสูงตลอดปี โดยทั่วไปจังหวัดขอนแก่น ประกอบไปด้วย ๓ ฤดู

- ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมจนถึงเดือนมิถุนายน อากาศจะร้อนจัดในช่วงเดือนเมษายน

- ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคมจนถึงเดือนตุลาคม

- ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนกุมภาพันธ์

เทศกาลและงานประเพณีจังหวัดขอนแก่น

๑. เทศกาลดอกคูณเสียงแคน จัดขึ้นระหว่างวันที่ ๑๓-๑๕ เมษายน ของทุกปี บริเวณบึงแก่นนคร ซึ่งเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และชุมนุมสังสรรค์ของชาวขอนแก่น ช่วงเวลาจะจัด ในช่วงระหว่างวันที่ ๑๓-๑๕ เมษายนของทุกปี ความสำคัญเป็นงานที่จัดขึ้น เพื่อชุมนุมสังสรรค์ของ ชาว

^{๓๙}ปะตุสู้อีสาน : จังหวัดขอนแก่น, แหล่งที่มา <http://www.isangate.com/isan/khonkaen.html>, สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๘

ขอนแก่น ในงานนี้จะตกแต่งด้วยดอกไม้หลากสี เพื่อความสวยงามและแนวคิดสร้างสรรค์ จุดเด่นของงานจะเป็นความงามของขบวนรถบุปผาชาติเสียงเพลงและสาวงาม

๒. งานเทศกาลไหมและประเพณีผูกเสี่ยว จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายน ถึงต้นเดือนธันวาคม เป็นเวลา ๑๐ วัน ๑๐ คืน บริเวณสนามกีฬาากลางจังหวัด

๓. เทศกาลไหว้พระธาตุขามแก่น จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในวันเพ็ญเดือนหก (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖) ณ วัดเจติยภูมิ เป็นงานเฉลิมฉลองพระธาตุ เพื่อให้ประชาชนได้สักการะพระธาตุคู่บ้านคู่เมือง ในงานมีการแสดงศิลปะพื้นบ้าน และการออกร้านจำหน่ายสินค้าต่างๆ

๒. ประวัติจังหวัดมหาสารคาม^{๔๐}

จังหวัดมหาสารคาม เป็นศูนย์กลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (สะตืออีสาน) เป็นมหามงคลนามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่๔) ทรงพระราชทานให้เป็นชื่อเมืองครั้งทรงโปรดเกล้าฯ ตั้งเมืองเมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ มีความหมายว่า ถิ่นฐานที่อุดมสมบูรณ์ด้วยความ ดิงามทั้งปวงมีท้าวมหาชัย (กวด) เป็นเจ้าเมือง

อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดกาฬสินธุ์

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดบุรีรัมย์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดกาฬสินธุ์

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดบุรีรัมย์

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของจังหวัดมหาสารคาม พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงคล้ายลูกคลื่นลุ่มๆ ดอนๆ ไม่มีภูเขา มีทุ่งนาสลับป่าโปร่ง มีไม้เขตร้อนหรือที่เรียกว่าป่าโคก พื้นดินเป็นดินปนทรายหรือไม่ก็เป็นทรายร่วน เกือบน้ำไม่ค่อยอยู่แม้ว่าจะมีฝนตก ในฤดูแล้งกันดารน้ำมาก มีแม่น้ำชีไหลผ่าน ระดับพื้นที่โดยเฉลี่ยสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ๑๓๐ - ๒๓๐ เมตร

ลักษณะภูมิอากาศ

ภูมิอากาศเป็นลักษณะภูมิอากาศแบบมรสุมเมืองร้อน (Tropical Monsoon Climate) ในช่วงมรสุมฤดูร้อน จะได้รับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ที่พัดมาจากมหาสมุทรอินเดีย สภาพโดยทั่วไปจะมีลักษณะฝนตกสลับกับอากาศแห้ง (Wet and dry climate) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ มีปริมาณฝนรวม ๑,๔๙๓.๗ มิลลิเมตร ปริมาณฝนสูงสุด ๑๔๙.๕ มิลลิเมตร ฝนตกจำนวน ๙๐ วัน อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดทั้งปี ๒๗.๙๑ องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยทั้งปี ๗๗ (ที่มา:กรมอุตุนิยมวิทยา กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร)

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๑. ดิน ลักษณะดิน

^{๔๐}ข้อมูลทั่วไป จังหวัดมหาสารคาม, แหล่งที่มา:<http://www.mahasarakham.go.th/mkweb/new-data/238>, สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๘

๑) กลุ่มดินไร่สามารถแบ่งย่อยเป็นกลุ่มดินไร่ทั่วไปมีพื้นที่เพียงเล็กน้อยครอบคลุมพื้นที่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดดินไร่กลุ่มนี้อยู่ในพื้นที่บางส่วนของอำเภอวาปีปทุมและอำเภอแกดำกลุ่มดินไร่ทรายส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณทิศตะวันตกของจังหวัดบริเวณอำเภอโกสุมพิสัย อำเภอบรบือและอำเภอนาเชือก

๒) กลุ่มดินนาส่วนใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ทางทิศเหนือและทิศใต้ของจังหวัดสามารถแยกออกเป็นกลุ่มย่อยตามคุณสมบัติของดินได้เป็นกลุ่มดินนาทั่วไปครอบคลุมพื้นที่อำเภอเขียงยืนอำเภอวาปีปทุมอำเภอนาคู อำเภอพยัคฆภูมิพิสัยและบางส่วนของอำเภอเมืองและกลุ่มดินนาที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำชีทางทิศเหนือของจังหวัดซึ่งครอบคลุมพื้นที่ของอำเภอโกสุมพิสัย และอำเภอกันทรวิชัยและบางส่วนอยู่ทางตอนใต้ของจังหวัด

๓) กลุ่มดินละส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณตอนกลางของจังหวัดสามารถแบ่งย่อยได้เป็นกลุ่มดินไร่ทั่วไปคล้ายดินนาทั่วไปครอบคลุมพื้นที่ของอำเภอเมืองอำเภอบรบืออำเภอนาเชือกอำเภอนาคูและอำเภอพยัคฆภูมิพิสัยและกลุ่มดินไร่ทรายคล้ายดินไร่ทั่วไปอยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองอำเภอแกดำและอำเภอวาปีปทุมทั้งนี้พบว่าจังหวัดมหาสารคามมีดินที่เป็นปัญหาได้แก่ดินเค็มดินทรายจัดและดินปนกรวดรวมพื้นที่ประมาณ ๒,๔๔๒,๗๒๔ ไร่

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

งามพิศ สัตย์สงวน ได้ศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง ใช้ระเบียบวิธีวิจัยหลักคืองานวิจัยสนามทางมานุษยวิทยา เครื่องมือที่ใช้ได้แก่การสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าวสำคัญ การเก็บข้อมูลเครือข่าย การสัมภาษณ์เจาะลึก ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมข้าวยังคงมีอยู่ในหมู่บ้านบ้านนา คือ ระบบครอบครัวและเครือญาติ การผลิตเป็นการค้า การชลประทาน การใช้เครื่องจักรและเทคโนโลยีทางการเกษตรสมัยใหม่ ในการผลิตข้าวและแหล่งเงินกู้ ส่วนปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมข้าวเปลี่ยนแปลงไปในหมู่บ้านบ้านนา คือ การรับนวัตกรรมแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติการชลประทาน การคมนาคม และพ่อค้าชาวจีน^{๔๑}

พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี ได้ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาจังหวัดสุพรรณบุรี : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลได้แก่ แบบสัมภาษณ์เจาะลึกแบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้าง ผลการศึกษาพบว่า ชาวนาบางตาเถรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา โดยร้อยละ ๗๑ ส่วนใหญ่ครอบครองที่ดินเป็นของตนเอง เป็นครอบครัวเดี่ยว วิถีชีวิตผูกติดกับประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ ในด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาตำบลบางตาเถร พบว่า ในยุควัฒนธรรมข้าวดั้งเดิม คือ ก่อนการเกิดขึ้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การผลิตข้าวเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ ทำแต่นำปี ปัจจัยการผลิตชาวนาจะเพิ่มขึ้นใช้เอง อาศัยแรงงานคนและแรงงานสัตว์ในการผลิต ในด้านการ

^{๔๑}งามพิศ สัตย์สงวน, วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพมหานคร : เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น, ๒๕๔๕) หน้า ๑-๑๗.

บริโภคขาวนาจะบริโภคกันอย่างเรียบง่าย อาหารส่วนใหญ่มาจากธรรมชาติ และนำไปสู่การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ในด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ขาวนาจะมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของที่จำเป็นภายในบ้านกับข้าวเปลือกแทนการซื้อขายที่จำเป็นเหล่านั้นด้วยเงิน และในด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา ขาวนาจะมีความเชื่อที่เกี่ยวกับการทำนาหลายอย่าง และถูกถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา ต่อมาในยุควัฒนธรรมข้าวแบบสมัยใหม่ คือหลังจากที่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปรากฏว่า การผลิตข้าวของขาวนาได้เปลี่ยนไป จากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย มีการลงทุนมากในเรื่องปัจจัยการผลิต มีการจ้างแรงงาน ในด้านการบริโภค ขาวนาไม่มีเวลาที่จะมารับประทานอาหารร่วมกัน อาหารส่วนใหญ่ต้องซื้อมารับประทาน ในด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ขาวนาทำนาเพื่อขายอย่างเดียว เอาเงินเก็บไว้ใช้ในครอบครัว และในด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาแบบดั้งเดิมได้สูญหายจากแบบแผนการทำนาของขาวนาบางตาเถรในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในตำบลบางตาเถร ได้ทำให้ขาวนาสะดวกสบายในการทำนามากยิ่งขึ้น แต่ในทางกลับกัน การเปลี่ยนแปลงส่วนหนึ่งมีค่าเท่ากับการทำลายวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของขาวบางตาเถร ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับจิตใจได้สูญหายไปหมด^{๔๒}

สร้อยญา จิตรภักษ์ ได้ศึกษาเรื่องข้าว : วัฒนธรรมการผลิตและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้คือแบบสัมภาษณ์เจาะลึก ผลการวิจัยพบว่า การผลิตข้าวกับเทคโนโลยีการผลิตเป็นสิ่งที่คู่กันมาตั้งแต่มนุษย์ มีการนำข้าวมาปลูก เทคโนโลยีการผลิตได้รับการปรับปรุงเรื่อยมาจากข้าวไร่สู่นาดำ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการผลิตขั้นสูงสุดในการทำนา ซึ่งต้องใช้ทั้งเทคโนโลยี ความรู้และแรงงาน จำนวนมากในการผลิต พัฒนาการของเทคโนโลยีในอดีตหรืออาจเรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านในอดีตมาจนถึง เทคโนโลยีแบบตะวันตก ได้ทำรูปแบบการผลิตและวิถีชีวิตของผู้คนที่สัมพันธ์ อยู่กับข้าวเปลี่ยนแปลงไป เทคโนโลยีแบบตะวันตกได้ค่อยๆ เข้ามาทำลายภูมิปัญญา ความรู้ และเทคโนโลยีการผลิตแบบดั้งเดิม จนขาวนาต้องหันไปพึ่งความรู้แบบตะวันตกอย่างเต็มตัว ซึ่งไม่เพียงแต่ส่งผลให้แนวทางการผลิตเปลี่ยนแปลงไป แต่ยังส่งผลถึงวิถีชีวิตที่คลายความสัมพันธ์ในการช่วยเหลือเอาแรงกัน การนับถือบูชาข้าวมาเป็นความสัมพันธ์ ในรูปของการค้าและเงิน^{๔๓}

ณัฐพร อินทุมาร ได้ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตและการเก็บรักษาข้าว ศึกษากรณีหมู่ ๓ บ้านดอนบุปผาราม ต.บ้านกร่าง อ.ศรีประจันต์ จ.สุพรรณบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาได้แก่แบบจัดบันทึกภาคสนาม แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง การบันทึกภาพและบันทึกเสียง วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาผลการวิจัยพบว่า ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติลง ตลาดโลกมีความต้องการข้าวเพิ่มขึ้น ประเทศไทยในฐานะผู้ส่งออกข้าวมีนโยบายเพิ่มผลผลิตข้าว นำมาซึ่งการพัฒนาระบบ

^{๔๒}พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี, การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของขาวนาจังหวัดสุพรรณบุรี : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕) หน้า ๑-๙๓.

^{๔๓}สร้อยญา จิตรภักษ์, ข้าว : วัฒนธรรมการผลิตและการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕) หน้า ๑-๙.

ชลประทานและโครงการจัดรูปที่ดิน ตลอดจนโครงสร้างพื้นฐาน ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมบนพื้นที่ชนบททั่วไป บ้านดอนบุปผาราม ก็ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม เนื่องจากเป็นชุมชนชาวนามีพื้นฐานเศรษฐกิจด้วยการปลูกข้าวเพื่อการค้าและบริโภคในครัวเรือน การปรับตัวของชุมชนสัมพันธ์กับเศรษฐกิจการค้าข้าว โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนชาวนาที่เคยเข้มข้นก็คลายใกล้ชิดลง และวิถีการผลิตข้าวของชุมชนได้ปรับเปลี่ยนไปในทางที่แสดงให้เห็นถึงการพึ่งตนเองได้น้อยลง^{๔๔}

บุญเลิศ บรรเลง ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชายนา อำเภอเสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์คือ เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงและเงื่อนไขที่ทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชายนา จากอดีตถึงปัจจุบัน ด้านการผลิต ด้านการบริโภค ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เลือกลุ่มชนที่มีวิถีชีวิตในการทำนาปลูกข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก สืบทอดกันมาช้านาน กลุ่มตัวอย่างได้แก่ เกษตรกรและผู้นำชุมชน ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบจุดบันทึก แบบสัมภาษณ์เจาะลึก แบบการสนทนากลุ่ม ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ผลการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชายนา ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการผลิตพบว่าการเปลี่ยนแปลงในเรื่อง จำนวนพื้นที่ที่ใช้ในการ ทำนา แรงงาน เงินทุน การเตรียมดิน การเก็บเกี่ยว วิธีการปลูก การดูแลรักษา ผลผลิต ๒) ด้านการบริโภคพบว่าการเปลี่ยนแปลงในเรื่อง ข้าวที่นำมาบริโภค อาหารคาวหวานตามฤดูกาลที่ประกอบจากข้าว การรับประทาน ความพร้อมหน้าในการรับประทานอาหาร ๓) ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิตพบว่าการเปลี่ยนแปลงในเรื่องรูปแบบการแลกเปลี่ยน มูลค่าการแลกเปลี่ยน สถานที่แลกเปลี่ยน ๔) ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องคติความเชื่อที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา จากการศึกษาพบว่า เงื่อนไขที่ทำให้วัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชายนาเปลี่ยนแปลงนั้นมีสาเหตุหลักมาจาก เกษตรกรทำการเพาะปลูกข้าวในเชิงพาณิชย์ เกษตรกรจึงพยายามที่จะเพิ่มผลผลิตต่อไร่ ขยายพื้นที่เพาะปลูก การเพิ่มจำนวนครั้งการทำในรอบปี เพื่อให้ได้ปริมาณผลผลิตมากจึงทำให้วัฒนธรรมข้าวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ส่วนข้อเสนอในการวิจัย ด้านวิชาการ ควรศึกษาแนวทางการสืบสานวัฒนธรรมข้าว ศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง ศึกษาแนวทางการปรับตัวของชาวนาไทย ด้านนโยบาย รัฐควรสร้างหลักประกันผลผลิตของเกษตรกรในการทำเกษตรอินทรีย์ รัฐควรมีความจริงใจในการแก้ปัญหาให้กับเกษตรกร^{๔๕}

^{๔๔} อนุรักษ์ อินทุมาร, การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตและการเก็บรักษาข้าว กรณีศึกษา หมู่ที่ ๓ บ้านดอนบุปผาราม ตำบลบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖) หน้า ๑-๓๔.

^{๔๕} บุญเลิศ บรรเลง, การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชายนา อำเภอเสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๒) บทคัดย่อ.

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวต้องอาศัยหลักการอยู่ ๔ ด้านคือ ๑) ด้านการผลิต ๒) ด้านการบริโภค ๓) ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต และ ๔) ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำงาน ดังนั้นผู้วิจัยได้อาศัยหลักการทั้ง ๔ ด้านในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดเพื่อนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการดำเนินการวิจัยต่อไป

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Method) โดยการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ และวิจัยเชิงปริมาณ เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

- ๓.๑ กลุ่มเป้าหมาย / กลุ่มตัวอย่าง
- ๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๓ การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ กลุ่มเป้าหมาย / กลุ่มตัวอย่าง

๓.๑.๑ กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจงได้แก่เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม จำแนกเป็นดังนี้

(๑) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงนโยบายที่มีมุมมองต่อวัฒนธรรม แบ่งเป็น	
๑.๑ พาณิชย์จังหวัดๆ ละ ๑ คน	รวมเป็น ๒ คน
๑.๒ เกษตรกรจังหวัดๆ ละ ๑ คน	รวมเป็น ๒ คน
๑.๓ ประชาชนท้องถิ่นจังหวัดๆ ละ ๕ คน	รวมเป็น ๑๐ คน
(๒) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในท้องถิ่น	
๒.๑ ผู้นำท้องถิ่น	จำนวน ๑๐ คน
๒.๒ กลุ่มเกษตรกร	จำนวน ๑๐ คน
๒.๓ พระสงฆ์ในท้องถิ่น	จำนวน ๑๐ คน

๓.๑.๒ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณครั้งนี้ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจงได้แก่เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม ที่ทำการปลูกข้าวใน ๒ จังหวัด คือ จังหวัดๆ ละ ๒ อำเภอๆ ละ ๑๐๐ คน รวมทั้งสิ้นจำนวน ๔๐๐ คน

๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๒.๑ การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ซึ่งประกอบไปด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก กล้องถ่ายรูป สมุดจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง

๓.๒.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ เป็นแบบสอบถาม แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check list) ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า (Ratings scale) ๕ ระดับ ตามวิธีของลิเคอร์ท (Likert) โดยค่าแต่ละระดับมีความหมายดังนี้

๕ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับมากที่สุด

๔ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับมาก

๓ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับปานกลาง

๒ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับน้อย

๑ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับน้อยที่สุด

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๓ การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ

๓.๓.๑ การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวเกษตรกร เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์

๒) ข้อมูลที่ได้มาจากขั้นตอนที่ ๑) มาเป็นประเด็นคำถามแบบสัมภาษณ์ แล้วนำเสนอที่ปรึกษาโครงการวิจัยเพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ

๓) ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของที่ปรึกษาโครงการวิจัยแล้วนำไปเก็บข้อมูล

๓.๓.๒ การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือเชิงปริมาณ มีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกร เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม

๒) ศึกษาวิธีสร้างเครื่องมือแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ตามวิธีของลิเคอร์ท (Likert)^๑ และการสร้างแบบสอบถามแบบปลายเปิด ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง

๓) นำแบบสอบถามเสนอที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องและพิจารณาให้ข้อเสนอแนะ

๔) ปรับปรุงแบบสอบถามตามข้อเสนอแนะของที่ปรึกษาแล้วนำเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ ท่าน เพื่อตรวจสอบตรงเชิงโครงสร้าง (Construct validity) และความตรงเชิงเนื้อหา (Construct validity) ดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับนิยามศัพท์ (Index of item objective congruence: IOC) อยู่ระหว่าง ๐.๖๐-๑.๐๐

๕) นำแบบสอบถามที่ผ่านการพิจารณาของผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ

^๑บุญชม ศรีสะอาด, การวิจัยเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕), หน้า ๗๒.

- ๖) นำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try out) กับกลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่ จำนวน ๑๕ คน
- ๗) นำแบบสอบถามที่ทดลองใช้มาหาค่าอำนาจจำแนก (Discrimination) ของแบบสอบถาม เป็นรายข้อโดยการหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อย่างง่ายระหว่างคะแนนรายข้อกับคะแนนรวม (Item total correlation)
- ๘) นำแบบสอบถามแต่ละข้อที่มีค่าอำนาจจำแนกเข้าเกณฑ์ตามต้องการมาวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามทั้งฉบับ โดยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๘๑
๙. จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ เพื่อทำการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาต่อไป

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ มีขั้นตอนดังนี้

๑. นำหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ถึง ผู้นำท้องถิ่น จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ในการสัมภาษณ์และแบบสอบถาม
๒. สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก และกลุ่มเป้าหมายพบปะพูดคุยเพื่อสร้างความคุ้นเคย แจงวัตถุประสงค์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
๓. กำหนดนัดหมายวันเวลาที่ จะดำเนินการสัมภาษณ์และแจกแบบสอบถามที่แน่นอน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เตรียมตัวและเตรียมเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการเก็บรวบรวมข้อมูล
๔. ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก และบุคคลอื่นๆ โดยใช้วิธีการบันทึกเทป จดบันทึก และการสนทนา กับกลุ่มเป้าหมาย

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๕.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยใช้ การแปรความ การตีความ และนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis) เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกร มีประเด็นดังนี้

- ๑) ด้านกระบวนการผลิต
- ๒) ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต
- ๓) ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรม
- ๔) ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง
- ๕) ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว

๓.๕.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ มีขั้นตอน ดังนี้

๑) วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามโดยหาค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

๒) วิเคราะห์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยหาค่าเฉลี่ย (\bar{X}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) แล้วนำค่าเฉลี่ยมาเทียบกับเกณฑ์ต่อไปนี้^๒

๔.๕๑ – ๕.๐๐ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับมากที่สุด

๓.๕๑ – ๔.๕๐ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับมาก

๒.๕๑ – ๓.๕๐ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับปานกลาง

๑.๕๑ – ๒.๕๐ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับน้อย

๑.๐๐ – ๑.๕๐ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับน้อยที่สุด

๓) วิเคราะห์เกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๖ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๑. สถิติที่ใช้ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ

๑.๑ ค่า IOC (Index of item objective congruence)

๑.๒ ค่าอำนาจจำแนก (Discrimination)

๑.๓ ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม (Reliability)

๒. สถิติพื้นฐาน

๒.๑ ค่าความถี่ (Frequency)

๒.๒ ค่าร้อยละ (Percentage)

๒.๓ ค่าเฉลี่ย (Mean)

๒.๔ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation)

^๒บุญชม ศรีสะอาด, การวิจัยเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕) หน้า ๕๐-๑๐๐.

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับดังนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

๔.๑ สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๔.๒ ขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล

๔.๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

๔.๑ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๒ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๓ ความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

๔.๑ สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันในการสื่อความหมายของข้อมูล ผู้วิจัยได้กำหนดความหมายของสัญลักษณ์ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

\bar{X} แทน ค่าเฉลี่ย (Mean)

S.D. แทน ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation)

๔.๒ ขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

๑. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

๒. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมและรายด้าน

๓. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ ๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามเป็นเกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม จำนวน ๔๐๐ คน ดังตารางที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ จำนวนและร้อยละข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
๑. เพศ		
๑.๑ ชาย	๒๑๑	๕๒.๗๕
๑.๒ หญิง	๑๘๙	๔๗.๒๕
รวม	๔๐๐	๑๐๐.๐๐
๒. อายุ		
๒.๑ ๒๕-๓๕ ปี	๙๑	๒๒.๗๕
๒.๒ ๓๖-๔๕ ปี	๑๖๙	๔๒.๒๕
๒.๓ มากกว่า ๔๖ ขึ้นไป	๑๔๐	๓๕.๐๐
รวม	๔๐๐	๑๐๐.๐๐
๓. อาชีพ		
๓.๑ เกษตร	๒๕๓	๖๓.๒๕
๓.๒ ค้าขาย	๖๒	๑๕.๕๐
๓.๓ รับราชการ	๔๓	๑๐.๗๕
๓.๔ ธุรกิจส่วนตัว	๓๕	๘.๗๕
๓.๕ อื่นๆ	๗	๑.๗๕
รวม	๔๐๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ ๕๒.๗๕ ส่วนเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๒๕ อายุอยู่ระหว่าง ๓๖-๔๕ ปี คิดเป็นร้อยละ ๔๒.๒๕ อายุมากกว่า ๔๖ ขึ้นไปคิดเป็นร้อยละ ๓๕.๐๐ อายุ ๒๕-๓๕ ปี คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๗๕ ใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร คิด

เป็นร้อยละ ๖๓.๒๕ ค่าขาย คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๕๐ รับราชการ คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๗๕ ธุรกิจส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ ๘.๗๕ และอาชีพอื่น คิดเป็นร้อยละ ๑.๗๕ ตามลำดับ

**ตอนที่ ๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของ
ชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมและรายด้าน ดังตารางที่ ๔.๒-๔.๗**

ตารางที่ ๔.๒ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาว
เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมและรายด้าน

ด้าน ที่	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของ ชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ระดับการเปลี่ยนแปลง			
		\bar{X}	S.D.	แปลผล	อันดับที่
๑	ด้านกระบวนการผลิต	๓.๖๕	๐.๕๐	มาก	๒
๒	ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต	๓.๕๒	๐.๕๙	มาก	๔
๓	ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว	๓.๖๓	๐.๖๒	มาก	๓
๔	ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง	๓.๖๖	๐.๕๒	มาก	๑
๕	ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่น และภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว	๒.๓๑	๐.๔๗	น้อย	๕
รวม		๓.๔๐	๐.๓๒	ปานกลาง	-

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมและรายด้าน มีระดับการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = ๓.๔๐$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากและน้อย โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ($\bar{X} = ๓.๖๖$) ด้านกระบวนการผลิต ($\bar{X} = ๓.๖๕$) ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ($\bar{X} = ๓.๖๓$) ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ($\bar{X} = ๓.๕๒$) และด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว ($\bar{X} = ๒.๓๑$) ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านกระบวนการผลิต โดยภาพรวมและรายข้อ

ข้อ ที่	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของ ชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ระดับการเปลี่ยนแปลง			
		\bar{X}	S.D.	แปลผล	อันดับที่
๑	มีการเตรียมดินก่อนฤดูกาลเพาะปลูกข้าว	๔.๓๐	๐.๙๖	มาก	๑
๒	มีการวิเคราะห์และคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีความทนทานและเหมาะสมกับสภาพอากาศ	๔.๒๐	๐.๘๕	มาก	๒
๓	มีการบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยตามธรรมชาติ เช่น มูลสัตว์ ปุ๋ยหมัก	๓.๖๑	๑.๐๖	มาก	๕
๔	การปลูกข้าวใช้วัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น มีการลงแขกดำนา นวดข้าว (ตีข้าว)	๓.๑๓	๑.๓๔	ปานกลาง	๑๐
๕	ขั้นตอนการผลิตต่างๆ ใช้แบบวิธีพึ่งพาธรรมชาติ เช่น การเตรียมดิน การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ กำจัดแมลงโดยใช้ขี้ผึ้ง	๓.๓๔	๑.๐๘	ปานกลาง	๙
๖	กระบวนการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีส่งผลกระทบต่อเกษตรกรและทรัพยากรธรรมชาติ	๓.๔๗	๐.๙๖	ปานกลาง	๗
๗	มีการใช้เครื่องมือที่ทันสมัยในการเตรียมดิน เช่น รถไถ	๓.๘๒	๐.๙๕	มาก	๓
๘	มีการใช้เครื่องมือในการปลูกข้าว เช่น รถดำนา	๓.๓๖	๑.๓๐	ปานกลาง	๘
๙	มีการใช้เครื่องมือเก็บเกี่ยวข้าวแทนการใช้แรงงานคน เช่น รถเกี่ยวข้าว	๓.๗๒	๑.๑๑	มาก	๔
๑๐	มีการใช้เครื่องมือเก็บรักษาและลดความชื้นเมล็ดพันธุ์ข้าว	๓.๕๓	๑.๐๔	มาก	๖
รวม		๓.๖๕	๐.๕๐	มาก	-

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านกระบวนการผลิต โดยภาพรวมและรายข้อ มีระดับการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.65$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลางและมาก โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ มีการเตรียมดินก่อนฤดูกาลเพาะปลูกข้าว ($\bar{X} = 4.30$) มีการวิเคราะห์และคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีความทนทานและเหมาะสมกับสภาพ

อากาศ ($\bar{X} = 4.20$) รองลงมา คือ มีการใช้เครื่องมือที่ทันสมัยในการเตรียมดิน เช่น รถไถ ($\bar{X} = 3.82$) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การปลูกข้าวใช้วัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น มีการลงแขกดำนา นวดข้าว (ตีข้าว) ($\bar{X} = 3.13$) ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิตโดยภาพรวมและรายข้อ

ข้อที่	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ระดับการเปลี่ยนแปลง			
		\bar{X}	S.D.	แปลผล	อันดับที่
๑	มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือขายข้าวโดยมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อข้าวที่บ้าน	๓.๕๘	๑.๐๖	มาก	๔
๒	มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือขายข้าวให้กับรัฐบาล	๓.๕๓	๐.๙๗	มาก	๖
๓	มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือขายข้าวโดยคำนึงถึงความสะดวกและรวดเร็วเป็นสำคัญ	๓.๕๓	๐.๙๕	มาก	๗
๔	มีการวิเคราะห์มูลค่าในการซื้อขายในแต่ละปี เช่น กำไร การลงทุน	๓.๖๒	๐.๙๘	มาก	๑
๕	มีการเปลี่ยนสถานที่ในการแลกเปลี่ยนข้าว เช่น รับซื้อข้าวในตลาดเปลี่ยนมารับซื้อข้าวในแปลงนา	๓.๓๗	๑.๑๓	ปานกลาง	๙
๖	การแลกเปลี่ยนผลผลิตจากพ่อค้ารับซื้อข้าวคิดถึงคามยุติธรรมเป็นสำคัญ	๓.๖๑	๑.๐๓	มาก	๒
๗	มีการรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์หรือธนาคารข้าวประจำหมู่บ้าน	๓.๓๑	๑.๐๗	ปานกลาง	๑๐
๘	มีการจัดตั้งกลุ่มในการต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางเพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุด	๓.๕๓	๐.๙๑	มาก	๘

ตารางที่ ๔.๔ (ต่อ)

ข้อที่	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ระดับการเปลี่ยนแปลง			
		\bar{X}	S.D.	แปลผล	อันดับที่

๙	การซื้อขายใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัยในการขังत्व ผลผลิต	๓.๖๑	๐.๙๔	มาก	๓
๑๐	มีตลาดหรือโรงสีรองรับการซื้อขายข้าวเปลือกของ เกษตรกร	๓.๕๘	๐.๙๗	มาก	๕
รวม		๓.๕๒	๐.๙๙	มาก	-

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต โดยภาพรวมและรายข้อมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๕๒$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลางและมาก โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ มีการวิเคราะห์มูลค่าในการซื้อขายในแต่ละปี เช่น กำไร การลงทุน ($\bar{X} = ๓.๖๒$) มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตจากพ่อค้ารับซื้อข้าว คิดถึงความยุติธรรมเป็นสำคัญ ($\bar{X} = ๓.๖๑$) รองลงมา คือ การซื้อขายใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัยในการขังत्वผลผลิต ($\bar{X} = ๓.๖๑$) ตามลำดับ ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ มีการรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์หรือธนาคารข้าวประจำหมู่บ้าน ($\bar{X} = ๓.๓๑$)

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว โดยภาพรวมและรายข้อ

ข้อ	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาว	ระดับการเปลี่ยนแปลง
-----	---	---------------------

ที่	เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	\bar{X}	S.D.	แปลผล	อันดับที่
๑	มีการประกอบพิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก เช่น บวงสรวง บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษ	๓.๖๖	๑.๐๗	มาก	๔
๒	มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษาให้ข้าว เจริญงอกงาม เช่น พิธีรับขวัญแม่โพสพ	๓.๕๖	๐.๙๖	มาก	๙
๓	มีการประกอบพิธีกรรมในการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มาก เช่น พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ	๓.๕๓	๐.๙๙	มาก	๑๐
๔	ข้าวเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ เราควรแสดงความกตัญญูต่อข้าว	๓.๗๐	๐.๙๘	มาก	๓
๕	ข้าวถือว่าเป็นสิ่งสูงไม่ควรกินแบบทิ้งๆ ขว้างๆ หรือเหยียบย่ำ	๓.๗๐	๐.๙๙	มาก	๒
๖	มีการขอพรจากอำนาจลึกลับให้ช่วยดูแลต้นข้าวให้เจริญงอกงาม	๓.๕๘	๐.๙๘	มาก	๗
๗	มีการบวงสรวง บูชา เลี้ยงทายก่อนฤดูกาลทำนา	๓.๕๙	๐.๙๖	มาก	๖
๘	มีการบูชาแม่โพสพเพื่อขอมาให้ดูแลรักษาต้นข้าว	๓.๖๖	๐.๙๗	มาก	๕
๙	มีพิธีสู่ขวัญข้าวเป็นการบอกกล่าวก่อนที่จะทำการตีหรือนวดข้าว	๓.๕๗	๑.๐๖	มาก	๘
๑๐	มีพิธีบุญกลางบ้านเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่พระภูมิเจ้าที่เพื่อให้การทำมาหากินได้ผลดี มีความอุดมสมบูรณ์	๓.๗๒	๑.๐๖	มาก	๑
รวม		๓.๖๓	๐.๖๒	มาก	รวม

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว โดยภาพรวมและรายข้อ มีระดับการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.63$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ มีพิธีบุญกลางบ้านเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่พระภูมิเจ้าที่เพื่อให้การทำมาหากินได้ผลดี มีความอุดมสมบูรณ์ ($\bar{X} = 3.72$) ข้าวถือว่าเป็นสิ่งสูงไม่ควรกินแบบทิ้งๆ ขว้างๆ หรือเหยียบย่ำ ($\bar{X} = 3.70$) รองลงมา คือ ข้าวเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ เราควรแสดงความกตัญญูต่อข้าว ($\bar{X} = 3.70$) ตามลำดับส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การประกอบพิธีกรรมในการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มาก เช่น พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ ($\bar{X} = 3.53$)

ตารางที่ ๔.๖ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาว

เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง
โดยภาพรวมและรายข้อ

ข้อ ที่	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาว เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ระดับการเปลี่ยนแปลง			
		\bar{X}	S.D.	แปลผล	อันดับที่
๑	มีการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูก	๔.๐๐	๐.๙๗	มาก	๑
๒	การปลูกข้าวทำตามนโยบายหรือการประกาศของรัฐบาล	๓.๖๓	๑.๐๒	มาก	๖
๓	การปลูกข้าวคำนึงถึงตลาดโลกเป็นสำคัญ	๓.๖๕	๐.๘๕	มาก	๕
๔	การปลูกข้าวคำนึงความปลอดภัยเป็นสำคัญ โดยการนึกถึงสุขภาพของผู้บริโภค	๓.๖๐	๐.๘๓	มาก	๗
๕	ชาวนาเข้าร่วมเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชาวนาตามคณะกรรมการนโยบายข้าวแห่งชาติ	๓.๕๗	๑.๐๐	มาก	๘
๖	การเพาะปลูกเปลี่ยนไปตามเศรษฐกิจ เช่น บางปีต้องลดต้นทุนการผลิตเพื่อให้ได้ผลกำไรให้มากขึ้น	๓.๔๙	๐.๙๐	ปานกลาง	๙
๗	การเพาะปลูกมีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้งานในเกษตร	๓.๗๒	๐.๙๔	มาก	๓
๘	มีการใช้เครื่องจักรกลการเกษตรสำหรับการผลิตข้าว	๓.๖๗	๐.๙๗	มาก	๔

ตารางที่ ๔.๖ (ต่อ)

ข้อ ที่	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาว เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ระดับการเปลี่ยนแปลง			
		\bar{X}	S.D.	แปลผล	อันดับที่
๙	มีการเพาะปลูกใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่น เช่น คันไถ ครกกระเดื่อง	๓.๔๘	๑.๐๓	ปานกลาง	๑๐
๑๐	การเพาะปลูกทำตามขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนจนถึงความเชื่อและค่านิยม ที่ชุมชนยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ	๓.๘๒	๐.๙๗	มาก	๒
รวม		๓.๖๖	๐.๕๒	มาก	

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง โดยภาพรวมและรายข้อ มีระดับการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๖๖$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลางและมาก โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ มีการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูก ($\bar{X} = ๔.๐๐$) การเพาะปลูกทำตามขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนถึงความเชื่อและค่านิยม ที่ชุมชนยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ ($\bar{X} = ๓.๘๒$) รองลงมา คือ การเพาะปลูกมีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้งานในเกษตร ($\bar{X} = ๓.๗๒$) ตามลำดับส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ มีการเพาะปลูกใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่น เช่น คันไถ ครก กระเดื่อง ($\bar{X} = ๓.๔๘$)

ตารางที่ ๔.๗ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว โดยภาพรวมและรายข้อ

ข้อ ที่	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวเกษตรกร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ระดับการเปลี่ยนแปลง			
		\bar{X}	S.D.	แปลผล	อันดับที่
๑	รัฐบาลมีการแนะนำและให้ความรู้ในการเตรียมดิน ในการเพาะปลูก	๒.๑๐	๐.๕๘	น้อย	๖
๒	รัฐบาลมีการแนะนำและให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือก เมล็ดข้าวที่มีคุณภาพที่เหมาะสมกับดิน ฟ้า อากาศ	๒.๐๙	๐.๘๒	น้อย	๗
๓	รัฐบาลได้มีการเตือนภัยล่วงหน้าสำหรับเกษตรกร เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม	๒.๔๒	๐.๙๕	น้อย	๓

๔	รัฐบาลได้แนะนำในการใช้ปุ๋ยที่มีคุณภาพสำหรับเกษตรกร	๒.๓๕	๑.๐๕	น้อย	๔
๕	เมื่อประสบปัญหาภัยแล้งหรือน้ำท่วมรัฐบาลได้ให้ความช่วยเหลือ	๒.๑๐	๐.๙๖	น้อย	๕
๖	รัฐบาลได้มีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกร	๒.๖๒	๑.๐๑	ปานกลาง	๒
๗	รัฐบาลได้มีการส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม	๒.๖๒	๑.๒๐	ปานกลาง	๑
รวม		๒.๑๖	๑.๐๑	น้อย	-

จากตารางที่ ๔.๗ พบว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว โดยภาพรวมและรายข้อ มีระดับการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับน้อย ($\bar{X} = ๒.๑๖$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในปานกลางและน้อย โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ รัฐบาลได้มีการส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม ($\bar{X} = ๒.๖๒$) รัฐบาลได้มีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกร ($\bar{X} = ๒.๖๒$) รองลงมา คือ รัฐบาลได้มีการเตือนภัยล่วงหน้าสำหรับเกษตรกร เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม ($\bar{X} = ๒.๔๒$) ตามลำดับส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ รัฐบาลมีการแนะนำและให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือกเมล็ดข้าวที่มีคุณภาพที่เหมาะสมกับดิน ฟ้า อากาศ ($\bar{X} = ๒.๐๕$)

ตอนที่ ๓ ผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังตารางที่ ๔.๘-๔.๑๒

ตารางที่ ๔.๘ ผลการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านกระบวนการผลิต

ที่	ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ความถี่	ร้อยละ	อันดับที่
๑	ควรมีการปรับราคาข้าว	๑๐	๒๐.๐๐	๓
๒	ควรมีการปรับเศรษฐกิจการขายข้าวเพื่อแข่งขันในประเทศเวียดนาม	๕	๑๐.๐๐	๔
๓	เกษตรกรควรมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเพื่อผลผลิตที่เพิ่มขึ้น	๑๔	๒๗.๔๕	๒

๔	ควรมีการใช้เครื่องมือเกษตรที่ทันสมัยในการเก็บเกี่ยวข้าวเพื่อลดการใช้แรงงาน	๒๒	๔๓.๑๓	๑
	รวม	๕๑	๑๐๐.๐๐	-

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่า ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านกระบวนการผลิต โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ควรมีการใช้เครื่องมือเกษตรที่ทันสมัยในการเก็บเกี่ยวข้าวเพื่อลดการใช้แรงงาน (ร้อยละ ๔๓.๑๓) เกษตรกรควรมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเพื่อผลผลิตที่เพิ่มขึ้น (ร้อยละ ๒๗.๔๕) ควรมีการปรับราคาข้าว (ร้อยละ ๒๐.๐๐) และควรมีการปรับเศรษฐกิจการขายข้าวเพื่อแข่งขันในประเทศเวียดนาม (ร้อยละ ๑๐.๐๐)

ตารางที่ ๔.๙ ผลการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต

ที่	ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ความถี่	ร้อยละ	อันดับที่
๑	ควรมีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ปลอดสารเคมี	๖	๒๖.๐๐	๓
๒	เกษตรกรควรมีการจัดเมล็ดพันธุ์ข้าวใหม่ เพื่อสุขภาพของประชาชน	๘	๓๓.๓๓	๒
๓	ควรมีการรับซื้อข้าวโดยตรงจากพ่อค้าตลาดคนกลางหรือพ่อค้าที่ทำธุรกิจในการรับซื้อข้าว	๑๐	๔๑.๖๖	๑
	รวม	๒๔	๑๐๐.๐๐	-

จากตารางที่ ๔.๙ พบว่า ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ควรมีการรับซื้อข้าวโดยตรงจากพ่อค้าตลาดคนกลางหรือพ่อค้าที่ทำธุรกิจในการรับซื้อข้าว (ร้อยละ ๔๑.๖๖) เกษตรควรมีการจัดเมล็ดพันธุ์ข้าวใหม่ เพื่อสุขภาพของประชาชน (ร้อยละ ๓๓.๓๓) ควรมีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ปลอดสารเคมี (ร้อยละ ๒๖.๐๐)

ตารางที่ ๔.๑๐ ผลการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว

ที่	ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ความถี่	ร้อยละ	อันดับที่
๑	ควรมีการอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้	๘	๒๕.๐๐	๒
๒	ควรมีการอนุรักษ์พิธีกรรมสู่ขวัญข้าวที่ได้ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ	๒๔	๗๕.๐๐	๑
	รวม	๓๒	๑๐๐.๐๐	-

จากตารางที่ ๔.๑๐ พบว่า ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ควรมีการอนุรักษ์พิธีกรรมสู่ขวัญข้าวที่ได้ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ (ร้อยละ ๗๕.๐๐) ควรมีการอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้ (ร้อยละ ๒๕.๐๐)

ตารางที่ ๔.๑๑ ผลการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

ที่	ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ความถี่	ร้อยละ	อันดับที่
๑	การใช้เทคโนโลยีในกระบวนการปลูกข้าวก็เป็นสิ่งที่ดีแต่ควรต้องคำนึงถึงคุณภาพของดินและผลผลิตที่ตามมา	๑๘	๓๑.๕๘	๑
๒	การเปลี่ยนแปลงด้วยสาเหตุใดก็ตามสิ่งที่สำคัญต่อนี้ก็คือความปลอดภัยของผู้บริโภคเป็นสำคัญ	๑๔	๒๕.๕๖	๓

	ความเจริญทางเทคโนโลยีเข้ามาเกษตรกรต้องปรับ			
๓	กระบวนการผลิตให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะตลาดการค้าขาย	๑๖	๒๘.๐๘	๒
๔	การขนส่งควรมีการเปลี่ยนแปลงและสิ่งสำคัญคือ การคำนึงถึงต้นทุนการผลิต	๙	๑๕.๗๘	๔
	รวม	๕๗	๑๐๐.๐๐	-

จากตารางที่ ๔.๑๑ พบว่า ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ การใช้เทคโนโลยีในกระบวนการปลูกข้าวก็เป็นสิ่งที่ดีแต่ควรต้องคำนึงถึงคุณภาพของดินและผลผลิตที่ตามมา (ร้อยละ ๓๑.๕๘) ความเจริญทางเทคโนโลยีเข้ามาเกษตรกรต้องปรับกระบวนการผลิตให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะตลาดการค้าขาย (ร้อยละ ๒๘.๐๘) การเปลี่ยนแปลงด้วยสาเหตุใดก็ตามสิ่งที่สำคัญต้องนึกถึงความปลอดภัยของผู้บริโภคเป็นสิ่งสำคัญ (ร้อยละ ๒๔.๕๖) การขนส่งควรมีการเปลี่ยนแปลงและสิ่งสำคัญคือการคำนึงถึงต้นทุนการผลิต (ร้อยละ ๑๕.๗๘)

ตารางที่ ๔.๑๒ ผลการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว

ที่	ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ความถี่	ร้อยละ	อันดับที่
๑	เมื่อมีภัยแล้งรัฐบาลควรเข้ามาดูแลเกษตรกรให้มากกว่านี้เพราะที่ผ่านมารัฐบาลมีแต่นโยบายให้กับเกษตรกรส่วนภาคปฏิบัติจะมีการช่วยเหลือน้อย	๑๘	๒๔.๐๐	๓

๒	รัฐบาลควรจะมีนโยบายในการแก้ปัญหาภัยแล้งแบบ ยั่งยืนให้กับเกษตรกรเพาะที่ผ่านมาเป็นเพียงการแก้ไข ปัญหาในระยะสั้น	๒๐	๒๖.๖๖	๒
๓	รัฐบาลควรมีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกรทุกปี ซึ่งทำเป็นนโยบายแบบยั่งยืนและให้ราคาข้าวสูงขึ้น	๒๒	๓๐.๐๐	๑
๔	รัฐบาล เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ควรจะลงมา แนะนำให้ความรู้ในกระบวนการผลิตและพันธุ์ข้าวที่มี คุณภาพที่ให้ผลผลิตมากและทนต่อสภาพดินฟ้า อากาศ	๑๕	๒๐.๐๐	๔
รวม		๗๕	๑๐๐.๐๐	-

จากตารางที่ ๔.๑๒ พบว่า ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ รัฐบาลควรมีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกรทุกปีซึ่งทำเป็นนโยบายแบบยั่งยืนและให้ราคาข้าวสูงขึ้น (ร้อยละ ๓๐.๐๐) รัฐบาลควรมีนโยบายในการแก้ปัญหาภัยแล้งแบบยั่งยืนให้กับเกษตรกรเพาะที่ผ่านมาเป็นเพียงการแก้ไขปัญหาในระยะสั้น (ร้อยละ ๒๖.๖๖) เมื่อมีภัยแล้งรัฐบาลควรเข้ามาดูแลเกษตรกรให้มากกว่านี้เพราะที่ผ่านมา รัฐบาลมีแต่่นโยบายให้กับเกษตรกรส่วนภาคปฏิบัติจะมีการช่วยเหลือน้อย (ร้อยละ ๒๔.๐๐) และ รัฐบาล เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ควรจะลงมาแนะนำให้ความรู้ในกระบวนการผลิตและพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพที่ให้ผลผลิตมากและทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ (ร้อยละ ๓๐.๐๐)

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

๔.๑ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๑.๑ ด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวต่อกระบวนการผลิต

๑) การเตรียมดิน

การไถเตรียมดินมีวัตถุประสงค์ เพื่อกำจัดวัชพืช และทำให้ดินมีสภาพเหมาะแก่การปลูกข้าวตั้งที่นายลับ บุตรแสง^๑ ได้กล่าวว่า “การเตรียมดินต้องมีการไถกลบหน้าดินก่อนการ

^๑ สัมภาษณ์ นายลับ บุตรแสง, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

เพาะปลูกข้าว” ทางด้าน นางอารีรัตน์ ประสงค์ิโย^๒ ได้กล่าวว่า “ในการเตรียมดินก่อนการเพาะปลูกข้าวถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการปลูกข้าวและสิ่งที่จะกระทำประการแรกคือการไถพรวนดินเพื่อให้วัชพืชตาย” ส่วนนายคำผาย ซาบุดชิน^๓ ได้กล่าวว่า “ก่อนการปลูกข้าวต้องไถกลบหน้าดิน ๓ รอบ หลังจากนั้นใส่ปุ๋ยชีวภาพเพื่อบำรุงดิน” ส่วนนายประจักษ์ จอมทอง^๔ “การเตรียมดิน คือ การไถกลบต่อซังเก่าเพื่อให้เป็นปุ๋ยบำรุงดินซึ่งการไถกลบวัชพืชจะส่งผลต่อการปลูกข้าวอย่างมาก จากการสังเกตถ้าปีใดได้ไถกลบวัชพืชก่อนปีนั้นข้าวจะงามเพราะข้าวได้ปุ๋ยจากพืชที่เน่าเปื่อยจากการไถกลบ” นายนิยม โคนแปร^๕ “การเตรียมต้องไถกลบ ๒ ครั้งเพื่อให้ดินละเอียด” นายเสน่ห์ ชัยประเสริฐ^๖ “การเตรียมดินปลูกข้าวต้องไถกลบดินล่วงหน้าก่อนหนึ่งเดือนเพื่อให้หญ้าเน่ากลายเป็นปุ๋ย ก่อนปลูกข้าวก็จะมีไถอีกครั้งหนึ่ง” นางนวลใน ขามธาตุ^๗ “การเตรียมดินสิ่งแรกคือ การไถกลบต่อซังข้าว การตากดิน หว่านปุ๋ยชีวภาพที่ทำขึ้นเองจากมูลสัตว์กับใบไม้หมักรวมกันผสมกับน้ำหมัก” นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์^๘ “การเตรียมดินต้องหว่านปุ๋ยหมักชีวภาพก่อนหลังจากนั้นจึงไถกลบหน้าดินและตากดิน” ดังนั้นเกษตรกรมีความคิดเห็นที่ตรงกันโดยการไถกลบวัชพืชและทำให้ดินมีสภาพเหมาะแก่การปลูกข้าว การไถครั้งแรกพลิกดินขึ้นมาแล้วเว้นช่วงให้เมล็ดข้าว แล้วไถครั้งที่ ๒ หรือไถแปรฝังกลบต้นวัชพืชลงในดิน จะช่วยลดปริมาณวัชพืชได้ ช่วงเวลาระหว่างไถครั้งแรกกับครั้งที่ ๒ ขึ้นอยู่กับปัจจัยในการงอกของเมล็ดข้าวโดยเฉพาะความชื้น ถ้ามีความชื้นพอเหมาะจะทำให้งอกได้ดีและใช้เวลาไม่นาน แต่ถ้าดินแห้งอาจจะต้องใช้เวลานานมากขึ้น หลังจากไถแล้วมีการคราดเอาเศษส่วนวัชพืชออกจากแปลงนาและทำให้ดินละเอียดขึ้น

๒) การเตรียมเครื่องมือทำนา

^๒ สัมภาษณ์ นางอารีรัตน์ ประสงค์ิโย, ผู้ชำนาญการ อาชีพเกษตรกร จังหวัดมหาสารคาม, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

^๓ สัมภาษณ์ นายคำผาย ซาบุดชิน, ผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^๔ สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^๕ สัมภาษณ์ นายนิยม โคนแปร, ผู้เชี่ยวชาญ อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^๖ สัมภาษณ์ นายเสน่ห์ ชัยประเสริฐ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๔ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^๗ สัมภาษณ์ นางนวลใน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

^๘ สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

การเตรียมเครื่องมือทำนามีแบบดั้งเดิมจะมีลักษณะคล้ายกันในแทบทุกภาค โดยจะแตกต่างกันบ้างในวัสดุที่ทำจากท้องถิ่น และมีลักษณะเฉพาะที่นิยมใช้แต่ละภูมิภาค เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ เครื่องมือพื้นบ้าน เช่น คันไถ คราด จอบ และเครื่องมือแบบสมัยใหม่ เช่น รถไถ ดังที่นางอารีรัตน์ ประสงค์ติโย^๙ ได้กล่าวว่า “ในการจัดเตรียมอุปกรณ์ในการทำนาสิ่งสำคัญคือ รถไถที่สามารถไถนาได้รวดเร็ว” ทางด้าน นายลับ บุตรแสง “ก็ใช้รถไถเช่นเดียวกัน” ส่วนนายคำผาย ซาบุดชิน “ใช้รถไถดินตามในการเตรียมดินก่อนการเพาะปลูก” นายประจักษ์ จอมทอง^{๑๐} “การเตรียมเครื่องมือก่อนทำนาต้องตรวจสอบสภาพอุปกรณ์ไม่ว่าจะเป็นรถ หรือ อุปกรณ์ต่างๆ เช่น คราด จอบ ที่ใช้ในการเกษตรพร้อมใช้งานหรือไม่” นายนิยม โคนแปร^{๑๑} “การเตรียมเครื่องมือคือเตรียมรถ เตรียมจอบและเตรียมเกี่ยว” นางนวลใน ขามธาตุ^{๑๒} “เครื่องมือในการเพาะปลูกก็มี ไถ จอบ เครื่องสูบน้ำ รถไถนา”

๓) การเตรียมคัดเมล็ดพันธุ์ข้าว

การคัดเมล็ดพันธุ์เพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์ที่มีความงอกสูง ซึ่งจะต้องเป็นเมล็ดที่สมบูรณ์ มีน้ำหนักของเมล็ดที่เรียกว่าข้าวเต็มเมล็ด นำเมล็ดข้าวที่คัดแล้วไปแช่น้ำสะอาดพร้อมที่จะนำไปหว่านลงในแปลงที่เตรียมไว้ดังที่นางอารีรัตน์ ประสงค์ติโย ได้กล่าวว่า “การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวโดยเลือกเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์ไว้” ซึ่งนายลับ บุตรแสง กล่าวว่า “การคัดเมล็ดพันธุ์ข้าวจะแยกประเภทข้าว” ส่วนนายคำผาย ซาบุดชิน ได้กล่าวว่า “การปลูกข้าวต้องแยกประเภทของข้าว เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว และเลือกเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์” ส่วนนายประจักษ์ จอมทอง^{๑๓} “เลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวแช่น้ำเป็นเวลา ๓ วัน หลังจากนั้นนำขึ้นจากน้ำเพื่อเตรียมหว่าน” นายนิยม โคนแปร^{๑๔} “การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวที่สมบูรณ์” นางนวลใน ขามธาตุ^{๑๕} “คัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ดีจากนั้นเอาข้าวมาแช่น้ำ ๑-๒

^๙ สัมภาษณ์ นางอารีรัตน์ ประสงค์ติโย, ผู้ชำนาญการ อาชีพเกษตรกร จังหวัดมหาสารคาม, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายนิยม โคนแปร, ผู้เชี่ยวชาญ อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นางนวลใน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายนิยม โคนแปร, ผู้เชี่ยวชาญ อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๑๕} สัมภาษณ์ นางนวลใน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

วัน นำข้าวขึ้นจากน้ำตากแดดโดยไม่แคะถู” นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์^{๑๖} “คัดสรรเมล็ดพันธุ์ข้าวที่สมบูรณ์มาแช่น้ำ เมื่อข้างงอกก็นำมาหว่าน”

๔) การเพาะปลูก

นางอารีรัตน์ ประสงค์ิโย ได้กล่าวว่า “การปลูกข้าวสิ่งแรกคือ การไถ การหว่าน ใส่ปุ๋ย และการเก็บเกี่ยว” ส่วนนายคำผาย ชาบุตชิน “หลังจากเตรียมดินเสร็จ คือหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เตรียมไว้” ส่วนนายประจักษ์ จอมทอง^{๑๗} “การเพาะปลูกข้าวต้องใช้ปุ๋ยรองพื้นก่อนหว่านหรือปักดำนา” นายนิยม โคนแปร^{๑๘} “การเตรียมดินเสร็จจากนั้นการเพาะปลูกต้องไถกลบดิน ๒ ครั้ง จึงนำเมล็ดพันธุ์ข้าวมาหว่าน” นางนวลใน ขามธาตุ^{๑๙} “นำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เตรียมไว้มาแช่น้ำเมื่อข้างงอกก็เตรียมปรับดินกับน้ำให้เสมอกันแล้วนำข้าวลงหว่าน” นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์^{๒๐} “การเพาะปลูกต้องเตรียม ๑) นำน้ำเข้าในนา ๒) ปรับดินให้เสมอกัน และ ๓) นำข้าวที่งอกแล้วมาหว่าน” นอกจากนี้ยังเป็นการปรับระดับพื้นที่ให้เรียบสม่ำเสมอ ถ้าเป็นนาหว่านน้ำตามและนาดำ ต้องทำเป็นขั้นตอนสุดท้าย เพื่อให้ดินเล่ง่ายต่อปักดำ และเหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของเมล็ดข้าวได้ดี

๕) การบำรุงและดูแลต้นข้าว

นางอารีรัตน์ ประสงค์ิโย “ได้กล่าวว่า การปลูกข้าวแต่ละครั้งต้องใช้วิธีการฉีดยาฆ่าแมลง และวัชพืช และใส่ปุ๋ยเคมีเพื่อให้ข้าวเจริญงอกงามดี” นายคำผาย ชาบุตชิน “การบำรุงดินและต้นข้าวตนจะใส่ปุ๋ยชีวภาพ” ส่วนนายประจักษ์ จอมทอง^{๒๑} “การดูแลต้นข้าวต้องมันตรวจสอบแต่ละแปลงว่ามีวัชพืชหรือแมลงมากินต้นข้าวหรือทำลายต้นข้าวหรือไม่” นายนิยม โคนแปร^{๒๒} “การใส่ปุ๋ยบำรุงข้าว ๑ ครั้ง และการกำจัดวัชพืช” นางนวลใน ขามธาตุ^{๒๓} “การดูแลต้นข้าวหลังจากปลูกข้าว

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายนิยม โคนแปร, ผู้เชี่ยวชาญ อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นางนวลใน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

^{๒๐} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายนิยม โคนแปร, ผู้เชี่ยวชาญ อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นางนวลใน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

เสร็จผ่านไป ๑ อาทิตย์ฉีดยาฆ่าวัชพืช และใส่ปุ๋ยเคมี” นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์^{๒๔} “การใส่ปุ๋ยบำรุงต้นข้าวและฉีดยาคุมหญ้า”

๖) การเก็บเกี่ยวและนวดข้าว

นางอารีรัตน์ ประสงค์ติโย ได้กล่าวว่า “การเก็บเกี่ยวกับใช้รถในการเก็บเกี่ยวเนื่องจากสะดวกและทดแทนการใช้แรงงานคน” ส่วนนายคำผาย ซาบุตรชิน ได้กล่าว “การเก็บข้าวต้นจะใช้รถเกี่ยวข้าวแทนแรงงานคน” ส่วนนายประจักษ์ จอมทอง^{๒๕} “ใช้วิธีดั้งเดิมโดยนำข้าวมาตากแดด ๓ วัน แล้วมัดรวมกันหลังจากนั้นก็นวดด้วยไม้ตีข้าว” นายนิยม โคกแปร^{๒๖} “การเกี่ยวข้าวใช้วิธีแบบดั้งเดิมโดยใช้แรงงานคนแทนการใช้รถเกี่ยวข้าว” นางนวลใน ขามธาตุ^{๒๗} “การเก็บเกี่ยวข้าวจะเก็บช่วงเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม จะใช้รถในการเก็บเกี่ยว” นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์^{๒๘} “การเก็บเกี่ยวช่วงเดือนพฤศจิกายนโดยใช้รถเกี่ยวหรือใช้แรงงานคน”

สรุปได้ว่า ด้านกระบวนการผลิต สิ่งสำคัญคือ ๑) การเตรียมดิน เป็นการไถเตรียมดิน เพื่อกำจัดวัชพืช โดยการไถแปรฝังกลบต้นวัชพืชลงในดิน ช่วงเวลาระหว่างไถครั้งแรกกับครั้งที่ ๒ ขึ้นอยู่กับปัจจัยในการงอกของเมล็ดข้าวโดยเฉพาะความชื้น ถ้ามีความชื้นพอเหมาะจะทำให้งอกได้ดี ๒) การเตรียมเครื่องมือทำนา เช่น คันไถ คราด จอบและเครื่องมือแบบสมัยใหม่ เช่น รถไถ ๓) การเตรียมคัดเมล็ดพันธุ์ข้าว เพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์ที่มีความงอกสูง ซึ่งจะต้องเป็นเมล็ดที่สมบูรณ์ มีน้ำหนักของเมล็ดดีที่เรียกว่าข้าวเต็มเมล็ด ๔) การเพาะปลูก ๕) การบำรุงและดูแลต้นข้าว ๖) การเก็บเกี่ยวและนวดข้าว

๔.๑.๒ ด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในการแลกเปลี่ยนผลผลิต

๑) ระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตในท้องถิ่นและการตลาด เช่น การซื้อขายข้าว

นางอารีรัตน์ ประสงค์ติโย ได้กล่าวว่า “การแลกเปลี่ยนผลผลิตจะนำข้าวไปขายให้กับพ่อค้าคนกลางในตลาด” เช่นเดียวกับนายลับ บุตรแสง “การนำข้าวไปขายต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง” ซึ่งนายคำผาย ซาบุตรชิน “ก็นำผลผลิตไปขายให้กับพ่อค้าคนกลาง” นางนวลใน ขามธาตุ^{๒๙} “ผลผลิต

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๒๖} สัมภาษณ์ นายนิยม โคกแปร, ผู้เชี่ยวชาญ อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นางนวลใน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นางนวลใน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

ที่ได้จะนำไปขายที่สหกรณ์การเกษตร หรือโรงสีข้าวประจำอำเภอ” นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์^{๓๐} “การรวมกลุ่มกันของเกษตรกรเพื่อต่อรองราคาข้าวให้ได้ราคาตามเป้าหมาย”

๒) วัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยนผลผลิต

นางอารีรัตน์ ประสงค์โย ได้กล่าวว่า “การแลกเปลี่ยนผลผลิตโดยนำข้าวไปขายแลกเปลี่ยนรายได้และเพื่อไปใช้หนี้สหกรณ์เพื่อการเกษตรและเก็บไว้ใช้ยามจำเป็น” ส่วนนายลับ บุตรแสง กล่าวว่า “นำเงินไปใช้หนี้จากการลงทุนทำการเกษตร” ส่วนนายประจักษ์ จอมทอง^{๓๑} “การแลกเปลี่ยนผลผลิตต้องการเมล็ดข้าวพันธุ์ที่มีคุณภาพเหมาะกับการเพาะปลูก” นางนวลใน ขามธาตุ^{๓๒} “การแลกเปลี่ยนผลผลิตเอาข้าวไปขายเป็นรายได้ให้ครอบครัวเพื่อซื้ออุปกรณ์ในการทำนา เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าวัชพืช” นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์^{๓๓} “เพื่อต้องการเปลี่ยนผลผลิตเป็นรายได้มาเลี้ยงครอบครัวและลงทุนทำการเกษตร”

สรุปได้ว่า ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตในท้องถิ่นและการตลาด เช่น การซื้อขายข้าว โดยการนำข้าวไปขายให้กับพ่อค้าคนกลางในตลาดวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยนผลผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นกำไรเป็นการวัดมูลค่าของการแลกเปลี่ยน

๔.๑.๓ ด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว

๑) พิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก เพื่อบวงสรวง บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษ

มีวัตถุประสงค์เพื่อบวงสรวง บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษให้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สิน ให้มีความสุขสวัสดิมงคล มีความอุดมสมบูรณ์ ดังที่นางอารีรัตน์ ประสงค์โย ได้กล่าวว่า “พิธีกรรมก่อนการปลูกข้าวจะบอกกล่าวผีตาแฮกตามทุ่งนาเพื่อขอพรให้ดูแลต้นข้าวได้เจริญงอกงามและได้ผลผลิตมากในปีนั้น” ทางด้านนายลับ บุตรแสง ได้กล่าว “ความเชื่อในเรื่องพิธีกรรมจะทำพิธีเลี้ยงบ้าน ก่อนการเก็บเกี่ยว” ส่วนนายคำผาย ชาบุตชิน “พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวที่หมู่บ้านจะทำพิธีเลี้ยงบ้าน แห่น้ำ และทำบุญข้าวจีในปีนั้น” ส่วนนายประจักษ์ จอมทอง^{๓๔} “ก่อนการเพาะปลูกต้องมีการบวงสรวงหลักบ้านเรียกว่า ปู่ตา เพื่อบูชาสิ่งศักดิ์ และเสี่ยงทายขอฝนและมีพิธี

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๓๒} สัมภาษณ์ นางนวลใน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

^{๓๓} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

บวงสรวงผีตาแฮก”นางนวลใน ขามธาตุ^{๓๕} “การไหว้แม่โพสพเพื่อให้รักษาน้ำข้าว การเลี้ยงผีตาแฮก การสู่ขวัญข้าว เพื่อให้ข้าวได้ผลผลิตมาก ซึ่งเป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมา”นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์^{๓๖} “การเลี้ยงผีตาแฮกโดยการเตรียมดอกไม้ พลุ ไปกราบสิ่งศักดิ์สิทธิ์”

๒) พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษาเพื่อให้ข้าวเจริญงอกงาม เช่น พิธีรับขวัญแม่โพสพ

นางอารีรัตน์ ประสงค์โย ได้กล่าวว่า “การบำรุงรักษาข้าวจะบอกกล่าวแม่โพสพเพื่อไม่ให้ข้าวเกิดโรค ให้ข้าวอุดมสมบูรณ์” ส่วนนายประจักษ์ จอมทอง^{๓๗} “มีการทำพิธีทำบุญสู่ขวัญข้าวในเดือนสาม โดยนำข้าวมารวมกันที่ศาลากลางหมู่บ้านและมีพระสงฆ์มาเจริญพุทธมนตร์” นางนวลใน ขามธาตุ^{๓๘} “มีการทำบุญข้าวสาก ซึ่งเป็นประเพณีของภาคอีสานที่นำข้าวเหนียว ปลาย่าง ทำเป็นห่อแล้วนำไปทำบุญที่วัด หลังจากนั้นก็นำเอาห่อข้าวไปถวายให้เจ้าแม่โพสพที่ทุ่งนา” นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์^{๓๙} “มีการทำบุญข้าวสาก บุญประดับดิน โดยนำเอาปลาย่าง ผลไม้ต่างๆ มาใส่ในกระถางนำไปวัดเสร็จพิธีนำมาบูชาแม่โพสพที่ศาลทุ่งนา”

๓) พิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก เช่น พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ

นางอารีรัตน์ ประสงค์โย ได้กล่าวว่า “ในการเก็บเกี่ยวข้าวจะไปเรียกขวัญข้าวอยู่กลางทุ่งนาให้มาอยู่ในยุ้งฉางแล้วนำไปไว้ที่วัดเพื่อทำบุญ จากนั้นนำเอาข้าวที่ทำบุญเสร็จไปบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทุ่งนาอีกครั้ง” ส่วนนายประจักษ์ จอมทอง^{๔๐} “มีการทำพิธีและเลี้ยงพระแม่โพสพที่ดูแลรักษาข้าวในนาให้อุดมสมบูรณ์” นางนวลใน ขามธาตุ^{๔๑} “การทำบุญกุ่มข้าวใหญ่ที่ชาวบ้านนำข้าวมา

^{๓๕} สัมภาษณ์ นางนวลใน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๓๗} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๓๘} สัมภาษณ์ นางนวลใน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

^{๓๙} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๔๐} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๔๑} สัมภาษณ์ นางนวลใน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

ร่วมกันเป็นข้าวกองใหญ่ แล้วนำเครื่องมือในการตีข้าวตั้งแต่สมัยก่อนมาประกอบพิธีสู่ขวัญข้าว” นาย กิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์^{๔๒} “การทำบุญกุ่มข้าวใหญ่โดยนำข้าวมารวมกันเป็นกองใหญ่”

สรุปได้ว่า ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว มีพิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก เพื่อ บวงสรวง บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษให้คุ้มครองป้องกันภัยอันตราย ให้มีความสวัสดิมงคล มีความ อุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษาเพื่อให้ข้าวเจริญงอกงาม เช่น พิธีรับขวัญแม่โพสพ และ พิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก เช่น พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยว ข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ เป็นต้น

๔.๒ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๒.๑ ด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

นางอารีรัตน์ ประสงค์โย ได้กล่าวว่า “เมื่อเศรษฐกิจไม่ดีส่งผลต่อผลผลิตทำให้ราคาข้าว ที่ต่ำ” ส่วนนายประจักษ์ จอมทอง^{๔๓} “ราคาผลผลิตตกต่ำ และต้นทุนในการเพาะปลูกสูง” นายเสน่ห์ ชัยประเสริฐ^{๔๔} “ราคาผลผลิตตกต่ำ” นางนวลใน ขามธาตุ^{๔๕} “ทำให้สินค้าในการเกษตรตกต่ำรายได้ ไม่เพียงพอ”นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์^{๔๖} “มีผลกระทบในราคาข้าวที่ตกต่ำ และสินค้าในการเกษตร อื่นๆ มีราคาที่สูง” นางสาวสุรีพร บุญหล้า^{๔๗} “มีผลกระทบทางด้านเกษตรเป็นอย่างมาก เนื่องจากชาวนาถูกเอารัดเอาเปรียบ ราคาปุ๋ยและยาฆ่าวัชพืชมีราคาที่สูง แต่ราคาผลผลิตทาง การเกษตรตกต่ำ”

๔.๒.๒ ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี

^{๔๒} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๔๓} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายเสน่ห์ ชัยประเสริฐ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๔ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๔๕} สัมภาษณ์ นางนวลใน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

^{๔๖} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๔๗} สัมภาษณ์ นางสาวสุรีพร บุญหล้า, พนักงานราชการ อาชีพรับราชการ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

นางอารีรัตน์ ประสงค์ิโย ได้กล่าวว่า “เมื่อมีเทคโนโลยีเข้ามา เช่น รถเกี่ยวข้าว รถปลูกข้าวทำให้เกษตรกรสะดวกสบาย” ส่วนนายประจักษ์ จอมทอง^{๔๘} “มีการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาในการเกษตรช่วยให้สะดวกและทำให้นวัตกรรมเก่าๆ จางหายไปไม่มีการรักษาประเพณีแบบดั้งเดิม” นางนวลโน ขามธาตุ^{๔๙} “ทำให้สะดวกต่อการทำเกษตร”

๔.๒.๓ ด้านการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม

นายประจักษ์ จอมทอง^{๕๐} ได้กล่าวว่า “วัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวขาดวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว ซึ่งเกษตรกรหันมาใช้รถเกี่ยวข้าวทดแทนแรงงานคน” นายนิยม โคนแปร^{๕๑} “เมื่อมีเทคโนโลยีใหม่เข้ามาทำให้วัฒนธรรมเก่าๆ จางหาย” ส่วนนางเดือน จอมทอง^{๕๒} “สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมคือการนำเทคโนโลยีสมัยเข้ามาทำให้วัฒนธรรมเก่าๆ ไปหาย เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว”

สรุปได้ว่า สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูก ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี ด้านการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมคือการนำเทคโนโลยีสมัยเข้ามาทำให้วัฒนธรรมเก่าๆ หายไป

๔.๓ ความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๓.๑ องค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐได้มีการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว ด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวต่อกระบวนการผลิต

^{๔๘} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๔๙} สัมภาษณ์ นางนวลโน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

^{๕๐} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๕๑} สัมภาษณ์ นายนิยม โคนแปร, ผู้เชี่ยวชาญ อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๕๒} สัมภาษณ์ นางเดือน จอมทอง, หัวหน้ากลุ่มสตรี อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

นางอารีรัตน์ ประสงค์ติโย ได้กล่าวว่า “องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้แนะนำให้ใช้ปุ๋ยหมักจากมูลสัตว์ วัสดุพืชต่างๆ บำรุงดินก่อนการเพาะปลูกเพื่อลดค่าใช้จ่ายและลดการใช้สารเคมี” ทางด้านนายคำผาย ชาบุดชิน ได้กล่าวว่า “องค์การส่วนท้องถิ่นจะจัดอบรมและให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้สารเคมีในการทำการเกษตร” นายประจักษ์ จอมทอง^{๕๓} “มีการสนับสนุนให้แต่ละชุมชนรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีในการเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยว” นายนิยม โคกแปร^{๕๔} “มีการอบรมให้ความรู้เกษตรกรเกี่ยวกับการทำการเกษตร” นางนวลใน ขามธาตุ^{๕๕} “การให้คำแนะนำในการทำปุ๋ยชีวภาพแทนการใช้ปุ๋ยเคมี”

๔.๓.๒ องค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐได้มีการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว ด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในการแลกเปลี่ยนผลผลิตในรูปแบบใด

นางอารีรัตน์ ประสงค์ติโย ได้กล่าวว่า “องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้แนะนำให้นำข้าวไปจำหน่ายตามนโยบายของรัฐ” ทางด้านนายคำผาย ชาบุดชิน “นำผลผลิตไปขายกับพ่อค้าคนกลาง” นายประจักษ์ จอมทอง^{๕๖} “มีการจัดตั้งกลุ่มปลูกข้าวขึ้นภายในชุมชนเพื่อตั้งเป็นศูนย์ข้าวพันธุ์ดี” นายนิยม โคกแปร^{๕๗} “มีการจัดตั้งกลุ่มปลูกข้าวในชุมชน” นางเดือน จอมทอง^{๕๘} “องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้จัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตร” ส่วนนายเสน่ห์ ชัยประเสริฐ^{๕๙} “มีการจัดตั้งกลุ่มข้าวในชุมชน” นางนวลใน ขามธาตุ^{๖๐} “แนะนำให้ทำการเกษตรจากการทำนาที่ไม่ได้ผลผลิตมากหันมา

^{๕๓} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๕๔} สัมภาษณ์ นายนิยม โคกแปร, ผู้เชี่ยวชาญ อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๕๕} สัมภาษณ์ นางนวลใน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

^{๕๖} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๕๗} สัมภาษณ์ นายนิยม โคกแปร, ผู้เชี่ยวชาญ อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๕๘} สัมภาษณ์ นางเดือน จอมทอง, หัวหน้ากลุ่มสตรี อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๕๙} สัมภาษณ์ นายเสน่ห์ ชัยประเสริฐ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๔ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๖๐} สัมภาษณ์ นางนวลใน ขามธาตุ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๙ เดือน สิงหาคม ๒๕๕๘.

ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกอ้อย แทนการปลูกข้าว” นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์^{๖๑} “องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นแนะนำให้เกษตรกรหันไปปลูกมันสำปะหลัง ปลูกอ้อย เนื่องจากมีผลผลิตมากกว่าข้าว”

๔.๓.๓ องค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐได้มีการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว ด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวมีอะไรบ้าง

นางอารีรัตน์ ประสงค์โย ได้กล่าวว่า “องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้ส่งเสริมให้เกษตรกรและประชาชนมีการทำบุญข้าวจี๊ปีละ ๑ ครั้ง” ทางด้านนายคำผาย ซาบุดชิน “องค์การส่วนท้องถิ่นจัดประเพณีบุญคุณลานเพื่อนิกถึงบุญคุณของข้าวในแต่ละปี” นายประจักษ์ จอมทอง^{๖๒} “มีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีแบบดั้งเดิมไว้และถือปฏิบัติกันมา” นายนิยม โคนแปร^{๖๓} “ทำพิธีบุญคุณลาน” นางเตือน จอมทอง^{๖๔} “องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้จัดพิธีรับขวัญข้าวประจำอำเภอทุกปี” นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์^{๖๕} “องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นให้จัดทำบุญคุณลาน บุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสาก”

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านกระบวนการผลิตการแนะนำและให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือกเมล็ดข้าวที่มีคุณภาพที่เหมาะสมกับดิน แนะนำให้ใช้ปุ๋ยหมักจากมูลสัตว์ วัชพืชต่างๆ บำรุงดินก่อนการเพาะปลูกเพื่อลดค่าใช้จ่ายและลดการใช้สารเคมี ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิตมีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกร นำผลผลิตไปขายกับพ่อค้าคนกลาง มีการจัดตั้งกลุ่มข้าวในชุมชนด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้ส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิมเพื่อให้เกษตรกรและประชาชนมีการทำบุญคุณลาน บุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสากทุกปี สามารถสรุปเป็นภาพประกอบได้ดังนี้

^{๖๑} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

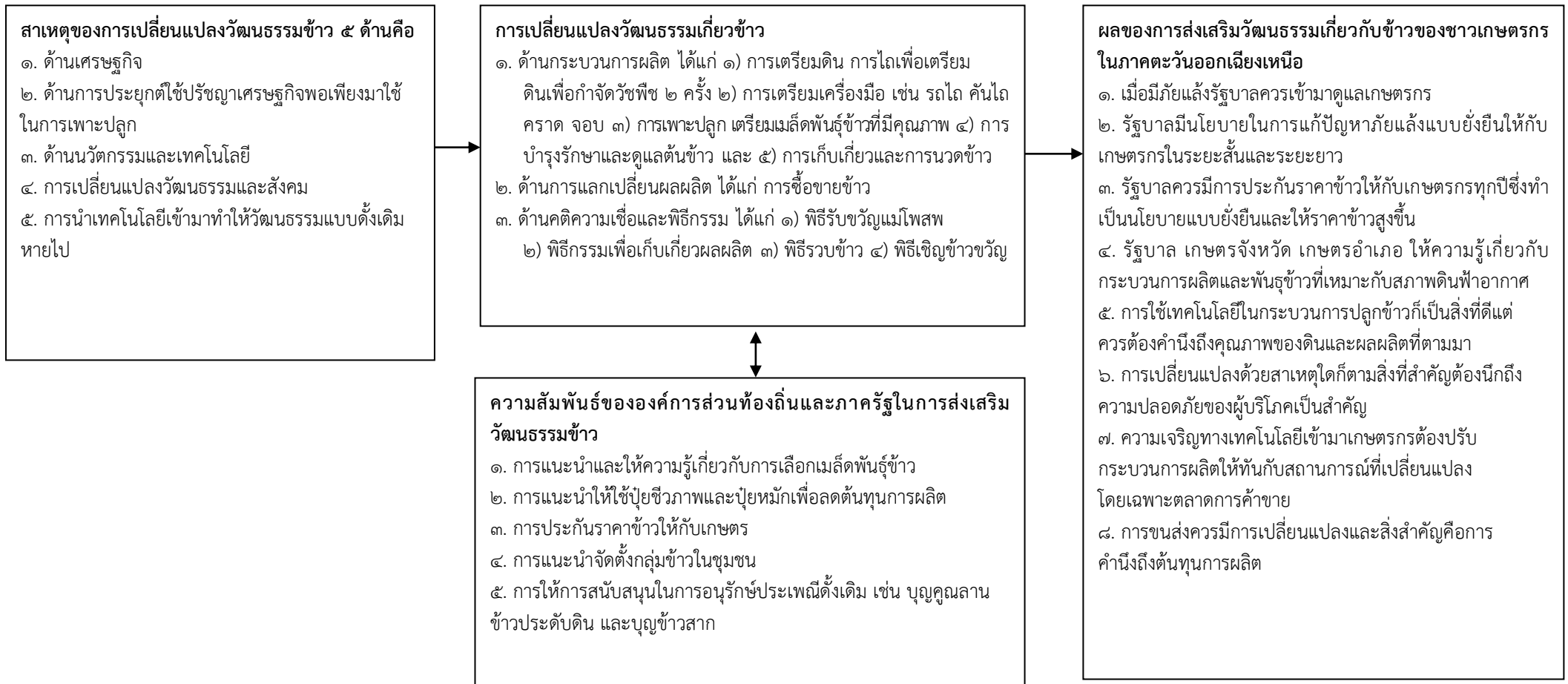
^{๖๒} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ จอมทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๖๓} สัมภาษณ์ นายนิยม โคนแปร, ผู้เชี่ยวชาญ อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๖๔} สัมภาษณ์ นางเตือน จอมทอง, หัวหน้ากลุ่มสตรี อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

^{๖๕} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ เดือน กันยายน ๒๕๕๘.

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาพประกอบที่ ๔.๑ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คอ ๑) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๒) เพื่อศึกษาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๓) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Method) โดยการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพและวิจัยเชิงปริมาณ เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้สรุปผล ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยเชิงปริมาณ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นสำคัญดังนี้

๑. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวม มีระดับการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากและน้อย โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ด้านกระบวนการผลิต ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต และด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว พบว่า

๑.๑ ด้านกระบวนการผลิต โดยภาพรวม มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลางและมาก โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ มีการเตรียมดินก่อนฤดูการเพาะปลูกข้าว มีการวิเคราะห์และคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีความทนทานและเหมาะสมกับสภาพอากาศ รองลงมา คือ มีการใช้เครื่องมือที่ทันสมัยในการเตรียมดิน เช่น รถไถ ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การปลูกข้าวใช้วัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น มีการลงแขกดำนา งดข้าว (ตีข้าว)

๑.๒ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต โดยภาพรวม มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลางและมาก โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ มีการวิเคราะห์มูลค่าในการซื้อขายในแต่ละปี เช่น กำไร การลงทุน มี

การแลกเปลี่ยนผลผลิตจากพ่อค้ารับซื้อข้าว คิดถึงความยุติธรรมเป็นสำคัญ รองลงมา คือ การซื้อขายใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัยในการขังดวงผลผลิต ตามลำดับ ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ มีการรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์หรือธนาคารข้าวประจำหมู่บ้าน

๑.๓ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว โดยภาพรวม มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ มีพิธีบุญกลางบ้านเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่พระภูมิเจ้าที่เพื่อเป็นการทำมาหากินได้ผลดี มีความอุดมสมบูรณ์ ข้าวถือว่าเป็นสิ่งสูงไม่ควรกินแบบทิ้งๆ ขว้างๆ หรือเหยียบย่ำ รองลงมา คือ ข้าวเป็นสิ่งที่มิบุญคุณต่อมนุษย์ เราควรแสดงความกตัญญูต่อข้าว ตามลำดับส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การประกอบพิธีกรรมในการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มาก เช่น พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ

๑.๔ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง โดยภาพรวม มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลางและมาก โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ มีการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูก การเพาะปลูกทำตามขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนจนถึงความเชื่อและค่านิยม ที่ชุมชนยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ รองลงมา คือ การเพาะปลูกมีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้ในงานในเกษตร ตามลำดับส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ มีการเพาะปลูกใช้วัตถุเคมีที่มีในท้องถิ่น เช่น คันไถครกกระเดื่อง

๑.๕ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว โดยภาพรวม มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในปานกลางและน้อย โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ รัฐบาลได้มีการส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม รัฐบาลได้มีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกร รองลงมา คือ รัฐบาลได้มีการเตือนภัยล่วงหน้าสำหรับเกษตรกร เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม ตามลำดับส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ รัฐบาลมีการแนะนำและให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือกเมล็ดข้าวที่มีคุณภาพที่เหมาะสมกับดิน ฟ้า อากาศ

๒. ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือปรากฏดังนี้

๒.๑ ด้านกระบวนการผลิต ควรมีการใช้เครื่องมือการเกษตรที่ทันสมัยในการเก็บเกี่ยวข้าวเพื่อลดการใช้แรงงาน เกษตรกรควรมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเพื่อผลผลิตที่เพิ่มขึ้น ควรมีการปรับราคาข้าว และควรมีการปรับเศรษฐกิจการขายข้าวเพื่อแข่งขันในประเทศเวียดนาม

๒.๒ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ควรมีการรับซื้อข้าวโดยตรงจากพ่อค้าตลาดคนกลางหรือพ่อค้าที่ทำธุรกิจในการรับซื้อข้าว เกษตรกรควรมีการจัดเมล็ดพันธุ์ข้าวใหม่ เพื่อสุขภาพของประชาชน ควรมีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ปลอดสารเคมี

๒.๓ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ควรมีการอนุรักษ์พิธีกรรมสู่ขวัญข้าวที่ได้ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ ควรมีการอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้

๒.๔ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง การใช้เทคโนโลยีในกระบวนการปลูกข้าวก็เป็นสิ่งที่ดีแต่ควรต้องคำนึงถึงคุณภาพของดินและผลผลิตที่ตามมา ความเจริญทางเทคโนโลยีเข้ามาเกษตรกรต้องปรับกระบวนการผลิตให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะตลาดการค้าขาย การเปลี่ยนแปลงด้วยสาเหตุใดก็ตามสิ่งที่สำคัญต้องนึกถึงความปลอดภัยของผู้บริโภคเป็นสิ่งสำคัญ การขนส่งควรมีการเปลี่ยนแปลงและสิ่งสำคัญคือการคำนึงถึงต้นทุนการผลิต

๒.๕ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย รัฐบาลควรมีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกรทุกปีซึ่งทำเป็นนโยบายแบบยั่งยืนและให้ราคาข้าวสูงขึ้น รัฐบาลควรมีนโยบายในการแก้ปัญหาภัยแล้งแบบยั่งยืนให้กับเกษตรกรเพาะที่ผ่านมาเป็นเพียงการแก้ไขปัญหาในระยะสั้น เมื่อมีภัยแล้งรัฐบาลควรเข้ามาดูแลเกษตรกรให้มากกว่านี้เพราะที่ผ่านมารัฐบาลมีแต่นโยบายให้กับเกษตรกรส่วนภาคปฏิบัติจะมีการช่วยเหลือน้อย และรัฐบาล เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ควรจะลงมาแนะนำให้ความรู้ในกระบวนการผลิตและพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพที่ให้ผลผลิตมากและทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ

สรุปผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

จากการสัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นสำคัญดังนี้

๑. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๑ ด้านกระบวนการผลิต สิ่งสำคัญคือ ๑) มีการเตรียมดิน เป็นการไถเตรียมดิน เพื่อกำจัดวัชพืช โดยการไถแปรฝังกลบต้นวัชพืชลงในดิน ช่วงเวลาระหว่างไถครั้งแรกกับครั้งที่ ๒ ขึ้นอยู่กับปัจจัยในการงอกของเมล็ดข้าวโดยเฉพาะความชื้น ถ้ามีความชื้นพอเหมาะจะทำไถงอกได้ดี ๒) การเตรียมเครื่องมือทำนา เช่น คันไถ คราด จอบและเครื่องมือแบบสมัยใหม่ เช่น รถไถ ๓) การเตรียมคัดเมล็ดพันธุ์ข้าว เพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์ที่มีความงอกสูง ซึ่งจะต้องเป็นเมล็ดที่สมบูรณ์ มีน้ำหนักของเมล็ดดีที่เรียกว่าข้าวเต็มเมล็ด ๔) การเพาะปลูก ๕) การบำรุงและดูแลต้นข้าว ๖) การเก็บเกี่ยวและนวดข้าว

๑.๒ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตในท้องถิ่นและการตลาด เช่น การซื้อขายข้าว โดยการนำข้าวไปขายให้กับพ่อค้าคนกลางในตลาดวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยนผลผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นรายได้ กำไรเป็นการวัดมูลค่าของการแลกเปลี่ยน

๑.๓ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว มีพิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก เพื่อบวงสรวง บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษให้คุ้มครองป้องกันภัยอันตราย ให้มีความสวัสดิมงคล มีความอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษาเพื่อให้ข้าวเจริญงอกงาม เช่น พิธีรับขวัญแม่โพสพ และพิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก เช่น พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ เป็นต้น

๒. สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกิดจากด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูก ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี ด้านการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมคือการนำเทคโนโลยีสมัยเข้ามาทำให้วัฒนธรรมเก่าๆ หายไป

๓. ความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านกระบวนการผลิตมีการแนะนำและให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือกเมล็ดข้าวที่มีคุณภาพที่เหมาะสมกับดิน แนะนำให้ใช้ปุ๋ยหมักจากมูลสัตว์ วัชพืชต่างๆ บำรุงดินก่อนการเพาะปลูกเพื่อลดค่าใช้จ่ายและลดการใช้สารเคมี ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิตมีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกร นำผลผลิตไปขายกับพ่อค้าคนกลาง มีการจัดตั้งกลุ่มข้าวในชุมชน ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้ส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิมเพื่อให้เกษตรกรและประชาชนมีการทำบุญคุณถาน บุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสากทุกปี

๕.๒ อภิปรายผล

จากการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีประเด็นสำคัญที่นำมาอภิปรายผลดังนี้

๑. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ข้อมูลที่ได้จากการแจกแบบสอบถามและการสัมภาษณ์เกษตรกรจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามซึ่งมีความคิดเห็นในด้านกระบวนการผลิตในระดับมาก เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่มีความรู้ในเรื่องการทำเกษตร เช่น การเตรียมดินก่อนการเพาะปลูกเพื่อกำจัดวัชพืช เพื่อบำรุงดิน การพรวนดิน โดยการไถแปรฝังกลบต้นวัชพืชลงในดินถือเป็นการทำปุ๋ยหมักไปในตัว หลังจากนั้นชาวเกษตรกรทำการวิเคราะห์และคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีความทนทานและเหมาะสมกับสภาพอากาศ สภาพดินในเขตพื้นที่ของแต่ละบุคคลเนื่องจากดินในแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกันบางคนเป็นนาดินเหนียว บางคนเป็นนาดินร่วนปนทราย จากนั้นเป็นการเตรียมเครื่องมือทำนา โดยใช้เครื่องมือที่ทันสมัยในการเตรียมดิน เช่น รถไถเดินตาม รถไถ ในการปลูกข้าว การเตรียมคัดเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์ที่มีความงอกสูง ซึ่งจะต้องเป็นเมล็ดที่สมบูรณ์ มีคุณภาพเหมาะสำหรับการเพาะปลูก จากนั้นทำการบำรุงดิน ใส่ปุ๋ยชีวภาพ หรือปุ๋ยหมักจากภูมิปัญญาท้องถิ่นตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการแบ่งเบาค่าใช้จ่าย ในการดูแลต้นข้าวจะใช้ยาฆ่าวัชพืชและใส่ปุ๋ยเพื่อบำรุงต้นข้าว จากนั้นเป็นการเก็บเกี่ยวและนวดข้าว ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต มีความคิดเห็นการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีการวิเคราะห์มูลค่าในการซื้อขายในแต่ละปี เช่น การได้กำไร การลงทุน มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตจากพ่อค้ารับซื้อข้าว มีการรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์หรือธนาคารข้าวประจำหมู่บ้าน ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว เกษตรกรมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก เนื่องจากความเชื่อในเรื่องการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก เพื่อบวงสรวงบูชาบรรพบุรุษให้คุ้มครองป้องกันภัยอันตราย ให้มีความสุขสันติมงคล มีพิธีบุญกลางบ้านเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่พระภูมิเจ้าที่เพื่อให้การทำมาหากินได้ผลดี มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อข้าว ในพิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษาเพื่อให้ข้าวเจริญงอกงาม เช่น พิธีรับขวัญแม่โพสพ และพิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก เช่น พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยว

ข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง เกษตรกรมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก เนื่องจากเป็นการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูกตามขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนถึงความเชื่อและเรื่องพิธีกรรมต่างๆ ที่ประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมา สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมคือการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาทำให้วัฒนธรรมเก่าๆ หายไป และด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว เกษตรกรมีความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากเกษตรกรต้องการให้รัฐบาลได้มีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกร แบบยั่งยืน และให้รัฐบาลแนะนำความรู้เกี่ยวกับการเลือกเมล็ดข้าวที่มีคุณภาพที่เหมาะสมกับดิน ฟ้า อากาศ ซึ่งสอดคล้องกับบุญเลิศ บรรณเลข ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของ เกษตรกรตำบลชายนา อำเภอสวนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมข้าวของ เกษตรกรตำบลชายนา ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการผลิต พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่อง จำนวนพื้นที่ที่ใช้ในการ ทำนาแรงงาน เงินทุน การเตรียมดิน การเก็บเกี่ยว วิธีการปลูก การดูแลรักษา ผลผลิต ๒) ด้านการบริโภค ๓) ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ๔) ด้านคติ ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องคติความเชื่อที่ เกี่ยวกับข้าวและการทำนา พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา จากการศึกษาพบว่า เงื่อนไขที่ทำให้ วัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชายนาเปลี่ยนแปลงนั้นมีสาเหตุหลักมาจาก เกษตรกรทำการ เพาะปลูกข้าวในเชิงพาณิชย์ เกษตรกรจึงพยายามที่จะเพิ่มผลผลิตต่อไร่ ขยายพื้นที่เพาะปลูก การเพิ่ม จำนวนครั้งการทำในรอบปี เพื่อให้ได้ปริมาณผลผลิตมากจึงทำให้วัฒนธรรมข้าวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่ ว่าจะเป็นกระบวนการผลิต เช่น การเตรียมเครื่องมือ การเพาะปลูก การบำรุงรักษาและดูแลต้นข้าว การเก็บเกี่ยวและการนวดข้าว การแลกเปลี่ยนผลผลิต เช่น การซื้อขายข้าว คติความเชื่อและพิธีกรรม เช่น พิธีรับขวัญแม่โพสพ พิธีกรรมเพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิต พิธีรับขวัญ พิธีเชิญข้าวขวัญ เศรษฐกิจ การ ประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูก นวัตกรรมและเทคโนโลยี การ เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและสังคม ด้วยเหตุที่ข้าวและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาของชาว เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเหตุปัจจัยเป็นรากฐานของแบบแผนของการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมข้าวและผลผลิตต่างๆ ของชาวเกษตรกร ทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ทั้งทาง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ให้เกิดขึ้นและพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาสู่ปัจจุบัน เรื่องราวของ วัฒนธรรมข้าวและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้าวจึงเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่แตกต่างจากวัฒนธรรมอื่น โดยมีพืช หลักคือข้าวที่คนส่วนใหญ่ในสังคมนั้นเพาะปลูก เป็นเอกลักษณ์สำคัญของวัฒนธรรมหรือเป็นเกณฑ์ กำหนดความเป็นวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเรื่องราววัฒนธรรมข้าวเริ่มก่อตัวขึ้น ประมาณปลายยุคหินกลาง หรือต้นยุคหินใหม่ จากนั้นจึงเปลี่ยนแปลงพัฒนามาจนข้าวเริ่มมี ความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ด้านต่างๆ มากขึ้น จึงทำให้เกิดประสบการณ์ และการสร้างสรรค์สะสม เพิ่มพูน องค์ความรู้เรื่องข้าวด้านต่างๆ เป็นมรดกตกทอดและเป็นภูมิปัญญาที่จะต้องศึกษาเรียนรู้

ถ่ายทอดจากชนรุ่นหนึ่งมาสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง พร้อมทั้งพัฒนาปรับปรุงและการเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้ และต่างๆ ทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ให้มีความเหมาะสมตามกาล สถานที่และกลุ่มชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นพื้นฐานของความเจริญรุ่งเรืองของเศรษฐกิจสังคมในปัจจุบัน

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในส่วนที่เป็นนามธรรมเช่น ความเชื่อ ส่วนวัฒนธรรมข้าวที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตข้าวล้วนเป็นเอกลักษณ์ที่สังคมของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้สั่งสมเลือกสรรจนเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมสามารถใช้ป้องกันและนำพาชีวิตไปสู่เป้าหมายได้เป็นวิถีชีวิตและเอกลักษณ์ของชาวเกษตรกร การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวประกอบด้วยเหตุปัจจัยหลัก คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับชาวเกษตรกร เช่น ค่านิยม การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูก การนำเทคโนโลยีเข้ามาทำการเพาะปลูกข้าว การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและสังคมตามวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งได้สั่งสมเลือกสรรจนถือว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือเป็นแนวทางไปสู่เป้าหมายตามความต้องการของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับข้าว เช่น กระบวนการผลิต เครื่องมือเครื่องใช้ ประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นมาจากอดีต จนกลายเป็นเอกลักษณ์ทางสังคมของชาวเกษตรกรทั้งร่างกายและจิตใจ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑.๑ ด้านกระบวนการผลิต ควรมีการใช้เครื่องมือเกษตรที่ทันสมัยในการเก็บเกี่ยวข้าว เพื่อลดการใช้แรงงาน เกษตรกรควรมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเพื่อผลผลิตที่เพิ่มขึ้น ควรมีการปรับราคาข้าว และควรมีการปรับเศรษฐกิจการขายข้าวเพื่อแข่งขันในประเทศเวียดนาม

๑.๒ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ควรมีการรับซื้อข้าวโดยตรงจากพ่อค้าตลาดคนกลาง หรือพ่อค้าที่ทำธุรกิจในการรับซื้อข้าว เกษตรกรควรมีการจัดเมล็ดพันธุ์ข้าวใหม่ เพื่อสุขภาพของประชาชน และควรมีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ปลอดสารเคมี

๑.๓ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ควรมีการอนุรักษ์พิธีกรรมสู่ขวัญข้าวที่ได้ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ ควรมีการอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้

๑.๔ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง การใช้เทคโนโลยีในกระบวนการปลูกข้าวก็เป็นสิ่งที่ดีแต่ควรต้องคำนึงถึงคุณภาพของดินและผลผลิตที่ตามมา ความเจริญทางเทคโนโลยีเข้ามาเกษตรกรต้องปรับกระบวนการผลิตให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะตลาดการค้าขาย การเปลี่ยนแปลงด้วยสาเหตุใดก็ตามสิ่งที่สำคัญต้องนึกถึงความปลอดภัยของผู้บริโภคเป็นสิ่งสำคัญ การขนส่งควรมีการเปลี่ยนแปลงและสิ่งสำคัญคือการคำนึงถึงต้นทุนการผลิต

๑.๕ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย รัฐบาลควรมีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกรทุกปีซึ่งทำเป็น

นโยบายแบบยั่งยืนและให้ราคาข้าวสูงขึ้น รัฐบาลควรจะมีนโยบายในการแก้ปัญหาภัยแล้งแบบยั่งยืนให้กับเกษตรกรเพาะปลูกที่ผ่านมาเป็นเพียงการแก้ไขปัญหในระยะสั้น เมื่อมีภัยแล้งรัฐบาลควรเข้ามาดูแลเกษตรกรให้มากกว่านี้เพราะที่ผ่านมารัฐบาลมีแต่นโยบายให้กับเกษตรกรส่วนภาคปฏิบัติจะมีการช่วยเหลือน้อย และรัฐบาล เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ควรจะลงมาแนะนำให้ความรู้ในกระบวนการผลิตและพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพที่ให้ผลผลิตมากและทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ

๒. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

๒.๑ กระบวนการผลิต ควรมีการใช้เครื่องมือเกษตรกรที่ทันสมัยในการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเพื่อผลผลิตที่เพิ่มขึ้น

๒.๒ การแลกเปลี่ยนผลผลิต ควรมีการรับซื้อข้าวโดยตรงจากพ่อค้าตลาดคนกลางและการจัดเมล็ดพันธุ์ข้าวใหม่ที่มีคุณภาพต่อสุขภาพของประชาชน และปลอดภัย

๒.๓ คติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ควรมีการอนุรักษ์พิธีกรรมดั้งเดิมที่ได้ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณเพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้

๒.๔ ความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว ควรมีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกรแบบยั่งยืนและให้ราคาข้าวสูงขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงและสิ่งสำคัญคือการคำนึงถึงต้นทุนการผลิตของชาวเกษตรกร

๓. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๓.๑ ควรศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๒ ควรศึกษาแนวทางการสืบสานวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลวิทยุภูมิ

๑.๑ หนังสือ

- งามพิศ สัตย์สงวน. **วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพมหานคร : เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น, ๒๕๕๕.
- _____. **ข้าวกับวิถีชีวิตไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนากรมการศาสนา, ๒๕๕๑.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **รัฐ-ชาติกับ(ความไร้)ระเบียบโลกชุดใหม่**. กรุงเทพมหานคร : วิชาษา, ๒๕๕๙.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **โลกาภิวัตน์กับอนาคตของประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : ผู้จัดการ, ๒๕๓๘.
- ชิตยา สุวรรณชะฎ. **เอกสารประกอบการบรรยายวิชาแนวคิดทฤษฎีสังคม**, ม.ป.ท., ๒๕๕๓.
- ดิเรก ฤกษ์หรัาย. **การนำการเปลี่ยนแปลง: เน้นกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรม**. กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาญการพิมพ์, ๒๕๒๘.
- นิเทศ ดินณะกุล. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: แอ็คทีฟ พรินท์, ๒๕๕๖.
- ผจงจิตต์ อธิคมนันท์. **การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๓.
- บุญชม ศรีสะอาด. **การวิจัยเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๕๕.
- ประคอง นิมมานเหมินทร์ และสุกัญญา สุจนายา. **“วัฒนธรรมข้าว”**. ในสุกัญญา สุจนายา (บรรณาธิการ) **ข้าว ขวัญของแผ่นดิน. มุลนิธิข้าวไทยในพระบรมราชูปถัมภ์. บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)**, ๒๕๕๗.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๔. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖.
- พิชัย วาศนาส่ง. **โลกาภิวัตน์: หมุนตามโลก สารพันสาระที่ควรรู้ เพื่อทันกระแสโลก**. กรุงเทพมหานคร: ปาเจรา, ๒๕๕๙.
- เยาวนุช เวศร์ภาดา และคณะ. **ข้าว: วัฒนธรรมแห่งชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง. ๒๕๕๑.
- ยศ สันตสมบัติ. **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔.
- (ร่าง) **แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๕๕ – ๒๕๕๙)**
- ส. ปลายน้อย. **เกร็ดโบราณคดีประเพณี**. กรุงเทพมหานคร: อักษรพิทยา, ๒๕๓๙.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **ภูมิปัญญาไทย: วิถีไทย**. กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนา อินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๕๗
- วีระ อินพั้งทัง. **สถาปัตยกรรมเนื่องในวัฒนธรรมข้าว(ตะวันตก)**. สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗.

วีระ สมบูรณ์. โลกาภิวัตน์ สิทธิมนุษยชนและความเป็นธรรมระหว่างประเทศ: ประเด็นและมุมมองทางทฤษฎีการเมือง. กรุงเทพมหานคร: กรีน พรีน, ๒๕๕๑.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแนวทางการศึกษา วิเคราะห์และการวางแผน. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๘
สนิท สมัครการ. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ, ๒๕๔๒.

สงกรานต์ จิตรกร. **ข้าวกับวิถีชีวิตคนไทย**. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายนิเทศสัมพันธ์สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, ๒๕๔๔.

สุกัญญา สุจฉายา. **ข้าว ขวัญของแผ่นดิน**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิข้าวไทย, ๒๕๔๗.

สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **ข้าวกับวิถีชีวิตไทย**. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๖.

เอี่ยม ทองดี. **ข้าวกับวิถีชีวิตคนไทย**. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายนิเทศสัมพันธ์สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, ๒๕๔๑.

_____. **วัฒนธรรมข้าว : พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๗.

๑.๒.๒ รายงานการวิจัย

ณัฐพร อินทุมาร. การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตและการเก็บรักษาข้าว กรณีศึกษา หมู่ที่ ๓ บ้านดอนบุปผาราม ตำบลบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ชนบทศึกษาและการพัฒนา). กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖. ถ่ายเอกสาร.

บุญเลิศ บรรเลง. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชายน อำเภอเสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๒.

พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาจังหวัดสุพรรณบุรี : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม). กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕.

สร้อยญา จิตรเกษย์. **ข้าว : วัฒนธรรมการผลิตและการเปลี่ยนแปลง**. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล (มานุษยวิทยา). กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

๑.๒.๓ ภาษาอังกฤษ

Taylor, R.W. Basic principle of curriculum and instruction. Chicaco: The University of

Chicaco Press, 1969.

๑.๒.๔ สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ข้าวกับคนไทย แหล่งที่มา: <http://student.nu.ac.th/48191212/rice1/r32.htm> , สืบค้นวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

ประตูสู่อีสาน : จังหวัดขอนแก่น แหล่งที่มา <http://www.isangate.com/isan/khonkaen.html>, สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๘.

ประวัติความเป็นมาของข้าวไทย. แหล่งที่มา:<http://www.arda.or.th/kasetinfo/rice/rice-histories.html>. สืบค้นวันที่ ๖ เมษายน ๒๕๕๘.

มหาวิทยาลัยบูรพา. **สังคมวิทยา**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา: http://www.huso.buu.ac.th_web.doc. ๒๕๕๑). สืบค้นวันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๕๘.

สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว. แหล่งที่มา www.ricethailand.go.th/info_riceknowledge.htm, สืบค้นวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล. **วัฒนธรรมข้าว**. ๒๕๕๑.

(ออนไลน์). แหล่งที่มา <http://www.thaitopic.com/mag/soc/khaw.htm>., สืบค้นวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๕๘.

๑.๒.๕ สัมภาษณ์

นายกิตติศักดิ์ โคตรศรีวงศ์. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กันยายน ๒๕๕๘.

นายคำผาย ชาบุตชิน. ผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๕ กันยายน ๒๕๕๘.

นายคำมาตร ไยแก้ว. ผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๘.

นางดอกไม้ หันแจ็ด. ผู้ชำนาญการ อาชีพเกษตรกรอำเภอน้ำพอง จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๕๘.

นางเดือน จอมทอง. หัวหน้ากลุ่มสตรี อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๕ กันยายน ๒๕๕๘.

นางถวิล ดาขวา. ผู้ชำนาญการ อาชีพเกษตรกรอำเภอน้ำพอง จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๕๘.

นายพิทยา เนื่องคำอินทร์. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกรอำเภอเชียงยืนจังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๔ กันยายน ๒๕๕๘.

นายบุญโฮม สุวรรณเหล่า. ครู อาชีพข้าราชการอำเภอน้ำพอง จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๕๘.

นายบุญช่วย บุญหลัง. ผู้ชำนาญการ อาชีพเกษตรกรอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กันยายน ๒๕๕๘.

นายประดิษฐ์ โพศรี. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกรอำเภอเชียงยืน จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๔ กันยายน ๒๕๕๘.

- นายประจักษ์ จอมทอง. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพ เกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๕ กันยายน ๒๕๕๘.
- นายประภาส คำพระแย. ผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๕๘.
- นางนวลใจ ขามธาตุ. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๕๘ .
- นายนิยม โคนแปร. ผู้เชี่ยวชาญ อาชีพเกษตรกรอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๕ กันยายน ๒๕๕๘.
- นายนิคม ศรีโสภ. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกรอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดขอนแก่น , สัมภาษณ์ ๔ กันยายน ๒๕๕๘.
- นายนิรุจน์ จีนแพง. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกรอำเภอน้ำพอง จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๕๘.
- นางราตรี ทุมสุด. ผู้อำนวยการ อาชีพเกษตรกรอำเภอน้ำพอง จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๕๘.
- นายลับ บุตรแสง. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๕ กันยายน ๒๕๕๘.
- นางสมควร บุญคำ. ผู้อำนวยการ อาชีพเกษตรกรอำเภอน้ำพอง จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๕๘.
- นายเสน่ห์ ชัยประเสริฐ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๔ กันยายน ๒๕๕๘.
- นายสัญญา ขามธาตุ. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๒๙ กันยายน ๒๕๕๘.
- นางสาวสุรีพร บุญหล้า. พนักงานราชการ อาชีพข้าราชการ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กันยายน ๒๕๕๘.
- นายสุวัฒนา อรรถชาติ. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาชีพเกษตรกรอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กันยายน ๒๕๕๘.
- นางสุวรรณ วงทอง. อสม. อาชีพเกษตรกรอำเภอน้ำพอง จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๕๘.
- นายวิทัศน์ บุญคำ. ผู้อำนวยการ อาชีพเกษตรกรอำเภอน้ำพอง จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๕๘.
- นายวิวัฒน์ ตะกันจร. หัวหน้า อปพร.หมู่บ้าน อาชีพเกษตรกรอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดขอนแก่น , สัมภาษณ์ ๔ กันยายน ๒๕๕๘.
- นายสวาสดี มีบุตร. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพเกษตรกรอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๕๘.
- นางหมาน คำน้อยเจริญ. ผู้อำนวยการ อาชีพเกษตรกรอำเภอน้ำพอง จังหวัดมหาสารคาม , สัมภาษณ์ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๕๘.

นางสาวอุไรศรี อรรถฮาด. อาชีพข้าราชการครูอำเภอหนองน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กันยายน ๒๕๕๘.

นางอารีรัตน์ ประสงค์ิโย. ผู้ชำนาญการ อาชีพเกษตรกรอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ,สัมภาษณ์ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๕๘.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
บทความวิจัย

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกร
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
Rice Culture Changing of Farmers in Northeast of Thailand
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประกอบ มีโคตรกอง
Assistance Professor Prakob Meekotkong
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khonkaen campus

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๒) สาเหตุและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ ๓) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Method) ระหว่างเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ จำนวน ๓๐ รูป/คน และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้เก็บข้อมูลเชิงปริมาณ จำนวน ๔๐๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย พบว่า

๑. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมและรายด้าน มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่มีการเปลี่ยนแปลงสูงสุดคือ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ด้านกระบวนการผลิต ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต และด้านที่มีการเปลี่ยนแปลงต่ำสุดคือ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว

๒. สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมและรายข้อมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงสูงสุดคือ การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูก การเพาะปลูกทำตามขนบธรรมเนียมประเพณีตลอดจนถึงความเชื่อและค่านิยมที่ชุมชนยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ รองลงมา คือ การเพาะปลูกมีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้งานในการเกษตร และข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงต่ำสุดคือ มีการเพาะปลูกโดยใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่น เช่น คันไถ ครกกระเดื่อง

๓. ความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมและรายข้อ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับน้อย โดยข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงสูงสุดคือ รัฐบาลได้มีการส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม รัฐบาลได้มีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกร รองลงมา คือ รัฐบาลได้มีการเตือนภัยล่วงหน้าสำหรับเกษตรกร เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม และข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงต่ำสุดคือ รัฐบาลมีการแนะนำและให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพที่เหมาะสมกับดิน ฟ้า อากาศ

คำสำคัญ : การเปลี่ยนแปลง, วัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกร

ABSTRACT

This research aims at 1) To study culture change about rice of farmers in the North east 2) Cause and culture change about rice of farmers in the Northeast and 3) To study the relationship of local organizations and the public sector to

promote rice culture. The research is mixed between qualitative and quantitative. The sample used to collect qualitative data of 30 people and the sample used to collect quantitative data of 400 people. The instruments used in the research were interview and questionnaire. The statistics used in this research were frequency, percentage, average and standard deviation.

The research found that

1. The Culture change about rice of farmers in the Northeast. Overall and specific, the changes are moderate. The highest change is the reasons for the production process, the beliefs and rituals rice, the exchange Productivity. And the change lowest is the relationship of government and local organizations in promoting a culture of rice.

2. The reasons for the change in culture rice of farmers in the Northeast. Overall and specific, the change is in maximum level. The highest change is applications philosophy used in the cultivation. Cultivation follows traditions as well as faith and community values upheld by the Code of Conduct. Minor is cultivation are adopting new technologies came into use in agriculture. And the lowest change is cultivated using local ingredients such as plow, mortar etc.

3. The relationship of government and local organizations in promoting a culture of rice of farmers in the Northeast. Overall and specific, there is a little bit change. But the highest change is the government has encouraged conservation culture. The government has guaranteed rice price for farmers. The second, the government has an early warning for farmers such as drought, floods. And the lowest change is the government is introducing and educating about choosing quality rice seeds to suit soil and weather.

Keywords: Rice Culture, of Farmers

บทนำ

ข้าวมีความสำคัญต่อมนุษย์ซึ่งเป็นอาหารหลักของชาวเอเชีย ข้าวคือชีวิตของคนไทยและจากการที่ข้าวอยู่คู่ชีวิตคนไทยมาตลอด มีความผูกพันกับคนไทย จึงเป็นสาเหตุให้เกิดตำนานวัฒนธรรมข้าวและประเพณีต่างๆ เกี่ยวกับข้าว ทั้งที่มีความเกี่ยวข้องกับข้าวโดยตรง และได้จากการสะสมประสบการณ์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านผสมผสานกัน^๑

^๑สงกรานต์ จิตรากร, *ข้าวกับวิถีชีวิตคนไทย*, (กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายนิเทศสัมพันธ์สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔-๑๘.

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวมีทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่เป็นทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมที่มีส่วนสำคัญยิ่งในการกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ในฐานะที่เป็นพืชอาหารประเภทหนึ่งจนข้าวเป็นบ่อเกิดลักษณะต่างๆ ทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและเป็นพื้นฐานรองรับให้สิ่งเหล่านี้วิวัฒนาการมาสู่ปัจจุบัน ในส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อคนไทย เพื่อเป็นหลักให้เกิดความมั่นคงในการดำเนินชีวิต เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร เพื่อความเป็นสวัสดิมงคลตลอดถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของคนและสิ่งที่เกี่ยวข้อง พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนาเป็นปฏิบัติการ ประการหนึ่งในการสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เพื่อให้เกิดสภาวะเหมาะสมทางนิเวศวิทยา เพื่อให้การอยู่ร่วมกันของธรรมชาติมีสันติสุข^๒

ปัจจุบันการปลูกข้าวในประเทศไทยพื้นที่ภาคกลางเหมาะสมแก่การปลูกข้าวมากที่สุด ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคอีสาน รองลงมาเป็นลำดับ ภาคอีสานมีพื้นที่ปลูกข้าวมากที่สุด ในปีเพาะปลูก ๒๕๓๓/๒๕๓๔ ประเทศไทยผลิตข้าวได้ ๑๗,๑๙๓,๐๐๐ ตัน^๓

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อที่จะศึกษาหาสาเหตุการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรและการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๒. ศึกษาหาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๓. ศึกษาความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Method) โดยการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ และวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งมีขอบเขตการวิจัยดังนี้

๑) ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้ศึกษาอยู่ ๓ ด้านคือ ๑) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๒) ศึกษาหาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ ๓) ศึกษาความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒) กลุ่มเป้าหมาย / กลุ่มตัวอย่าง

^๒เอี่ยม ทองดี, วัฒนธรรมข้าว : พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๗), หน้า ๒๒-๒๓.

^๓ข้าวกับคนไทย แหล่งที่มา <http://student.nu.ac.th/48191212/rice1/r32.htm> , สืบค้นวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๕๘

๒.๑ กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจงได้แก่เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม จำแนกเป็นดังนี้

- (๑) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงนโยบายที่มีมุมมองต่อวัฒนธรรม แบ่งเป็น
๑.๑ พาณิชย์จังหวัดฯ ละ ๑ คน	รวมเป็น ๒ คน
๑.๒ เกษตรกรจังหวัดฯ ละ ๑ คน	รวมเป็น ๒ คน
๑.๓ ปราชญ์ท้องถิ่นจังหวัดฯ ละ ๕ คน	รวมเป็น ๑๐ คน
- (๒) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในท้องถิ่น
๒.๑ ผู้นำท้องถิ่น	จำนวน ๑๐ คน
๒.๒ กลุ่มเกษตรกร	จำนวน ๑๐ คน
๒.๓ พระสงฆ์ในท้องถิ่น	จำนวน ๑๐ คน

๒.๒ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณครั้งนี้ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจงได้แก่เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม ที่ทำการปลูกข้าวใน ๒ จังหวัด คือ จังหวัดฯ ละ ๒ อำเภอฯ ละ ๑๐๐ คน รวมทั้งสิ้นจำนวน ๔๐๐ คน

๓) ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดเขตพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพื้นที่ในการวิจัย ๒ จังหวัด คือ จังหวัดขอนแก่น คือ อำเภอเมือง อำเภอน้ำพอง และจังหวัดมหาสารคาม คืออำเภอเชียงยืน และอำเภอนาโพธิ์

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๑. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ซึ่งประกอบไปด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก กล้องถ่ายรูป สมุดจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง
๒. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ เป็นแบบสอบถาม แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check list) ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า (Ratings scale) ๕ ระดับ ตามวิธีของลิเคอร์ท (Likert) โดยค่าแต่ละระดับมีความหมายดังนี้

- ๕ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับมากที่สุด
- ๔ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับมาก
- ๓ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับปานกลาง
- ๒ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับน้อย
- ๑ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับน้อยที่สุด

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

๑. การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดังนี้
 - ๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวเกษตรกร เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์
 - ๒) ข้อมูลที่ได้มาจากขั้นตอนที่ ๑) มาเป็นประเด็นคำถามแบบสัมภาษณ์ แล้วนำเสนอที่ปรึกษาโครงการวิจัยเพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ
 - ๓) ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของที่ปรึกษาโครงการวิจัยแล้วนำไปเก็บข้อมูล
๒. การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือเชิงปริมาณ มีขั้นตอนดังนี้
 - ๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกร เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม
 - ๒) ศึกษาวิธีสร้างเครื่องมือแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ตามวิธีของลิเคอร์ท (Likert) และการสร้างแบบสอบถามแบบปลายเปิด ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง
 - ๓) นำแบบสอบถามเสนอที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องและพิจารณาให้ข้อเสนอแนะ
 - ๔) ปรับปรุงแบบสอบถามตามข้อเสนอแนะของที่ปรึกษาแล้วนำเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ ท่าน เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงโครงสร้าง (Construct validity) และความตรงเชิงเนื้อหา (Construct validity) ดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับนิยามศัพท์ (Index of item objective congruence: IOC) อยู่ระหว่าง ๐.๖๐-๑.๐๐
 - ๕) นำแบบสอบถามที่ผ่านการพิจารณาของผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ
 - ๖) นำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try out) กับกลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่ จำนวน ๑๕ คน
 - ๗) นำแบบสอบถามที่ทดลองใช้มาหาค่าอำนาจจำแนก (Discrimination) ของแบบสอบถามเป็นรายข้อโดยการหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อย่างง่ายระหว่างคะแนนรายข้อกับคะแนนรวม (Item total correlation)
 - ๘) นำแบบสอบถามแต่ละข้อที่มีค่าอำนาจจำแนกเข้าเกณฑ์ตามต้องการมาวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามทั้งฉบับ โดยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๘๑
 ๙. จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ เพื่อทำการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. นำหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ถึง ผู้นำท้องถิ่น จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ในการสัมภาษณ์และแบบสอบถาม

๒. สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก และกลุ่มเป้าหมายพบปะพูดคุยเพื่อสร้างความคุ้นเคย แจ้งวัตถุประสงค์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓. กำหนดนัดหมายวันเวลาที่ จะดำเนินการสัมภาษณ์ และแจกแบบสอบถามที่แนบมา เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เตรียมตัวและเตรียมเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๔. ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก และบุคคลอื่นๆ โดยใช้วิธีการบันทึกเทป จดบันทึก และการสนทนา กับกลุ่มเป้าหมาย

การวิเคราะห์ข้อมูล

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยใช้ การแปรความ การตีความ และนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis) เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกร มีประเด็นดังนี้

- ๑) ด้านกระบวนการผลิต
- ๒) ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต
- ๓) ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรม
- ๔) ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง
- ๕) ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว

๒. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ มีขั้นตอน ดังนี้

๑) วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามโดยหาค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

๒) วิเคราะห์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยหาค่าเฉลี่ย (\bar{X}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) แล้วนำค่าเฉลี่ยมาเทียบกับเกณฑ์ต่อไปนี้

- ๔.๕๑ - ๕.๐๐ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับมากที่สุด
- ๓.๕๑ - ๔.๕๐ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับมาก
- ๒.๕๑ - ๓.๕๐ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับปานกลาง
- ๑.๕๑ - ๒.๕๐ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับน้อย
- ๑.๐๐ - ๑.๕๐ หมายถึง มีการเปลี่ยนแปลงในระดับน้อยที่สุด

๓) วิเคราะห์เกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๑. สถิติที่ใช้ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ

- ๑.๑ ค่า IOC (Index of item objective congruence)
- ๑.๒ ค่าอำนาจจำแนก (Discrimination)
- ๑.๓ ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม (Reliability)

๒. สถิติพื้นฐาน

๒.๑ ค่าความถี่ (Frequency)

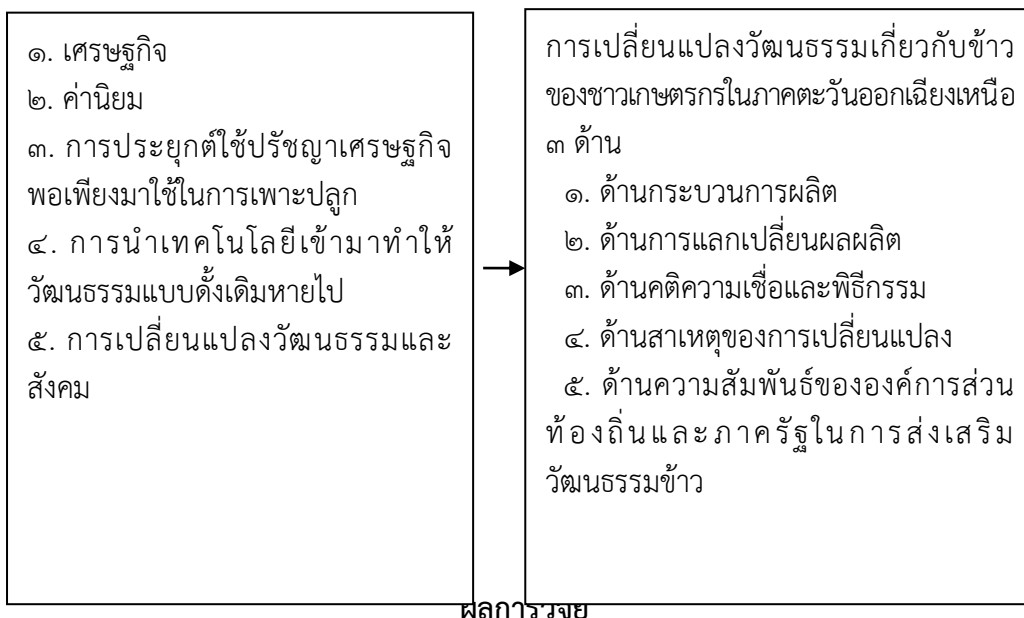
๒.๒ ค่าร้อยละ (Percentage)

๒.๓ ค่าเฉลี่ย (Mean)

๒.๔ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการดำเนินการได้ดังนี้

ผลการวิจัย

๑. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวม มีระดับการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากและน้อย โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ด้านกระบวนการผลิต ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต และด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว พบว่า

๑.๑ ด้านกระบวนการผลิต โดยภาพรวม มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลางและมาก โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ มีการเตรียมดินก่อนฤดูการเพาะปลูกข้าว มีการวิเคราะห์และคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีความทนทานและเหมาะสมกับสภาพอากาศ รองลงมา คือ มีการใช้เครื่องมือที่ทันสมัยในการเตรียมดิน เช่น รถไถ ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การปลูกข้าวใช้วัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น มีการลงแขกดำนา หนองข้าว (ตีข้าว)

๑.๒ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต โดยภาพรวม มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลางและมาก โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ มีการวิเคราะห์มูลค่าในการซื้อขายในแต่ละปี เช่น กำไร การลงทุน มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตจากพ่อค้ารับซื้อข้าว คิดถึงความยุติธรรมเป็นสำคัญ รองลงมา คือ การซื้อขายใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัยในการชั่งตวงผลผลิต ตามลำดับ ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือมีการรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์หรือธนาคารข้าวประจำหมู่บ้าน

๑.๓ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว โดยภาพรวม มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ มีพิธีบุญกลางบ้านเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่พระภูมิเจ้าที่เพื่อให้การทำมาหากินได้ผลดี มีความอุดมสมบูรณ์ ข้าวถือว่าเป็นสิ่งสูงไม่ควรกินแบบทิ้งๆ ขว้างๆ หรือเหยียบย่ำ รองลงมา คือ ข้าวเป็นสิ่งที่มิบุญคุณต่อมนุษย์ เราควรแสดงความกตัญญูต่อข้าว ตามลำดับส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การประกอบพิธีกรรมในการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มาก เช่น พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ

๑.๔ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง โดยภาพรวม มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลางและมาก โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ มีการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูก การเพาะปลูกทำตามขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนถึงความเชื่อและค่านิยม ที่ชุมชนยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ รองลงมา คือ การเพาะปลูกมีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้ในงานในเกษตร ตามลำดับส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ มีการเพาะปลูกใช้วัสดุค้ำยันที่มีในท้องถิ่น เช่น คันไถครกกระเดื่อง

๑.๕ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว โดยภาพรวม มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในปานกลางและน้อย โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ รัฐบาลได้มีการส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิม รัฐบาลได้มีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกร รองลงมา คือ รัฐบาลได้มีการเตือนภัยล่วงหน้าสำหรับเกษตรกร เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม ตามลำดับส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ รัฐบาลมีการแนะนำและให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือกเมล็ดข้าวที่มีคุณภาพที่เหมาะสมกับดิน ฟ้า อากาศ

๒. ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือปรากฏดังนี้

๒.๑ ด้านกระบวนการผลิต ควรมีการใช้เครื่องมือการเกษตรที่ทันสมัยในการเก็บเกี่ยวข้าวเพื่อลดการใช้แรงงาน เกษตรกรควรมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเพื่อผลผลิตที่เพิ่มขึ้น ควรมีการปรับราคาข้าว และควรมีการปรับเศรษฐกิจการขายข้าวเพื่อแข่งขันในประเทศเวียดนาม

๒.๒ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ควรมีการรับซื้อข้าวโดยตรงจากพ่อค้าตลาดคนกลางหรือพ่อค้าที่ทำธุรกิจในการรับซื้อข้าว เกษตรกรควรมีการจัดเมล็ดพันธุ์ข้าวใหม่ เพื่อสุขภาพของประชาชน ควรมีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ปลอดสารเคมี

๒.๓ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ควรมีการอนุรักษ์พิธีกรรมสู่ขวัญข้าวที่ได้ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ ควรมีการอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้

๒.๔ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง การใช้เทคโนโลยีในกระบวนการปลูกข้าวก็เป็นสิ่งที่ดีแต่ควรต้องคำนึงถึงคุณภาพของดินและผลผลิตที่ตามมา ความเจริญทางเทคโนโลยีเข้ามาเกษตรกรต้องปรับกระบวนการผลิตให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะตลาดการค้าขาย การเปลี่ยนแปลงด้วยสาเหตุใดก็ตามสิ่งที่สำคัญต่อนักถึงความปลอดภัยของผู้บริโภคเป็นสิ่งสำคัญ การขนส่งควรมีการเปลี่ยนแปลงและสิ่งสำคัญคือการคำนึงถึงต้นทุนการผลิต

๒.๕ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย รัฐบาลควรมีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกรทุกปีซึ่งทำเป็นนโยบายแบบยั่งยืนและให้ราคาข้าวสูงขึ้น รัฐบาลควรมีนโยบายในการแก้ปัญหาภัยแล้งแบบยั่งยืนให้กับเกษตรกรเพาะที่ผ่านมาเป็นเพียงการแก้ไขปัญหาในระยะสั้น เมื่อมีภัยแล้งรัฐบาลควรเข้ามาดูแลเกษตรกรให้มากกว่านี้เพราะที่ผ่านมารัฐบาลมีแต่นโยบายให้กับเกษตรกรส่วนภาคปฏิบัติจะมีการช่วยเหลือน้อย และรัฐบาล เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ควรจะลงมาแนะนำให้ความรู้ในกระบวนการผลิตและพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพที่ให้ผลผลิตมากและทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ

๓. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๑ ด้านกระบวนการผลิต สิ่งสำคัญคือ ๑) มีการเตรียมดิน เป็นการไถเตรียมดิน เพื่อกำจัดวัชพืช โดยการไถแปรฝังกลบต้นวัชพืชลงในดิน ช่วงเวลาระหว่างไถครั้งแรกกับครั้งที่ ๒ ขึ้นอยู่กับปัจจัยในการงอกของเมล็ดข้าวโดยเฉพาะความชื้น ถ้ามีความชื้นพอเหมาะจะทำให้งอกได้ดี ๒) การเตรียมเครื่องมือทำนา เช่น คันไถ คราด จอบและเครื่องมือแบบสมัยใหม่ เช่น รถไถ ๓) การเตรียมคัดเมล็ดพันธุ์ข้าว เพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์ที่มีความงอกสูง ซึ่งจะต้องเป็นเมล็ดที่สมบูรณ์ มีน้ำหนักของเมล็ดดีที่เรียกว่าข้าวเต็มเมล็ด ๔) การเพาะปลูก ๕) การบำรุงและดูแลต้นข้าว ๖) การเก็บเกี่ยวและนวดข้าว

๓.๒ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตในท้องถิ่นและการตลาด เช่น การซื้อขายข้าว โดยการนำข้าวไปขายให้กับพ่อค้าคนกลางในตลาดวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยนผลผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนรายได้ กำไรเป็นการวัดมูลค่าของการแลกเปลี่ยน

๓.๓ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว มีพิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก เพื่อบวงสรวง บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษให้คุ้มครองป้องกันภัยอันตราย ให้มีความสวัสดิมงคล มีความอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษาเพื่อให้ข้าวเจริญงอกงาม เช่น พิธีรับขวัญแม่โพสพ และพิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยวฉลองผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก เช่น พิธีรับขวัญ พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ เป็นต้น

๔. สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกิดจากด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูก ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี ด้านการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมคือการนำเทคโนโลยีสมัยเข้ามาทำให้วัฒนธรรมเก่าๆ หายไป

๕. ความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านกระบวนการผลิตมีการแนะนำและให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือกเมล็ดข้าวที่มีคุณภาพที่เหมาะสมกับดิน แนะนำให้ใช้ปุ๋ยหมักจากมูลสัตว์ วัชพืชต่างๆ บำรุงดินก่อนการเพาะปลูกเพื่อลดค่าใช้จ่ายและลดการใช้สารเคมี ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิตมีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกร นำผลผลิตไปขายกับพ่อค้าคนกลาง มีการจัดตั้งกลุ่มข้าวในชุมชน ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้ส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิมเพื่อให้เกษตรกรและประชาชนมีการทำบุญคุณลาน บุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสากทุกปี

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑.๑ ด้านกระบวนการผลิต ควรมีการใช้เครื่องมือเกษตรที่ทันสมัยในการเก็บเกี่ยวข้าวเพื่อลดการใช้แรงงาน เกษตรกรควรมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเพื่อผลผลิตที่เพิ่มขึ้น ควรมีการปรับราคาข้าว และควรมีการปรับเศรษฐกิจการขายข้าวเพื่อแข่งขันในประเทศเวียดนาม

๑.๒ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ควรมีการรับซื้อข้าวโดยตรงจากพ่อค้าตลาดคนกลางหรือพ่อค้าที่ทำธุรกิจในการรับซื้อข้าว เกษตรกรควรมีการจัดเมล็ดพันธุ์ข้าวใหม่ เพื่อสุขภาพของประชาชน และควรมีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ปลอดสารเคมี

๑.๓ ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ควรมีการอนุรักษ์พิธีกรรมสู่ขวัญข้าวที่ได้ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ ควรมีการอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้

๑.๔ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง การใช้เทคโนโลยีในกระบวนการปลูกข้าวก็เป็นสิ่งที่ดีแต่ควรต้องคำนึงถึงคุณภาพของดินและผลผลิตที่ตามมา ความเจริญทางเทคโนโลยีเข้ามาเกษตรกรต้องปรับกระบวนการผลิตให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะตลาดการค้าขาย การเปลี่ยนแปลงด้วยสาเหตุใดก็ตามสิ่งที่สำคัญต้องนึกถึงความปลอดภัยของผู้บริโภคเป็นสำคัญ การขนส่งควรมีการเปลี่ยนแปลงและสิ่งสำคัญคือการคำนึงถึงต้นทุนการผลิต

๑.๕ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย รัฐบาลควรมีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกรทุกปีซึ่งทำเป็นนโยบายแบบยั่งยืนและให้ราคาข้าวสูงขึ้น รัฐบาลควรจะมีนโยบายในการแก้ปัญหาภัยแล้งแบบยั่งยืนให้กับเกษตรกรเพาะปลูกที่ผ่านมาเป็นเพียงการแก้ไขปัญหาในระยะสั้น เมื่อมีภัยแล้งรัฐบาลควรเข้ามาดูแลเกษตรกรให้มากกว่านี้เพราะที่ผ่านมารัฐบาลมีแต่นโยบายให้กับเกษตรกรส่วนภาคปฏิบัติจะมีการช่วยเหลือน้อย และรัฐบาล เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ควรจะลงมาแนะนำให้ความรู้ในกระบวนการผลิตและพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพที่ให้ผลผลิตมากและทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ

๒. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

๒.๑ กระบวนการผลิต ควรมีการใช้เครื่องมือเกษตรที่ทันสมัยในการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเพื่อผลผลิตที่เพิ่มขึ้น

๒.๒ การแลกเปลี่ยนผลผลิต ควรมีการรับซื้อข้าวโดยตรงจากพ่อค้าตลาดคนกลางและการจัดเมล็ดพันธุ์ข้าวใหม่ที่มีคุณภาพต่อสุขภาพของประชาชน และปลอดภัย

๒.๓ คติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ควรมีการอนุรักษ์พิธีกรรมดั้งเดิมที่ได้ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณเพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้

๒.๔ ความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว ควรมีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกรแบบยั่งยืนและให้ราคาข้าวสูงขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงและสิ่งสำคัญคือการคำนึงถึงต้นทุนการผลิตของชาวเกษตรกร

๓. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๓.๑ ควรศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๒ ควรศึกษาแนวทางการสืบสานวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บรรณานุกรม

ข้าวกับคนไทย แหล่งที่มา <http://student.nu.ac.th/48191212/rice1/r32.htm>, สืบค้นวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๕๘

งามพิศ สัตย์สงวน. วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร : เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น, ๒๕๔๕.

_____. ข้าวกับวิถีชีวิตไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนากรมการศาสนา, ๒๕๔๑.

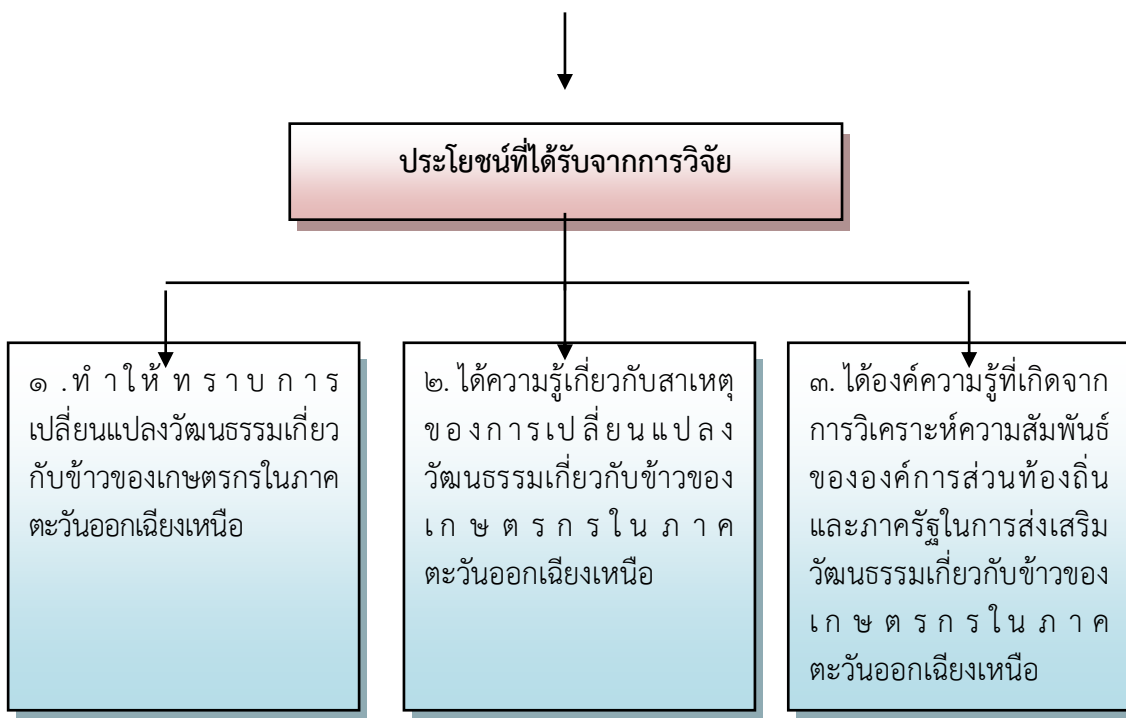
สงกรานต์ จิตรากร. ข้าวกับวิถีชีวิตคนไทย. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายนิเทศสัมพันธ์สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, ๒๕๔๔.

เอี่ยม ทองดี. วัฒนธรรมข้าว : พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๗.

ภาคผนวก ข
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

โครงการวิจัยนำผลการวิจัย
ไปใช้ประโยชน์

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และ
กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และ
กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

วัตถุประสงค์	ขั้นตอนการดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากโครงการ
--------------	---------------------	-----------------------

<p>๑. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</p> <p>๒. ศึกษาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</p> <p>๓. ศึกษาความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</p>	<p>- ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</p> <p>- สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</p> <p>-ความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๔ ด้าน</p> <p>๑) ด้านกระบวนการผลิต</p> <p>๒) ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต</p> <p>๓) ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรม</p> <p>๔) ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง</p> <p>๕) ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว</p>	<p>-ทำให้ทราบการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</p> <p>-ได้ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</p> <p>-ได้องค์ความรู้ที่เกิดจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของเกษตรกรในภาค</p>
---	---	---

ภาคผนวก ง
แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง

๑. จุดประสงค์ของแบบสอบถามนี้มุ่งวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. แบบสอบถามแบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในการตอบแบบสอบถามขอความกรุณาได้โปรดตอบตามสภาพความเป็นจริง เพราะข้อมูลที่ถูกต้องและตรงกับความเป็นจริงเท่านั้นจึงจะทำให้การวิจัยมีผลสรุปที่เที่ยงตรงและเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

(ผศ.ประกอบ มีโคตรกอง)

อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์

หัวหน้าโครงการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง

โปรดทำเครื่องหมาย ลงใน หน้าข้อความตามสภาพที่เป็นจริงเกี่ยวกับตัวท่าน

ตอนที่ ๑ สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

๑. เพศ

ชาย

หญิง

๒. อายุ ๒๕-๓๕ ปี ๓๖-๔๕ ปี มากกว่า ๔๖ ขึ้นไป

๓. อาชีพ เกษตรกร ค้าขาย รับราชการ
 ธุรกิจส่วนตัว อื่นๆ

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง โปรดอ่านข้อความแต่ละข้อต่อไปนี แล้วพิจารณาว่าท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในแต่ละข้ออยู่ในระดับมากน้อยเพียงใด แล้วกาเครื่องหมาย (✓ ลงในช่อง) เพียงข้อละ ๑ เครื่องหมาย

ข้อ ที่	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าว ของชาวเกษตรกร	ระดับการเปลี่ยนแปลง				
		มากที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
ด้านกระบวนการผลิต						
๑	มีการเตรียมดินก่อนฤดูการเพาะปลูกข้าว					
๒	มีการวิเคราะห์และคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีความ ทนทานและเหมาะสมกับสภาพอากาศ					
๓	มีการบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยตามธรรมชาติ เช่น มูลสัตว์ ปุ๋ย หมัก					

๔	การปลูกข้าวใช้วัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น มีการลงแขก ดำนา นวดข้าว (ตีข้าว)					
๕	ขั้นตอนการผลิตต่างๆ ใช้แบบวิธีพึงพาธรรมชาติ เช่น การเตรียมดิน การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ กำจัดแมลงโดยใช้ วัชพืช					
๖	กระบวนการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีส่งผลกระทบต่อ เกษตรกรและทรัพยากรธรรมชาติ					
๗	มีการใช้เครื่องมือที่ทันสมัยในการเตรียมดิน เช่น รถไถ					
๘	มีการใช้เครื่องมือในการปลูกข้าว เช่น รถดำนา					
๙	มีการใช้เครื่องมือเก็บเกี่ยวข้าวแทนการใช้แรงงานคน เช่น รถเกี่ยวข้าว					
๑๐	มีการใช้เครื่องมือเก็บรักษาและลดความชื้นเมล็ดพันธุ์ ข้าว					

ข้อ ที่	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าว ของชาวเกษตรกร	ระดับการเปลี่ยนแปลง				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
	ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต					
๑๑	มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือขายข้าวโดยมีพ่อค้าคน กลางมารับซื้อข้าวที่บ้าน					
๑๒	มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือขายข้าวให้กับรัฐบาล					
๑๓	มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือขายข้าวโดยคำนึงถึงความ สะดวกและรวดเร็วเป็นสำคัญ					
๑๔	มีการวิเคราะห์มูลค่าในการซื้อขายในแต่ละปี เช่น กำไร การลงทุน					
๑๕	มีการเปลี่ยนสถานที่ในการแลกเปลี่ยนข้าว เช่น รับซื้อข้าว ในตลาดเปลี่ยนมารับซื้อข้าวในแปลงนา					
๑๖	การแลกเปลี่ยนผลผลิตจากพ่อค้ารับซื้อข้าว คิดถึง ความยุติธรรมเป็นสำคัญ					
๑๗	มีการรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์หรือธนาคารข้าวประจำ หมู่บ้าน					
๑๘	มีการจัดตั้งกลุ่มในการต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลาง เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุด					
๑๙	การซื้อขายใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัยในการชั่งตวงผลผลิต					

๒๐	มีตลาดหรือโรงสีรองรับการซื้อขายข้าวเปลือกของเกษตรกร					
ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว						
๒๑	มีการประกอบพิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก เช่น บวงสรวง บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษ					
๒๒	มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษาให้ข้าวเจริญงอกงาม เช่น พิธีรับขวัญแม่โพสพ					
๒๓	มีการประกอบพิธีกรรมในการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มาก เช่น พิธีรบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ					
ข้อ ที่	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าว ของชาวเกษตรกร	ระดับการเปลี่ยนแปลง				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๒๔	ข้าวเป็นสิ่งที่มิบุญคุณต่อมนุษย์ เราควรแสดงความกตัญญูต่อข้าว					
๒๕	ข้าวถือว่าเป็นสิ่งสูงไม่ควรกินแบบทิ้งๆ ขว้างๆ หรือเหยียบย่ำ					
๒๖	มีการขอพรจากอำนาจลี้ลับให้ช่วยดูแลต้นข้าวให้เจริญงอกงาม					
๒๗	มีการบวงสรวง บูชา เลี้ยงทายเป็นก่อนฤดูการทำนา					
๒๘	มีการบูชาแม่โพสพเพื่อขอขมาให้ดูแลรักษาต้นข้าว					
๒๙	มีพิธีสู่ขวัญข้าวเป็นการบอกกล่าวก่อนที่จะทำการตีหรือนวดข้าว					
๓๐	มีพิธีบุญกลางบ้านเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่พระภูมิเจ้าที่เพื่อให้การทำมาหากินได้ผลดี มีความอุดมสมบูรณ์					
ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง						
๓๑	มีการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการเพาะปลูก					
๓๒	การปลูกข้าวทำตามนโยบายหรือการประกาศของรัฐบาล					
๓๓	การปลูกข้าวค้ำนึ่งถึงตลาดโลกเป็นสำคัญ					
๓๔	การปลูกข้าวค้ำนึ่งความปลอดภัยเป็นสำคัญ โดยการนี้ถึงสุขภาพของผู้บริโภค					
๓๕	ชาวนนาเข้าร่วมเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชาวนา					

	ตามคณะกรรมการนโยบายข้าวแห่งชาติ					
๓๖	การเพาะปลูกเปลี่ยนไปตามเศรษฐกิจ เช่น บางปีต้องลดต้นทุนการผลิตเพื่อให้ได้ผลกำไรให้มากขึ้น					

ข้อ ที่	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าว ของชาวเกษตรกร	ระดับการเปลี่ยนแปลง				
		มากที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๓๗	การเพาะปลูกมีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้งานใน เกษตร					
๓๘	มีการใช้เครื่องจักรกลการเกษตรสำหรับการผลิตข้าว					
๓๙	มีการเพาะปลูกใช้วัสดุค้ำที่มีในท้องถิ่น เช่น คันไถ ครก กระเดื่อง					
๔๐	การเพาะปลูกทำตามขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอด จนถึงความเชื่อและค่านิยม ที่ชุมชนยึดถือเป็นแนวทาง ประพฤติปฏิบัติ					
	ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและ ภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว					
๔๑	รัฐบาลมีการแนะนำและให้ความรู้ในการเตรียมดินใน การเพาะปลูก					
๔๒	รัฐบาลมีการแนะนำและให้ความรู้เกี่ยวกับการเลือก เมล็ดข้าวที่มีคุณภาพที่เหมาะสมกับดิน ฟ้า อากาศ					
๔๓	รัฐบาลได้มีการเตือนภัยล่วงหน้าสำหรับเกษตรกร เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม					
๔๔	รัฐบาลได้แนะนำในการใช้ปุ๋ยที่มีคุณภาพสำหรับ เกษตรกร					
๔๕	เมื่อประสบปัญหาภัยแล้งหรือน้ำท่วมรัฐบาลได้ให้ความ ช่วยเหลือ					
๔๖	รัฐบาลได้มีการประกันราคาข้าวให้กับเกษตรกร					
๔๗	รัฐบาลได้มีการส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวแบบ ดั้งเดิม					

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๑ ด้านกระบวนการผลิตมีข้อเสนอแนะอย่างไร

.....
.....
.....

๔.๒ ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิตมีข้อเสนอแนะอย่างไร

.....
.....
.....

๔.๓ ด้านสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงมีข้อเสนอแนะอย่างไร

.....
.....
.....

๔.๔ ด้านคตินิยมเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวมีข้อเสนอแนะอย่างไร

.....
.....
.....

๔.๕ ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวมีข้อเสนอแนะอย่างไร

.....
.....
.....

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง

๑. จุดประสงค์ของแบบสัมภาษณ์นี้เพื่อเก็บข้อมูลในการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ทุกข้อมูลไม่มีถูกหรือผิด คำตอบต่างๆ ที่ได้มาจะใช้ในงานวิจัยเท่านั้น จะไม่ส่งผลเสียต่อผู้ให้สัมภาษณ์แต่ประการใด

๓. แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๔ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้ข้อมูล

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ ๓ เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ ๔ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในการให้สัมภาษณ์นี้ ขอความกรุณาได้โปรดให้ข้อมูลตามสภาพความเป็นจริง ข้อมูลที่ถูกต้องตรงกับความเป็นจริงที่สุดเท่านั้น จึงจะกระทำให้การวิจัยครั้งนี้มีผลสรุปที่เที่ยงตรง ซึ่งจะได้เป็นประโยชน์ในการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

(ผศ.ประกอบ มีโคตรกอง)

อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์

หัวหน้าโครงการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้ข้อมูล

๑. ชื่อ..... นามสกุล.....

๒. ตำแหน่ง

๓. เพศ.....

๔. อาชีพ.....

๕. วัน เดือน ปี ที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒.๑ ด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวต่อกระบวนการผลิต

๑) การเตรียมดิน มีขั้นตอนอย่างไร และมีวิธีการอย่างไร.....

.....

๒) การเตรียมเครื่องมือทำนา มีขั้นตอนอย่างไร และมีวิธีการอย่างไร.....

.....

๓) การเตรียมคัดเมล็ดพันธุ์ข้าว มีขั้นตอนอย่างไร และมีวิธีการอย่างไร.....

.....

๔) การเพาะปลูก มีขั้นตอนอย่างไร และมีวิธีการอย่างไร.....

.....

๕) การบำรุงและดูแลต้นข้าว มีขั้นตอนอย่างไร และมีวิธีการอย่างไร.....

.....

๖) การเก็บเกี่ยวและนวดข้าว มีขั้นตอนอย่างไร และมีวิธีการอย่างไร.....

.....

๒.๒ ด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในการแลกเปลี่ยนผลผลิต

๑) ระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตในท้องถิ่นและการตลาด เช่น การซื้อขายข้าวเป็นอย่างไร

.....

๒) วัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยนผลผลิตเป็นอย่างไร.....

.....

๒.๓ ด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว

๑) พิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก เพื่อบวงสรวง บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษ มีขั้นตอนอย่างไร

.....

.....

.....

๒) พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษาเพื่อให้ข้าวเจริญงอกงาม เช่น พิธีรับขวัญแม่โพสพ มีขั้นตอนอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๓) พิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก เช่น พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ มีขั้นตอนอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๑ ด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๒ ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี มีผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๓ ด้านการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม มีผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๔ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการส่งเสริมวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๑ องค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐได้มีการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว ด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวต่อกระบวนการผลิตในรูปแบบใด

.....

.....

.....

๔.๒ องค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐได้มีการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว ด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในการแลกเปลี่ยนผลผลิตในรูปแบบใด

.....

.....

.....

๔.๓ องค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐได้มีการส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว ด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

ภาคผนวก จ
การหาค่า IOC แบบสอบถาม

ค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับ
กับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ข้อที่	คะแนนผู้เชี่ยวชาญ			ผลรวมของคะแนน ΣR	$IOC = \frac{\Sigma R}{N}$	ผลการพิจารณา
	คนที่ ๑	คนที่ ๒	คนที่ ๓			
๑	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๒	๐	๑	๐	๑	๐.๓๓	ปรับปรุง
๓	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ตัดทิ้ง
๔	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๕	-๑	๑	๑	๑	๐.๓๓	ปรับปรุง
๖	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๗	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๘	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๙	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๑๐	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๑๑	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๑๒	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๑๓	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๑๔	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๑๕	๐	๑	๐	๑	๐.๓๓	ปรับปรุง
๑๖	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๑๗	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๑๘	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๑๙	๐	๑	๐	๑	๐.๓๓	ปรับปรุง
๒๐	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๒๑	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๒๒	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๒๓	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๒๔	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๒๕	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๒๖	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๒๗	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๒๘	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๒๙	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๓๐	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๓๑	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้

ข้อที่	คะแนนผู้เชี่ยวชาญ			ผลรวมของคะแนน ΣR	$IOC = \frac{\Sigma R}{N}$	ผลการพิจารณา
	คนที่ ๑	คนที่ ๒	คนที่ ๓			
๓๒	๐	๑	๐	๑	๐.๓๓	ปรับปรุง
๓๓	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๓๔	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๓๕	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๓๖	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๓๗	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๓๘	๐	๑	๐	๑	๐.๓๓	ปรับปรุง
๓๙	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๔๐	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๔๑	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๔๒	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๔๓	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๔๔	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๔๕	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้
๔๖	๑	๑	๑	๓	๑.๐๐	ใช้ได้
๔๗	๑	๐	๑	๒	๐.๖๗	ใช้ได้

มีค่าเท่ากับ ๐.๖๐-๑.๐๐

ภาคผนวก ฉ

ค่าอำนาจจำแนกและค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม

ค่าอำนาจจำแนกเป็นรายข้อและค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม
 ข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ข้อ	ค่าอำนาจจำแนกคะแนนรายข้อกับรายรวม	ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับ
๑	.๑๘๗	.๘๑๗
๒	.๑๐๑	.๘๑๙
๓	.๒๓๔	.๘๑๖
๔	.๒๒๒	.๘๑๗
๕	.๒๘๕	.๘๑๔
๖	.๒๘๑	.๘๑๔
๗	.๒๐๘	.๘๑๖
๘	.๒๓๐	.๘๑๖
๙	.๐๖๘	.๘๒๑
๑๐	.๓๕๘	.๘๑๒
๑๑	.๓๖๘	.๘๑๒
๑๒	.๒๙๘	.๘๑๔
๑๓	.๓๔๗	.๘๑๓
๑๔	.๓๗๗	.๘๑๒
๑๕	.๔๒๖	.๘๑๐
๑๖	.๔๘๑	.๘๐๙
๑๗	.๓๘๘	.๘๑๑
๑๘	.๒๘๗	.๘๑๔
๑๙	.๓๐๘	.๘๑๔
๒๐	.๓๗๐	.๘๑๒
๒๑	.๓๘๒	.๘๑๑
๒๒	.๔๐๖	.๘๑๑
๒๓	.๓๖๐	.๘๑๒
๒๔	.๓๑๗	.๘๑๓
๒๕	.๓๔๘	.๘๑๓
๒๖	.๓๔๘	.๘๑๓

ข้อ	ค่าอำนาจจำแนกคะแนนรายข้อกับรายการรวม	ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับ
๒๗	.๓๓๘	.๘๑๓
๒๘	.๓๖๕	.๘๑๒
๒๙	.๔๐๗	.๘๑๑
๓๐	.๓๘๔	.๘๑๑
๓๑	.๔๐๘	.๘๑๑
๓๒	.๓๖๑	.๘๑๒
๓๓	.๒๖๐	.๘๑๕
๓๔	.๓๕๘	.๘๑๓
๓๕	.๓๒๔	.๘๑๓
๓๖	.๓๐๑	.๘๑๔
๓๗	.๒๖๖	.๘๑๕
๓๘	.๒๓๗	.๘๑๕
๓๙	.๓๖๖	.๘๑๒
๔๐	.๒๓๔	.๘๑๖
๔๑	-.๐๒๐	.๘๒๐
๔๒	.๑๑๑	.๘๑๘
๔๓	.๐๓๗	.๘๒๐
๔๔	-.๐๖๙	.๘๒๔
๔๕	.๐๕๔	.๘๒๐
๔๖	.๐๑๒	.๘๒๑
๔๗	-.๐๓๖	.๘๒๔

ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๘๑

ภาคผนวก ข
หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูล

ที่ ศธ

มหาวิทยาลัยราชภัฏจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๓๐/1 ตำบลโคกสี อำเภอเมือง
จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๘

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์การวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประกอบ มีโคตรกอง อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยราชภัฏจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ท่านมีความประสงค์ที่จะสัมภาษณ์ผู้นำในการเก็บข้อมูลในการทำวิจัย

ดังนั้น จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ท่านในการให้ข้อมูลตามข้อเท็จจริงเพื่อให้งานวิจัยได้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ ส่วนข้อมูลที่ได้จักนำไปใช้ในการวิจัยเท่านั้น และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะไม่มีผลกระทบต่อท่านแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต,ดร.)

รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น

ภาคผนวก ซ
ภาพลงพื้นที่เก็บข้อมูล

ภาคผนวก ฅ
ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นายประกอบ มีโคตรกอง Assistance Professor Prakob Meekotkong
เกิดวันที่	๓๐ กรกฎาคม ๒๕๑๑
สถานที่เกิด	บ้านส่อง ต.อาจสามารถ อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด
ที่อยู่ปัจจุบัน	๓ / ๑๐๗๗ ซอย ๒๗ / ๒ หมู่บ้านการเคหะฯ ถ.กลางเมือง ต.เมืองเก่า อ.เมือง จ.ขอนแก่น
ตำแหน่งทางวิชาการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์
สถานที่ทำงาน	คณะสังคมศาสตร์ สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
วุฒิการศึกษา	ปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) วิชาเอกศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วิทยาเขตขอนแก่น ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ประสบการณ์การทำงาน	พ.ศ.๒๕๔๓ รักษาการหัวหน้าสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา พ.ศ.๒๕๔๗ เป็นหัวหน้าสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา พ.ศ.๒๕๔๙ - ปัจจุบัน เป็นอาจารย์ประจำ คณะสังคมศาสตร์ สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ประสบการณ์ทำงานด้านการวิจัย เป็นนักวิจัยรหัส ๐๐๐ ๑๑๕๑๖

พ.ศ.๒๕๔๓ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ ส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในจังหวัดขอนแก่น” ได้ทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ.๒๕๔๔ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง “สภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่น” ได้รับการสนับสนุนโครงการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ